

PALÓCFÖLD

PALÓCFÖLD

1985/1.

7-5

XIX.

MŰVELŐDÉSPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

---

1. Csanády János: A kóbor gépkocsi (vers)
4. Sarusi Mihály: Vinnék a leventéket (szocionovella)
7. Varga Imre: Magányra, Mindenfelől tűz (vers)
9. Dobos Éva: Az a halál, Variációk (vers)
10. Varga Csaba: Konstruált napló (1982–83)
16. Tamás Aladár: Jelek és jelzések (vers)

VITA

17. Sík Csaba: Naljójegyzetek – Alföldy Jenő cikkéhez
25. Petrőczy Éva: Érte, érted, értünk!
27. Tandori Dezső: Vers és köz

ABLAK

31. Kiss Dénes: A Kalevala ünnepére, Mai finn költők, Finn népköltés

40 ÉVE TÖRTÉNT

37. Radó György: Miskolctól Debrecenig... és tovább (visszaemlékezés)

TÖRTÉNELMI FIGYELŐ

44. Romsics Ignác: Elfelejtett politikusok

MÉRLEGEN

Szerzők, könyvek vidékről

46. Visszhang (Bessenyei György)
48. Simonyi Imre: Kettős szerelem (Endrődi Szabó Ernő)
51. Bertók László: Ágakból gyökér (Szirmay Endre)
53. Két költő Nógrádból (Kiss Gyula)
55. Brackó István: Kinek fütyül a madár? (Szendrei Lőrinc)

TANULMÁNY

57. Duba Gyula: A Madách Kiadó 15 éve

A borítón Csohány Kálmán rajza, aki 1985. január 31.-én lett volna 60 éves. Munkássága méltatására az év során visszatérünk.

A belső oldalakon Sáros András Miklós grafikái láthatók. (Fotó: Buda László)

A kóbor gépkocsi

Az eltévedt, kóbor gépkocsi
átvágja a ködöt, átsúrolja
a beton utcák vasbeton falát,
zörög, lelket teszi ki.

Rezegnek az ablakok, recsen
a sebességváltó – hajrá,
iramodjunk egyedül – seregben
a rosszalvóknak foga koccan.

Amint az eltévedt, kóbor gépkocsi
átvág a városon nagy körökben,
dérhavas fű-rétekre téved,
letapossa a száraz szittyót.

A volánnál, a nyeregben
ül valaki, egy nép, egy vak-ember,
csontkorona a homloka,
ül jegesedő nyugalomban.

A kipufogócső füstöl
amikor megfarol a kanyarokban,
nem lát a dühtől
a volánnál, pedig távcső a nyakban.

Az eltévedt, kóbor gépkocsi
a XIX. századot keresi,
a kerekeken gumi-patkó
vág az aszfaltba, fagyott rögbe.

Hová kéne neki menni?
Ezen töpreng, nyomja a gázpedált
egy csontos láb, egyre áttetszőbb
az ujjperekék röntgenképe.

Egy csontváz vezet az Időbe?
Ez az időknek teljessége,
Ez a jövődő, ezt jósták
Isten könyvében a próféták?

Dühödten megy és szomorúan
hasgat a ködbe felforrjt hűtővel,
gőzöl az eltévedt kocsi orra,
fújja a párát ló és lovas.

A körutak visszhangzó gangjai
megsokszorozzák a repesztést.
ahogy a tévedt-útú rohan,
rázatja, túráztatja a motort.

Keres valamit, vissza-lobban
az eltévedt, kóbor gépkocsi
a város-piramisban,
forognak ágyukban a múmiák.

Nagyot nem mond. Csak kihörögi
lelkét az elharapott-végű utakon,
sivatagba téved és kanyonok
évezred-vágta kő-falai közé.

A pragmatizmus ül, Heisenberg ül
a volánnál, a Pozitívizmus, metafizika
és vallás a volánnál, tudja,
meg kell találnia az utat Rendbe.

A világ gyémánt tengelye
meggömbülne,
ha fálnak csapódna, kisiklana
girbe-gurba útján az eltévedt
gépkocsi az éjszakába forgó

Földön, Napfelkelte nem
állítja meg a sötétet, mint a
Műholdak, mindig az éjben
ing az utakon, míg rohan.

Ing az utakon, véres, tépett
ing éji vászon, aszfalt szövetű
utak és nádasok, ingó gubák
vagy bugák, barna buzogányok.

Páncélzata lerohadt, a nyilak
leverik, mint a középkorban
a vértések lováról a páncélzatot,
olajcsövei meztelenek már, oda

a karosszéria, a fűzesek
súrolják az alváz-csontvázat,
aki nyomja a gázpedált,
ujjperceciről már lefoszlott a hús,

mégsem lép a fékre, az eltévedt
kóbor gépkocsi hörgő benzintankkal
néha megáll a kivilágított
benzinkutak előtt, az Egész Világ

benzinkútjai nyitva várják
hogy oda-érjen, gyorsan kiszolgálják
menjen tovább, tudják a kutasok,
hogy vagy megnyeri, vagy beledöglik.

Az eltévedt, kóbor gépkocsi
nem fél semmitől, tudja,
az Egész Világ
ősrengetegben vágott utakon
álmában követi.

A milliomosok aranyat hörögnek
álmukban, úgy szeretik
az eltévedt, kóbor gépkocsit,
a néptömegek nyomoruk enyhítik,

álmodnak rutafával, boszorkánnyal,
seprőn lovagolnak a Holdba
álmukban, míg az nyomja
a pedált, fogy a benzin szüntelenül.

Vezet a világranglistán
és a rekordok könyvében
és a Jelenések Könyvében
is ott van már a lovasok között.

Nincs semmi baj, itt vagyunk
benn, míg ő künn rohan,
pörgesd kereked, száguldj,
nyúzd széles gumiddal az utakat.

Az eltévedt gépkocsi kibillen
az útról egy kanyarban, felemelkedik,
felhőkbe lel hideg szelet,
Föld-apja kirúgja a csillagokba.

Föld-apja kirúgja a csillagokba.
de ő mint a vadréce fészkére,
visszarepül a nádasokba,
hátára huppan, kereke pörög

az eltévedt gépkocsinak
a riadt vadállatok elnyugszanak
uralmába veszi újra a csend
a luggatott nádasokat, Földet.

Vinnék a leventéket

Jött az első, a második, a harmadik, a negyedik, az ötödik leventebehívó 44-45-ben, de az emberek végig szabotálták. A harmadik leventevétel már veszélyes volt, apámnak intézkednie kellett. Mivel a tapolcai kiegészítő parancsnoka mindig segített, apám vele akart beszélni. Az Eszterházy-kastélyban volt a német parancsnokság, csak innen lehetett telefonálni, német vonalon! Kérte a tapolcai parancsnokot, hogy ne vigyék a fiaikat... A németek nem értettek magyarul egy mukkot se! Az előbb még németül magyarázott valamit, miért kell telefonálnia.

Pula eléggé náciellenes volt. 42-ben az emberek levelet írtak a minisztériumba, tiltakoztak a volksbund ellen. Hogy ne engedjék be a falujukba ezt az erőszakos, Hitler-őrült bandát! A nép se Hitlert, se Sztálint nem akarta. Itt a levél másolata, megőriztem.

Nagyméltóságú Radacsay László igazságügyi miniszter úrnak. Budapest. Kegyelmes urunk! Alulírott pulai község magyar érzelmű lakossága alázatos bizalommal fordulunk kegyelmes urunk elé, hogy panaszunkat meghallgatni méltóztassék. Községünkben jelen helyzetben tarthatatlan helyzet uralkodik, a község lakossága német ajkú és a német propaganda befolyása alatt kettészakadt, és mi magyar érzelmű, német ajkú magyarok folytonos zaklatásnak vagyunk kitéve. Gyakori gyűléseiken minket minden esetben befolyásolni akarnak, és a német anyanyelv felkarolása alatt valami más lappang: mi alázatosan kérjük kegyelmes urunkat, hogy minket és vele községünk békéjét megvédeni méltóztasson, és kérjük továbbá arra is, hogy szónokaikat, szervező erőiket a községből kitiltani méltóztasson. Kérésünket megnyitva, kegyelmes urunk jó indulatába ajánljuk magunkat, maradjunk a hazának örök hű magyarjai nevében Szafner Nándor, Szabó Gyula, ifjú Szauer János, Kanczler Márton, Leitold János, Heiter Lőrinc, Jáger András, Holczer János, és még egy sor aláírás.

45-ben jött a kitelepítés. Kilenc házat a legszebbekből kijelöltek. Valakinek eszébe jutott a levél! Apám fölment, megkapta, s Pulán fölmutatták. Az aláírások bizonyították, ki volt náciellenes... Nem is volt Pulán kitelepítés!

A negyedik leventebehívó miatt apám begyalogolt térdig érő hóban Tapolcára, huszonöt kilométer, s vissza. Kapolcson, a csendőrlaktanya előtt kikopognak az ablakon, éjszaka: Hová? Mondja az öreg, hová. Megkapta: Ne menjen, Pista bácsi schová, reggel megyünk a gyerekekért!

Azt mondta magában: de én csak megpróbálom! És papírt szerzett, a pulai leventék nem férnek föl a vonatra, majd a következővel!

Akkoriban, 44-ben már mindenkit besorozott a német. A volksbund nőszövetségének a vezetője volt a fő besúgó, ő adta a listát, kit sorozzon a

német katonaság! Korábban csak önkéntes SS-nek mentek, 44-ben minden pulait besoroztak, a negyven-ötven éveseket vitték, húszat. Hat bundista, tizennégy nem!

Azt mondták: nem mennek! Csak a magyar behívóra... Negyvennyolc órán belül menni kellett, különben főbelövetés járt. Apám fölment a honvédelmi minisztériumba, hogy a falu nevében tiltakozzon: az emberek nem mennek német katonának! Ők magyar érzelműek.

Nem ment semmire, visszajött Pulára. A bíróval be Veszprémbe, éjjel, engem fölörgettek, s vonattal Pestre mentek. A bíró ismerte a Hangya Rt. főjogászát, ő bevitte őket a Hangya katonai parancsnokához, vitéz XY-hoz, az meg be velük a HM-be! Ott azt mondta vitéz XY: Akkor ezt a tizennégy embert átveszed az SS-től!... S elment. A százados kékült, zöldült: Nem lehet, a németek kinyírnak!... Aztán egyezkedett: Esetleg a felét... De hát hogy menjenek ők haza, ki legyen az a „fele”?!... Visszamegyünk vitéz... Jaj, azt ne!... S végül: Hát, jó!

Nem is vitték el azt a tizennégy pulait, se a németek, se a magyarok.

45 elején aztán jött az ötödik leventebhívó: nincs mese, menni kell! Veszprém felől ágyúörgés, égszakadás... Ki akar meghalni?... Föl a szekerre a tizenöt gyerek, köztük én is. Tapolcára vittek bennünket.

Az első kocsmá udvarán gyülekeztünk. Ott volt a kapolcsi leventeparancsnok, egymaga: Három kocsival jöttem volna, de a magyar gyerekek fölfutottak a Hegyre! Azt mondta apámnak, ne menjen a parancsnok elé, mert rá is pisztolyt fogott, ordibált, hogy ez szabotázs, földhözverte a pisztolyt, taposta.

Apám csak bement.

Sorakoztatják a tornateremnyi raktárba a járás leventéit: A falhoz, körbe! Egy-egy hézagba állítják a pulaiakat, s kérdezik: kinek nincs apja, anyja, vagy olyan betegek a szülei, hogy képtelenek magukról gondoskodni?... Kiállt a fele. Több próbakör, s mire befejeződött a rosta, mind a tizenöt pulai gyerek az udvaron volt.

Otthon jött a veszprémi elhárító tiszt, SS, hamar a házuknál találta magát.

Tudom, hogy kend...

Apám a listával már az erdőre küldött.

Adja elő a leventelistát!

Nincs...

Falhoz! Falhoz állította, pisztolyt szegezett neki...

Ezért kellett neki engem elküldenie, nehogy gyengeségében kiadja.

Nem tudott kicsikarni belőle semmit.

De: viszik a fiúkat! Maguk a németek. Nincs más, a petendi parancsnokságra futott. Öreg, hatvan év körüli vezérkari tisztek voltak ott, munkára fogták a lakosságot a visszavonuló németek ágyúállásaihoz.

Azt mondta a parancsnok: Mint apa, megértem magukat, mint katona... Várjanak, megbeszéljük!

Kérjük a listát!

Reckír, hazardírozás, mert épp ez... Odaadták. Beírták a pulai leventéket az árokásók közé. De nem viszik el őket ásni se! Csak egyet kértek, hogy pénzért kaphassanak ennivalót a faluban.

Négy-öt emberről volt szó, apámék boldogan vállalták.

Másnap apám összefutott az utcán a veszprémi elhárítóssal, jött a volksbundos asszonytól, aki ma Ausztráliában él, 45-ben elfutott, és az nekiugrott: Tudom, hogy maga járt Petenden! De az utolsó szó a miénk lesz!

Tíz napra rá özönlött a tenger szovjet katona.

Viszik az árpát az egyik volksbundos mamától, a férjét ő ugrasztotta be, aki olyan csendes, jó ember volt, ez meg harcias; az asszony tartja a zsákját, két orosz meg lapátolja bele. A házuk előtt mentem el, rámszólt: Na, te nagyokos, ezek jobbak?

A lónak enni kell adni...

A volksbund vezetője itthon maradt, őt aztán kitelepítették, pontosabban kitoloncolták. 19-ben forradalmár volt, Horthy alatt két évet ült. A negyvenes évek elején ő lett a volksbund vezetője; ugyanazért, amiért 19-ben... A föld miatt, mert hogy a háború után tíz holdat kap az Eszterházy-birtokból. Három évvel a halála előtt hazajöhetett a gyerekeihez látogatóba.

Nálunk így volt.

Magányra

---

*„Széthullna: összetartja
óriás szeméremként
magányának két ajka.”*

Tözsér Árpád

A mélyben nagy kartonlapokkal
újságrongyokkal pléhdozokkal
viaskodik a szél és fekete kóbor
kutyákat csapkod szűkölve a pincefalakhoz
a villanykörte habogva szavakat
téveszt a fény. Elfordul szemhéjad
mögött zúgva a föld egy csöppnyi
tenger reggelre átszivárog.

Jéghó. Hóhó. Mélymagas. Oromsekély.
Koromfehér. Hókorom. Lágykemény.
Élőhulla. Gyávamersz. Búsvidám.
Közeltávol. Messzeitt. Jéggőz.

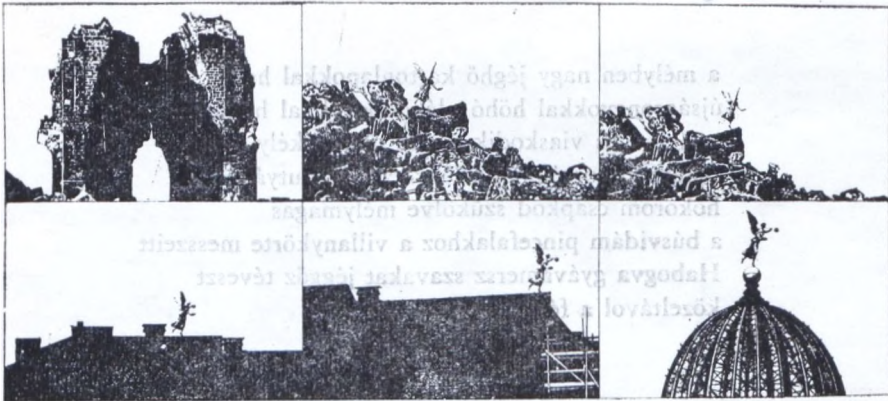

a mélyben nagy jéghó kartonlapokkal hóhó
újságrongyokkal hóhó pléhdozokkal hóhóhó
mélymagas viaskodik a szél oromsekély
fekete kóbor élőhulla lágykemény kutyákat
hókorom csapkod szűkölve mélymagas
a búsvidám pincefalakhoz a villanykörte messzeitt
Habogva gyávamersz szavakat jéggőz téveszt
közeltávol a fény.

1983. ápr. 19.

szertedül Mózes szeszláng-levelű
csipkebokra eget karmolva tüskéi
széthull a hatalmas szétromlik a mindenható
romlás szénfekete koponyája viczorog
s futrinkaként riadtan menekül
pirosan feketén szikra korom
gajdolás és ökredezés rikácsolás
és csörömpölés szirénazengés kocsmacégérek
lehullanak korommá lobbanva homlokok előtt
s a bokor helyén lám földtölcsér
koromfeketén égett rögökkel
s körötte a széjjelmászó lángok árnyékok
mint futrinkák riadtan
s ropogva körbekerít a tűz
és bömbölve visitva
pirosan üvöltve s feketén
közeledik immár mindenfelől
és ég aki nézett

1983. ápr. 26.

Konstruált napló (1982—83)

Ime, a forradalom? Az éforradalom. Ülök a kertben, s a fenyőfa ágai között kilátok az utcára, ahol egy ötven év körüli, őszülő, ismeretlen férfi lépked. Kutyám dühösen ugatva rohan a kapuig. A férfi úgy megy tovább, hogy oldalra sem pillant. Mintha a kutya nem őt ugatná vadul. Ha én mennék ott az utcán, holtbiztos, hogy legalább a fejem oldalra kapnám és egy pillantással felmérném, hogy miért ez az állati hangoskodás. Így viselkedem évtizedek óta. Folyton, olykor kimerülésig, körbe-körbepillantok, hogy mi van körülöttem, mi történik velem vagy nélkülem. Ennek most vége. A világ ugyanúgy érdekel, de másképpen viszonyulok hozzá. Inkább én legyek a kés, amely úgy szalad bele a világba, mint a vajba. S nem fordítva.

Párbeszéd- és megegyezés-képtelenséget látok mindenfelé. Ezt a szelárnyékból kikerült országot az ellentétes erők megint sokfelé húzzák, kíméletlenül. Vagy szétszakad vagy „csak” kinyújtják, mint sodrófa a vajasztészát. Vagy?

Utálatos kor. Az emberek közül sokan öngyilkolják, önpusztítják magukat. Ám szinte mindig csak azért, mert nekik fáj a világ, egyedül vannak, légüres térben értelmetlenül. Elvértve a másik emberért, akit akár szeretni is lehetne.

Az elmúlt években egyszerre jártam vezetőképzőre és valóságfelfedezőre. Csak az utóbbi „tanfolyamot” magamnak szerveztem és eltekintettem a vizsgáktól. Mind a két képzést önként kezdtem el. Az elsőt azért, mert korábban abban az illúzióban ringattam magam, hogy a kulturális életben lehetek olyan irányító, aki új értékrendet és új tisztességet képvisel. A másodikat azért, mert olyan személyes utópia vezérelt, hogy például a mai magyar társadalomról s a szükséges modernizációról hitelesen tudok írni. Azért tudtam, hogy majdnem lehetetlen egyszerre ellátni ezt a két feladatot. De választani nehezen tudtam volna? Aztán választott a kor, az első lehetőséget kizárta. Még hozzá elég drasztikusan? Ekkor már csak „annyi” volt a dolgom, hogy a második feladatot belül is válasszam. Keményen és hosszú távra.

M. I. barátom egy elfelejtett *Németb László*-tanulmányra hívta fel a figyelmemet. Néhány hónappal korábban született, mint a szárszói beszéd. Ebből idézek: „Ha Bartók, Móricz, Ady természetében a magyarság őszösvetségi modellje érett: az enyémben s másokéban is az újszösvetségi. Bennük a hagyomány bukott fel megforrósodva, bennünk az utópia. Az én egész életem a jövőre volt függesztve. Arról volt szó, hogy ebből az életből merre vágjuk ki magunkat.” Csak ismételni tudok. Arról van szó, hogy ebből az életből merre vágjuk ki magunkat.

Néhány éve megjelent a Magvetőnél egy falujövő elképzelésem. Tisztes visszhangot vert, de kevesen hittek benne. Tavaly *Kamarás István* barátommal ír-

tunk egy városutópiát *Reformvár* címmel. Ez kis magyar utópia szeretne lenni, saját korunkhoz kötöttsége és szükségképpen töredékessége ellenére. Vajon hisznek-e majd benne legalább néhányan?

Ma elhatároztam, összeszámolom fontosabb fiókjaimat. Azokat, amelyekben ülök, s amelyekbe éppen bemászni készülök. 1. Szigetépítés. Nagyszülőcimtől örököltem egy házat. Az épületet s a kertet négy éve építem, alakítom. Énsziget épül, ahová – ha igaz – mindig visszahúzódhatok. 2. Szigetépítés 2. Négy településen falu- és kultúrafejlesztési kísérletet kezdtem el. A helyben élők jobbjával s szakértő barátaimmal. Megkíséreljük a humanizált, demokratikus jövőt a mában megcsinálni. Legalább részben. 3. Szigetvesztés, csendesen. Az olvasótábori mozgalom – maradvá a sziget hasonlatnál – több mint egy évtizede azt próbálja meg, hogy minden évben száznál több, elsősorban személyiségfejlesztő és önálló, közösségi cselekvésre ösztönző szigeteket működtessen. A szigetköztársaságok persze csak egy-két hétig élnek. S egy-két hónapra belül jórészt elmosásuk őket a mindennapok hullámai. Azért: ez tartós vállalkozás volt. Úgy tűnik most: a vállalkozás tartósan meggyengül? 4. Az ország, mint sziget. Ami természetesen szép álom, de nem értelmetlen program. Világos program kell, átfogó, gyökeres program. Dolgozom rajta én is, egyes programelemek már meg is jelentek. Faluutópia, Reformvár, önértzetreform... Soroljam még? Az *Olvasó népért!* mozgalmat is abba az irányba szeretném tolni, hogy a magyar modernizáció – társadalmi és szellemi modernizáció – érdekében valóban tehessen valamit. 5. Valóságkutatás. Ha egyelőre úgy is elsősorban szociográfusnak tartanak, már ezért is, de nem csak ezért, folytatni akarom a szociográfiai kutatásokat. Eddig öt nagyobb munkát fejeztem be: a) életképes-e a középfalu; b) kisváros és életminőség; c) a falun élő ipari munkások és a társadalmilag kötelező önkiszákmányolás; d) a helyi társadalom mire vállalkozik önként; e) miért nem működik a falusi önkormányzat? 6. Énkutatás, családunk, s környezetének feltérképezése. Az a kérdés, hogy honnan hová megyek én és a hozzám hasonlók? Ezért írtam esszét a hovatartozásról, a szabadságról, a fiatal írókról. Az önvizsgálat vezetett el általánosabb kérdésekhez, például ahhoz, hogy mi az ember vagy mi a szerelem? 7. Műveletlenségem enyhítése miatt írok és közlök sorozatban újraolvasó-naplókat. A magyar irodalom néhány fontosabb művét újraolvasom s igyekszem magamnak – és talán másoknak is – újraértelmezni. Félíg készen áll több kisebb-nagyobb regényem; most már készülök arra, hogy befejezzem őket. Nem sietem el, mert mint minden irodalmi mű, ezek is megkísérlik a világ újraértelmezését.

Ennyi.

Húzhatnék még ki magamból fiókokat. Nem is egyet. Vagy írhatnék még elképzeléseimről. Úgy hiszem, ennyi elég. Dolgozom egy intézetben, tudományos kutatóként. Eddig befejeztem négy kötetet. Mindegyikben más műfajú írások vannak: novellák, utópiák, esszék, szociográfiák. Nem beszélve az általam írt fél és negyed könyvekről. A termés nem sok, nem olyan jelentős, mint szeretném. De talán nem ez a fontos, hanem inkább az, hogy alkotomnak és programomnak megfelelően, már több fiókban kezdtek otthonosan elhelyezkedni. A többitől reszkessen a világ!

Van egy településtöredék, ahol a nagyszülők felneveltek. Ez se tanya, se tisztán üdülőfaló. Valaha a közeli Balatonszabadi községhez tartozott, s ezért Balatonszabadi fürdőtelepnek hívták. A harmincas évek végén parcellázták fel

az itteni egyházi birtokot, s tisztviselők vásároltak nyaralótelkeket. Nagypám az elsők között épített házat ide, amelybe aztán – a kitelepítések elől – véglegesen leköltözött az ötvenes évek legelején. Folytatta postamester ősei második gazdaságát: gyümölcsöt termesztett és árult a siófoki piacon. Mára ez a településtöredék felduzzadt, állandó lakói többnyire bejáró dolgozók, a területet pedig Siófok városhoz csatolták. Közigazgatásilag a város egyik külső kerülete, noha igazából még falunak sem minősíthető. Hogy a hivatalokban is mekkora zavar van, azt mutatják a különböző településelnevezések. A helyzet képtelen, a „falunak” egyszerre három neve van. A vasútállomás homlokzatán még az díszleg, hogy Balatonszabadi, holott a hat kilométerre levő községnek már semmi köze ehhez a megállóhoz. Ugyanakkor az állomással pontosan szemben, a vasúttal párhuzamosan futó országúton Siófok-fürdőtelep szerepel helységjelző táblán. Nem indokolatlanul. Hiszen ezt a településfelelősséget látszólag elnyelte a terjeszkedő város. Csakhogy még magam is emlékszem arra, hogy milyen messze van ide Siófok; ötödik osztályosként gyakran gyalog mentünk a városi iskolába, ha a menetrendszerű autóbusz éppen nem érkezett meg. Akkor ez még előfordult. Mindenesetre a távolság azóta sem csökkent. S közben van egy másik településtöredék is, a Tisztviselő-telep, amely azóta eltűnt a térképről, mert megszűnt a vasútállomása. Így tehát olyan helyen van a nagyszülőktől öröklött második otthonom, amely még viseli a hagyományos Balatonszabadi nevet, ám a helyiek változatlanul Szabadi-fürdőtelepként ismerik. Ma megint elsodálkoztam, hogy látszólag senkit nem zavar az elnevezéstisztázatlanság. Békésen együttélünk a feldolgozhatatlan identitás-zavarainkkal.

Egyedül vagyok a lakásban, hanyatt fekszem az ágyon. Most élesen érzem, hogy az elmúlt hónapokban totálisan védtelen voltam. Pedig senki nem akarta fejemet venni. De senkit nem érdekelt volna, ha lehullik a fejem.

Mire észbekaptam, skatulyában ültem. Társadalmi szerepkalodában. Én lettem „az olvasótáboros”. Tiszta nevetség. Amíg az olvasótáborok létéért küzdöttünk, nemegyszer esélytelenek voltunk. Aztán mintha fordult volna a kocka. Az ötletből lassan országos mozgalom lett, de az ügy bélyegét csak akkor sütötték rám, amikor már meg-megtorpant a vállalkozás. Mindaddig örültem a jelzőnek, amíg nem akartam mást. Ekkor már a szerepskatulya akadályozta a mozgást, noha nem szívesen vettem erről tudomást. A hetvenes évek közepén ugyanígy más minősítő címke is rám ragadhatott volna. Akkor például, amikor a nyilvánosság elé léptünk a *Keleti Golfúram* antológiával. A minimum hat-nyolc kötetre tervezett könyvsorozat az azonban az ifjúsági kiadó nem adta ki, mintha a kelet-közép-európai kis népek szellemi, s irodalmi közeledése nem lenne aktuális. Azóta a közeledés politikai, ideológiai feltételei romlottak; lehet, hogy megint elszalasztottunk egy kitűnő alkalmat. Ebbe a szerepfiókba így nem szorultam bele, ám nem örültem neki különösebben. Az évtized végén, majd a nyolcvanas évek elején nagyon rám tapadhatott volna a fiatal szociográfus emblémája. Sajnos erre sem került sor, pedig akkor kimáshattam volna az olvasótáboros szerepkalodából. Ez már azért sem sikerült, mert szociográfiám keltette vihar és közelharc a nyilvánosság kizárásával folyt. Az írónak pedig gyakran az szerez rangot, hírnevet, ha sokan és hevesen támadják. Közben a fiatal művészet egyik, permanensen vitatott intézményét kíséreltem meg tisztességesen vezetni; emiatt többen alkalmazottnak tekintettek

és nem alkotónak. Holott készséges alkalmazott végképpen nem lett belőlem – ezért is kényszerültem távozásra. Egy időben kissé futottam azon szerep és szellemi presztízs után, amit a fiatal író szintén állandóan megkérdőjelezett szerepe jelent. Ám bekövetkezett az, amire számíthattam is. Hiába publikáltam folyóiratokban egyre-másra – talán nem érdektelen – írásokat. Ezeket az irodalmi szakma sem nagyon olvasta? Mert csak azoknak a szerzőknek az írásait olvassák, akik éppen a közfigyelem középpontjában állnak; meg persze azokat a műveket, amelyek íróihoz barátságok, személyes vonzalmak kötik őket. Mindezzel párhuzamosan újra és újra az olvasótábori mozgalom megújításával is törődtem – ezért ez a szerepkalitka még véglegesebben rám csúszott.

Ma már újra nem érzem magam kalitkában! Függetlenül attól, miképpen ítél meg a szakmai közvélemény. A rám sütött bélyegek nem vonzanak és nem zavarnak. Szellemi életünk egyik ideológusa tegnap valami olyasmit mondott nekem, hogy a nyilvánosság előtt most kellene élesebben kirajzolni az arcképet. Csakhogy karakteres archoz határozott kontúrok kellene. Egyedi, tiszta arcél. Még hozzá divatos arclátvány. A legtöbbet ezt úgy érik el, hogy egy szerepszeletben, tevékenységzeletben alkotnak átlagon felülit. Markáns személyiségjeggé például a kutatási részterület válik. Nekem ehhez nincs kedvem. Nem is vagyok képes rá. Nincs szükségem magam tervezte, magam építette szerepskatulvára sem; még akkor sem, ha a nyilvánosság előtt ez sikeresnek látszik. Ne az olykor üres forma, hanem az egyedi tartalom határozzon meg, még akkor is, ha az egyéni értéket nincs mihez mérni. Ezért is írtam korábban, hogy csak író, vagy csak szociológus nem akarok lenni. Így is történt, mert ilyen vagyok. A közvélemény sem képes olyan magatartás- és minőségjelző-fiókba dugni, amely rögtön és aztán folyamatosan lehetővé teszi az egyértelmű azonosításomat. Szeretném, ha ez akkor is így maradna, ha jelentős művek – például regények – lesznek mögöttem. Folyton szeretnék kilépni előző szerepeimből; a szociográfiai után miért ne írhatnék filozófiai értekezést? Változtatlanul hol filozófus, hol író, hol világmegváltó kívánok lenni. Az történelmileg rám kényszerített szerepkorlátozás, hogy a rendszeres világjavítással fel-felhagyok. Lehetetlen feladatra vállalkozom, tudom, ebbe csak belebukni lehet. Ez nem ejt kétségbe. Eleget megbuktam már, ennek elviselésében van gyakorlatom. Mindenesetre jelenleg is több lehetőségem van. Például előbb-utóbb beleszorulhatok valamelyik szerepskatulvába, s aztán ügvesen megmagyarázom magamnak, hogy így helyes. De arra is van esélyem, hogy a szerepeket tekintve, folyton hontalan leszek; vagy egyáltalán félremagyarázzák – a társadalmi munkamegosztás és szereposztás törvényeit áthágó – törekvéseimet. Az pedig talán félig-meddig utópia, hogy sok-sok fiókból álló szekrényországot építsek ki magamnak, amelyben kedvemre váltogathatom a fiókokat. Addig is, amíg ez esetleg sikerül, legalább kiülök az éppen meglevő skatulyám szélére és lelógatom lábam a szerepközi ürbe...

Naplót írni: kényszer. Megfogalmazásra vár mindaz, ami elmondhatatlan. A naplóírás nem más, mint a reflexiók megörökítése. Az események sem érdektelenek, de azok kevésbé vihetők a nyilvánosság elé. Naplót írni: ítélkezés. De inkább strukturák, mint a kortársak fölött. A naplóírás persze önmagyarázat is. De nem szeretem halálosan magam. Ugyanakkor az önbecsülésről nem vagyok hajlandó lemondani.

A fővárosban egy bérház legfelső emeletén lakom. Rohad rám a tető. Ha filozófus lennék, ebből az állapotból kiindulva, csodálatos világmagyarázat-félét találhatnék ki. Vagy tíz éve ígérik a tatarozást. Tavaly az alagsorban új pincéket építettek. Ha háború lesz, már van hova bújni? A földszinti kapu belső oldala mögött álló kukatartályokból folyton „kifolyik” a szemét. A lakók akkor is kiöntik a szemetet, ha már nincs hova. Néha mintha disznóólba lépnék be, olyan ez a ház.

Siófok-fürdő, május eleje, péntek. Késő délután érkezünk, már nem lehet permetezni. A házban még hideg van, begyűjtök; nincs kedvem olvasni. Kivételesen megnézem a televízióban az éjszakai filmet. Francia–olasz, igényes krimi vetítenek, Alain Delon főszereplésével. Az átlagértelmiségighez képest szinte semmit nem tudok erről a színésztől. Ha megszorítanának, akkor se tudnék három-négy külföldi filmsztárnál többet felsorolni. Nem érdekelnek. Moziban is ritkán ülök, sajnálom rá az időt. Ha meg is nézek egy-egy szórakoztató filmet, hagyom, hogy átfolyjon rajtam. És már vetítés közben sem tudom, hogy kik játszik a főszerepeket. Most is csak azért nyúlok el a televízió előtt, mert mást nem lehet csinálni. Így hamarabb eljön a holnap reggel, az én időm. Ki a kertbe, permetezni, s aztán írni a fenyőfa alatt. Erről a szamuráj jellemű gyilkosról szóló film csak azért marad meg bennem, mert a történet befejező jelenetei korábbi szorongásokat és gondolatokat hívnak elő belőlem. Az érdektelen film ürügyén is magamra pillanthatok. Itt elakadok a napló írásában: valahogy elvesztettem a fonalat. Az előbb még tudtam, hogy a film vége hogyan váltotta ki a félelmemet. Mert élesen csak a hivatlan vendégként érkező félelememlékek jutnak eszembe. Ahogy ezt leírtam, mindjárt visszaidéződtek az utolsó filmkockák. A látszólag érzéketlen főhőst, Jeff Costellót – nevét a televízióújságból másolom ki – több oldalról szitává lövik a rendőrök. Pedig ő nem akarta megölni a bár énekesnőjét, üres pisztolyt fogott rá. De mindez nem érdekes. Csak az a – számomra kimerevített – kép, hogy valakire több oldalról lönek. Átlagos, primitív helyzet. Átvitt értelemben sokan, sokféleképpen megélik. Én rossz pillanataimban félek attól, hogy majd megint, védhetetlenül, egyszerre több irányból lönek rám.

Fekete bogár, két hosszú, vékony csáppal. Lehet, hogy hőscincér. Lányom zajong, hogy tapossam el. Ráteszem a papucsom talpát, de nem nyomom össze. Nincs kedvem hozzá. Majd papucsom orrával odébb lököm. Perdül egyet, s a legközelebbi fűcsomó felé csúszik. Mire újra odapillantok, már a hátán fekszik, s magára húz négy-öt fűszálat, melyeket csáppjaival átölel. Abban bízok, így eltakarja magát, s megmenekül. Persze halottnak teteti magát. Most azért sem taposom el, mert ilyen ügyesen védekezik. Noha jól tudom, hogy kevesen cselekednének ugyanígy. Én sem mindig.

Utópiákban tudtam eddig legjobban megmutatni magam. Olyan reményvesztett korban, amely végképpen nem hitt utópiákban. Csoda, hogy nincs glória a fejemen? Csoda, hogy nincs a kor fején glória?

A képesség, a tehetség, alkat az író adja, írja Veres Péter a *Szárnyában*, a sors és a gondolkodás pedig a forradalmárt. Nekem nem volt osztálysorsom, semmi sem diktálta, hogy forradalmár legyek. Gondolkodásom azonban foly-

ton arra vitt, hogy megpróbáljak gyökeres reformer lenni. Mégis sokszor azt választottam, hogy inkább esélytelen író leszek, mint esélytelen reformer. Veres Péter is azt írja, lehet abban valami, hogy azért lett irodalmár, mert nem lehetett forradalmár, különösen akkor, ha forradalmáron csak politikust avagy konspirátort értünk. Ha valaki csak konspirátor vagy csak eszközember lehetne, nem tehet mást, minthogy radikálisan íróvá neveli önmagát.

Hallgatom a rádióban az Olasz Kommunista Párt vajadását: történelmi kompromisszum vagy demokratikus alternatíva. Vagy?

Néha furcsa állapot szakad rám. Mint tegnap is. Hevesen agitálva, egy településcsoport falu- és kultúrafejlesztési kísérletét egyengettem. A kísérlet értelmé annyi, hogy a helyi lakosság társadalomalatti, avagy halmozottan hátrányos létezésén javítsunk. A hajszolt nap végén, kimerülten az jutott eszembe, könnyen lehet, hogy belül – akaratom ellenére – elromlottam. Mert igazából nem a mások iránti felelősség vezérel? Vagy nem elsősorban az? Esetleg öntudatlanul is eljátszom ezt a felelősséget, mert a jelenlegi kultúrában változatlanul értékes magatartás ez? Holott semmi más nem érdekel: csak saját magam? Hogy társadalmi szereplésemben megnyilatkozzon önnön nagyszerűségem? Annyira belátok magamba, hogy sejtem, megfosztottak olykor indokolt sikerektől, s a későbbi elismerések sem enyhítették mindig sikervágyamat. S megmutatásszükségletemet. Persze mindig szégyellem, hogy ennyire fontos vagyok magamnak. Ezért aztán olyan érzés telepszik rám, hogy lényegtelen vagyok. Semmi. Ekkor egyszerre tudatosul bennem az üresség és a kuszaság. Ilyen állapotban pihennem vagy olvasnom kell, hogy új érzésekkel s gondolatokkal tegyem tisztába magam. Ha lehet. Tudatosan vállalt felelősségérzessel is.

Mi van az emberben legbelül? Ma este egy ismerősöm tombolt, szinte üvöltött, vádolt, még csapkodott is. Pedig normális, olykor szép, s gondolkodó lény. Fékezhetetlen indulata kinyitotta a külső és belső énje közötti ajtót, úgy, ahogy orkán szakítja ki egy pajta kétszárnyú, vaspánttal lezárt bejáratát. A kitárt ajtón beláthattam lényé belsejébe; elszörnyedtem. Pokol volt az, tehetetlen düh, orvosolhatatlan fájdalom, örület. Mintha felbőszült vadállatok laknának benne. Lehet, hogy az egyén legbelül még mindig állat? Csak a humanizáló, fékező, emberiesítő kultúra szerencsére elfedi előlünk a pokoli természetet? Olyan vékony réteg ez a burok, hogy akármikor átszakadhat?

Lehet, hogy semmi megrázóan fontos nem sikerül?

Megint ülök a kertben, s a fenyőfa ágai között kilátok az utcára, s azon túl a tóparti házakra. Az utcán most nem sétál senki. Kutyám nem ugat. Vasárnap délután van, nyugalom. Én azonban feszülten gondolok arra, elégtelen nem elfordítani a fejemet. Nem pusztán annyi a cél, hogy a világ ne szaladjon úgy belém, mint kés a vajba. Mert ez olykor úgy is kivédhetetlen. Ülök, s metaforák jutnak eszembe. A dombtetők görcsös védelme helyett inkább futóárkokat építsünk. Le a völgybe. Neki a világnak. Úgy szabad megtámadni a szemközti dombtetőt birtokló ellenséget, hogy könnyű futásunk közben is szinte szétszakadjon a levegő. Mintha vászonból lenne.

Jelek és jelzések

Fecske s gólyaszárnyak gyéribben lebbenek
ritkulnak és tűnnek megviselt egünkről
s velük meg nem fejtett örök üzenetük:
gyönyörű mozgásuk.

Késik a tavaszunk – mondják az emberek
megszokták, hát hozzá nagyot sóhajtanak
s tovább irtják kertjük füzeit nyárfáit.
Megállt a levegő, jelzést lassabban visz
dolga kevés akad
szárnyak lebbenése lelkünkben is ritkul
s reszket a gondolat.

Vizek sóhajtanak; erdő, mező gyérül
ridegre épített utcák gyarapodnak
illetlen szavaink szaporán ömlenek
lubickolnak bennünk okos gyermekeink
szépségre ha intünk: hangosan nevetnek.

Lelkünk madarai: jóság és szeretet
szárnyatok be ritkán lebben fejünk felett
néha fel-felszálltok, aggódva keringtek
tartós maradásra, letelepedésre
fészket nem találtok.

Sóhajtozhattok majd, jövendő századok
levegőtök tiszta, szintelen, ízetlen
néma, élettelen szárnyak nem lebbenek
okos emberfejjel nézitek az eget
magasabbra láttok, mélyebben kutattok
s ha lesz értő élet még: hát sajnálkozhattok.

SIK CSABA

Naplójegyzetek — Alföldy Jenő cikkéhez

A politika művészete – a művész politikája. Ma a hatalom tudománya-ként határozzák meg, valaha a művészete volt; írók is, ha kevesellték a papír és a toll kockázatát, a ragyogás pedig hiányzott nekik, kedvtelve választották sorsuk, személyiségük keretéül. *Chateaubriand* például. Persze, ha típussá léptetjük elő, tanácsos figyelmeztetnünk a dátumokra. „Mert amikor annyi hévvel és gyűlölettel vetette magát a politikába – írja a diplomata, memoár- és esszéíró Paléologue *Három diplomata* című könyvében –, irodalmi pályafutása lényegében véget ért. Valamennyi főműve megjelent már, költői inspirációja kimerült, ifjúkora meghalt. Az álmok és a rajongások kora örökre elszállt.”

Paléologue 1814 áprilisára teszi Chateaubriand politikai pályája kezdetét, tehát Napóleonnól és a Bourbonokról írott röpirata, amely „életigazolványt szolgált” a volt uralkodóháznak, s a restauráció egyik leghatásosabb argumentuma lesz, megjelenését tekinti nyitánynak, bár tíz évvel korábban Bonaparte kegye már juttatott neki diplomáciai megbízatást. Hat hónapig volt Chateaubriand a római francia nagykövetség titkára, de hazatért, abban a reményben, hogy „az első konzul megérti, számomra csak az első sorban van hely”. Azonban újabb, s megint másodrendű pozícióra is jócskán várnia kellett: 1821-ben lett berlini követ. Kezdetben élvezte a jólétet, a fényűzést, de hamar megúnta III. Frigyes száraz udvarát. A kinevezésért folyamodva írta: „Egy másik ember született bennem, a politikus, de azt hiszem, kevés közöm van hozzá”; *Chamfort*ról pedig: „Gyakran csodálkoztam azon, hogy ilyen férfiú, aki annyira ismeri az embereket, hevesen csatlakozhat bármilyen politikai ügysz. Hát igazán nem tudta volna, hogy valamennyi kormány mennyire hasonlít egymáshoz”. Elvek helyett legfeljebb hangulatai voltak, a politika sem az eszmék megvalósításának gyakorlati lehetőségét jelentette számára, talán nem többe indulatai kiélését biztosító pótcselekvésnél. Két hónap múltán újra Párizsban van. Részt vesz saját kormánya megdöntésében, a hatalomra került Montmorency-Laval kabinet londoni követséggel jutalmazza. Az állomáshely fontossága annyira fellelkesíti, hogy emlékiratba kezd. „Akik emlékirataimat olvassák, nem fogják észrevenni, hogy az írást kétszer szakítottam félbe, egyszer, hogy nagy ebéden lássam vendégül a yorki herceget, az angol király fivérét, másodszer, hogy a királynak Párizsba való visszatérésének évfordulóján ünnepélyt rendezzek. Ez az ünnep-

Előzmény: 1. Alföldy Jenő KÖLTÉSZET ÉS POLITIKA NAPJAINKBAN című vitaindítója (1984/5. szám); 2. Gyertyán Ervin A VIHARMADÁR – KALITKABAN; Héra Zoltán A TISZTA POLITIKUM (1984/6. szám).

ség 40 000 frankomba került. Diszes szalonjaimat megtöltötték a brit impérium nagyjai, főrangú hölgyek...; asztalaim csak úgy csillogtak a londoni kristályoktól és a sevres-i porcelán aranyától.” Lelkesedése hamarosan alábbhagy, Guizot szerint azért, mert a londoni társaság inkább tartotta ironak, mint politikusnak, önteltségét komikusnak találta; Chateaubriand kevesellte a hódolatot.

Valóságos politikai szerepet egyszer játszott, amikor észrevette, hogy a Bourbonok tétlen monarchiája ki fog múlni, ha nem sikerül kiköszörölnie az 1815-ös csorbát. Külügyminiszterként a háborút szorgalmazta; a francia csapatok megint átlépték a spanyol határt, visszaültették a trónra Franco előképét, VII. Ferdinándot. A hadjárat a közvetlen célt elérte ugyan, a közvetett azonban elvesztette, tovább mélyítvén a kapitalizálódó társadalom és a monarchia közti válságot, csak a forradalmat siettette, amely 1830-ban véget vetett Chateaubriand politikai kalózkodásának.

Nagy író volt, *Victor Hugó* ifjú korában Chateaubriand akart lenni, vagy semmi; tehetsége, egyesek szerint zsenije azonban, áttekintvén e politikai pályát, inkább fokozza, mint kisebbiti Marx igazát, aki kíméletlenül írt róla: „Ezt az író-t soha nem álltam. Franciaországban azért lett olyan híres, mert minden tekintetben legklasszikusabb megtestesülése a francia vaniténak. S hozzá ez a vanité nem a könnyű, léha, tizennyolcadik századi köntösben, hanem romantikus áruhában, újsütetű szőlomokkal páváskodva lép fel”. A tanulság: a tehetség nem ment fel, legfeljebb a felelősséget súlyosbítja; a hibát bűnre halmozó, a mesterségét, mint tudományt űző politikus baklövőseit látván ne ahítsuk vissza a politika művészetét, a művészpolitikust – elegánsabb volt, hasznosabb aligha.

Alföldy Lukács igazának újragondolására biztat, s idézi is: „A politikai költészet jóval előbb lépett fel, mint a megszervezett, modern pártok. ...Lessing, Shelley, sőt még Heine is pártköltők, párt nélkül”. Az emberibb jelen és az emberi jövő pártján álló költők, míg Chateaubriandnak csak a Bourbonok klikkje jutott.

Példázat – megintcsak tanulással. (Ezt a történetet elmondtam már festőknek, szobrászoknak, sajnos, szakmájukra tett célzás nélkül, így sikerert arattam vele.) Chateaubriand esete – ennyi idő múltán aligha több – Alföldy barátom állításának – „...a politizálás ugyanúgy az ember nembeli lényegéből fakadó tevékenység, mint ahogy a nembeli lényegből következik az ember erkölcsi érzéke...” – második felét bizonyosan nem igazolja, de igazolható-e az első? *Tasso* és *Bruno* példája is kényszerrel szól inkább.

Kivételes jelenség volt mindkettő, a korban tipikus, bár összegegyeztet-hetetlen emberi igény megtestesítője. Dél-Itáliában születtek, szinte gyerekfejjel léptek Nápolyban kolostorba, Tasso jezsuita lett, Bruno dominikánus. Az egyházi nevelés kitörölhetetlen nyomot hagyott a lelkükön – Brunón is. Korán megérintette őket a nagyrahitatottság érzése, hamarosan szükké is vált számukra a szülőföld. Életre szóló szellemi élményt adott nekik a frissen felfedezett antikvitás; Tasso *Platont* és *Homéroszt* olvasta, Bruno így vallott az inkvizíció előtt: „Mi is követjük a pythagorasi iskolát, mely az értelem szülőföldjén, nagy Görögországban eredt”. Tassót azonnal elismerés fogadta, Brunót rágalom, értetlenség, üldözés,

és kísérte halálig. Mindketten elfordultak a középkori világtól és világtól, Tasso azonban csak odáig gondolkodott, ahol a kor tabuait felállította, míg Bruno habozás nélkül szembefordult a keresztény dogmával. Amikor művében kivetnivalót talált az egyház, Tasso cenzort kért, s kívánsága szerint átdolgozta művét, meg is kapta a legnagyobb elismerést, ami költőt érhetett a 16. században, megkoronázták a Capitoliumon. Idegbetegsége táplálta aggályait, műve iránti kételyeit túlbuzgó vallásossága fokozta; gyógyulását aligha segítette elő az a hét év, amit a ferrarai Szent Anna-kórházban töltött. Utolsó óráit pápai áldás könnyítette, halottas ágya mellett, a római Szent Onofrio kolostorbeli cellájában biborosok imádkoztak; „Expectavi expectans, Dominum meum Christum”, mondta állítólag mielőtt kilehelte lelkét. Aznap rendelték el Bruno kivallatását.

„A bírák elé vezetted – olvashatjuk a jegyzőkönyvben – egy közep-termetű, barna hajú, feltűnően szép férfi, kinek életkora körülbelül negyven évre tehető.”. Megesketik, hogy az igazat, csak az igazat vallja. Közbevág, egyenesen a nagyinquisitorhoz intézve szavait: „Csak az igazságot mondhatom. Gyakran megfenyegettek azzal, hogy a szent inkvizíció elé kerülök. E fenyegetést tréfára vettem, mert bármikor kész vagyok számot adni magamról.”. Tasso ma már filológusok zsákmánya, Bruno viszont korántsem a tudománytörténészeké, noha filozófiája rég clavult, s tanításai java részét az egyház is vallja. Nem is arról van szó, kinek volt igaza, hanem: kinek volt morálisan igaza? Tasso nem kisebb költő, mert hiányzott belőle az erkölcsi helytállás bátorsága – mérlegelnünk kell ideg- vagy elmebetegségét is –, Brunót viszont feltétlenül nagyobbá teszi az igazsághoz való feltétlen, életét is feláldozó ragaszkodás.

Neveltséges lenne persze, ha Giordano Brunónak hinné magát, akinek szerkesztővel, zsürral, dramaturggal, adminisztrációval volt már kocódása, éppen azért, mert vannak helyek a világon, ahol a felismert igazsághoz való hűség ma is az ő sorsára juttatja a szellem emberét; tessék fellapozni a Zrínyi kiadónál megjelent latin-amerikai költői antológia életrajzi jegyzetét, olyan halálnevekkel találkozhatni benne, amilyenekre Torquemada fantáziájából sem telt. A történetből, ha idejét múlt szerepek igazolása nem is, az a tanulság azonban mindenképpen kiolvasható: ahol az író csak fenyegetés, vesztély vállalása árán gyakorolhatja mesteriségét, az igazság kimondását, jelen van az írói erkölcstelenség lehetősége, a hivatását gyakorló ember jellemétől függetlenül.

Az üzletággá vált könyvkiadás, műkereskedelm a fejlett világban a diktatúrakénál ravaszabb csapdákat állít. A művészeti életből már teljesen kiktatta a század művészetét sokáig fejlődő mozgásban tartó dilemmát: hivatalos és nem hivatalos, konzervatív és avantgarde konfliktusát, különbségüket két, árujával házaló kereskedő ellentétére redukálván. *Michel Ragon*, az avantgarde egyik legelkötelezettebb kritikusja és történésze írja *Művészet: mivégre?* című cikkében: „...a dadaizmus a lázadó avantgardizmus kalandja volt. És elmondhatjuk-e, hogy ma az alkotásellenes mű sokkolja a polgárt? Nem. Sőt, létezik egy polgári közönség, amely a kultúra paródiájának szíves-örömet tapsol. A dadaisták alkotásaikat szokatlan helyeken, kicsi, nem kereskedelmi galériákban, saját kockázatukra és veszélyükre állították ki... Mai utánczóik a világ legnagyobb múzeumaiban, a legismertebb galériákban vannak kiállítva. A sajtó nemhogy gúnyolódna rajtuk: nagy hírverést csap nekik... Mostanában hajlamosak va-

gyunk rá, hogy avantgarde-nak tituláljunk olyan, gyakran tehetőséges alkotókat, akik megbízások tömegével és az erkölcsi megbecsülés számtalan jelével elhalmozva, inkább az avantgarde tisztviselőfeléi lettek. Sok fiatal művész ábrándja, hogy „kiátkozott festő” legyen, mint Van Gogh, aki társadalmi sikerekkel is dicsekedhet. S nem veszi tudomásul a kegyetlen igazságot: a sikeres Van Gogh nem az a Van Gogh volna, aki megindit bennünket.”

Mint az említett antológia bizonyítja, eszelős katonai diktatúrák ítélnék ma is brunói sorsra írókat; a modern művészeti intézményrendszer módszerei üzletiek. A vietnami háborút leleplező amerikai művészek képeiről, szobrairól a művészeti establishment zsoldjában álló kritikusokkal is megíratják, a művész leleplezi az USA mocskos háborúját – remekműben, s végül is ez a fontos. (Pénzes gyűjtő azonnal meg is vette *Kienbolz Hordozható háborús emlékművét*, talán épp a háborún keresett pénzt fektette a manapság részvénytársaság játékos műalkotásba). Kapalódnánk a tétel ellen a példa bátorítására, de a művészetben valóban a remekmű a fontos.

A fokozás törvénye. Közhely, amit a genetikai ismeretterjesztő cikkek, könyvek megint divatba hoztak, hogy a lélek, az idegrendszer betegségei végzetes hatással vannak a tehetség fejlődésére, érvényesülésére. *Kretschmer* szerint pszichopatológiás vonással társult tehetség credménye a zseni; lehetséges, hogy *Szent Pál* epilepsziás volt, az viszont bizonyos, az epilepsziások között ritkák a szentpálok. *Babits* finom distinkciót tesz betegség és betegség között: egyiknek plusza, másiknak mínusza van szerinte. *Vörösmarty* lelke „felfelé” volt beteg, felismerte a kórt és küzdött ellene, helyre akarván állítani az egészséges egyensúlyt művészettel, szerelemmel, filozófiával, munkával. A művészlélek betegségének történetében talán valóban tetten érhető a szentpáli pillanat, amely felfelé vagy lefelé bilenti.

Tasso „lefelé” volt beteg, ennek következménye az erkölcsi mínusz, amely műve értékét, ha nem is csökkenti, de megfosztja az igazságra törekvés morális súlyától, amely Bruno esetében az értékelés mérlegébe esik. Hasonlóképpen betegítette Chateaubriand-t a politika: véreskezű zsarnokot uralomra segíteni háború árán történelmi bűn, erkölcsi vétek, íróról lévén szó – a művet akár visszafelé is megférgető stílushiba. Az irodalommal, az irodalmi alkotással szemben a kritika gyakran helyezkedik – a példa bizonyítja, nem mindig jogtalanul – a bíró álláspontjára. Erkölcsi követelményt támaszt vele szemben, rendszerint igencsak viszonylagost, többnyire ellenpélda segítségével. Mikor *Ady* ellen támadt a hivatalos kritika, egyik leggyakrabban hangoztatott vádjá volt, hogy *Ady* erkölctelen költő, erkölctelenségével előszeretettel állították szembe *Petőfi* költészetének egyszerű tisztaságát, nemes erkölcsiségét. Kortársai azonban korántsem vallottak ilyen egyértelmű véleményt *Petőfi* költészetéről, nemcsak ellenségek, hívek is vitatták, s épp erkölcsi szempontból. „...mint ígérém. *Petőfi* költeményeit érintem – írta *Csalánfy* 1845-ben a *Pesti Divatlapban*. – Ezek nekem tetszenek, ha erkölcsiségében, sülyedni kezdő korunkra nem sok írt látok is benne...” *Borról*, szerelemről, vallásról, politikáról stb. szólván egyaránt vétett a közérkölc ellen; a szóhasználat elárulja, az illetén erkölcsnek csupán a közfelfogás ad objektív értéket. Azt tenni, amit elfogadtunk helyesnek: erény, különbözni, külön úton jár-

ni: bűn. Persze, ha az az erkölcs, amit a megszakás tart annak, akkor kritériuma nem hosszú életű, abszolút érték helyett relatív társadalmi normáról van inkább szó, amely divatozása, élettartama idején bír érvénnyel. Mégis norma, törvény, amíg a közfelfogás meg nem változik.

Az előírás hatálya fokozódik, ha a költő elé feladatot állítanak. *Tompa* halála után *Aranyt* kérték fel, írjon költőbarátja sírkövére verses feliratot. Több követelménynek kellett eleget tennie: *Tompa* emlékét a legelőnyösebben megörökíteni, kifejezni a nemzet kegyeletét, külön is hangsúlyozva a szűkebb pátriáct, végül is *Gömör* szurkolja le a sírkő árát, a vers tiszteletdíját:

Tompa sírkövére

1

Tompa Mihály tetemén ez elomló szikla nem emlék;

Ő maradandóbbat tőn maga műveiben.

Csak jel: egész ország fájdalomra kiért sajog egyre,

Hű fia drága porát e helyen őrzi *Gömör!*

A négy sor kegyeletes valótlanosságokat állít. Valóban sziklánál maradandóbb lenne *Tompának* a közepszerűsége csak hébe-hóba, akkor is inkább ambíciójában áttörő költészete? Tényleg országos lenne a fájdalom halála miatt? S feljegyzendő áldozat, hogy egy gazdag vármegye sírkövet állít költőfiának, illetve a maga nagylelkűségének? *Arany* jól tudta, mindig terjed az ország emlékezete, mennyi a költő becsülete a megyei urak előtt; új verset írt tehát:

Tompa sírkövére

2

Természet! ki ezer képben tükrözte halálad

S új életre hogyan kelsz, ha üdül a tavasz,

Mert öleden nyugszik, maga egy burkolt, szomorú kép.

Várva nagy értelmét bús tele titkainak.

Lágyan öleld tetemét Anyaföld s ti szeretti, Virágok

Üljetek ágya köré, mondani méla regét.

Eminensen megoldott lecke, a hibátlanul működő arányérzék feleslegessé tesz minden túlzást, annyit vállal a feladatból, amennyit az őszinteség és igazság sérelme nélkül vállalhat. A hang azonban elűt a hatvanas évek elejétől az *Őszikékig* tartó lírai válságkorszak keserű, gúnyos, önkínzó versbeszédétől, s aligha alkalmas arra, hogy megnevezze, amit valóban érez, *Tompára* gondolva. Megírja hát azt a négysoros epigrammát, amely kisebb költeményei sorában a kiegészítést követő évtizedben az egyik legárulkodóbb:

Szegény Miska sírkövére

Hát jól van így, amice *Tompa*:

Én skártba, te végnyugalomba;

S ha nem pönög lantunk, gitárunk,

A varjú sem károgt utánunk.

„*A hangnem kényessége*”. 1945-ben *Vas István* Költészet és politika címmel írt kritikát *Balázs Béla* összes verseiről, elvi kérdések felvetését megengedő jelentőségűnek ítélve költőt és művét. A közepén kezdi, talán

nem is sejtve, milyen hosszú időre kibogozhatatlan gordiusi csomónak vág oda: „Semmi kifogásom a politikus költészet ellen. Tudom, hogy nagy költők életművében többnyire helyet kapott a politika is, sőt én magam nem is tudom elképzelni, hogy a szélesebb láthatárú költőt ne érdekelje szenvedélyesen. Csakhogy a politikai költészet nehezebb műfaj, mint elterjedtségéből itélteni lehet. S az a bökkenő, hogy nálunk újabban szinte előírás-szerűen a könnyebb végén fogják meg.”. Mi riasztja? A pártosság követtelménye, a kötelező feladatként vállalandó, politikai lecke? A kérdés bonyolultabb, múltja, s ennek nyilvánvalóan következménye van: „A politikus költő első veszedelme: író és párt viszonya. Nem mintha a párt hatása az irodalomra nem lehetne igen értékes. Ki tagadná például azt a hatalmas ibletet, amelyet a kommunista mozgalom József Attila vagy Déry Tibor művészetének adott? A nebezgség olyankor kezdődik, amikor a költő nem elégszik meg azzal, hogy ő kap a párttól – erőt és élményt –, hanem adni is akar a pártnak: tüstént használató fegyvert. Holott épp az, akit a politika szenvedélyesen érdekel, hajlamos arra, hogy egyénien és eredetien gondolkodjék róla, s amit gondolt, egyénien és eredetien fejezze ki. Így válhatik aztán a párt pillanatnyi szemszögeből eretnekké az, aki később a dolgok természetes rendjénél fogva a párt reprezentatív művésze lesz, mint éppen József Attila, akinek életében ilyen természetű csalódás volt egyik fő oka megbasonlásának. Ha viszont könnyen tud alkalmazkodni az időszerűségekhez, vigyáznia kell, hogy az ne legyen belőle, »akire csak egy párt vigyáz«”. Vast a dogmatizmus veszélye, az író szellemi-erkölcsi kiszolgáltatottságának lehetősége rettentí, amire éppúgy talál példát a kritikája tárgyául választott kötetben, mint más írásai tanúsága szerint irodalompolitikusok programbeszédeiben, szektariánusnak ítéltető irodalomfelfogást megtestesítő elméleti jellegű dolgozataiban: „Még nagyobb bökkenője a politikai költészetnek a hangnem kényessége. A politika legújabb kori szerepét sokan a valláséhoz hasonlították. Mindenesetre fennáll köztük az a meglepő hasonlóság, hogy olyan témák, amelyek minden hangnemet kibírnak, csak az érzelmességét nem. Lehet azzal a gyermeki-isteni naivitással kezelni, ahogy Petőfi tette, lehet hideg és tárgyilagossal szenvedéllyel, mint az József Attilának sikerült, vagy forró szenvedélybe olvasztani, mint Vörösmarty, Ady, Babits költészetében, csak éppen azon a meghatott, rebegő, biedermeier hangon nem lehet róla szólni, ahogy az mostanában újságjainkban és betilapjainkban divatos – ráadásul nagy távlatokra törekedve, gyárakkal, földekkal, menetelő milliókkal. Heine vagy Illyés, a politikus költészetnek ez a két mestere, sikerült verseiben a kibuggyanó érzelmet iróniával fékezni.

Balázs színekkel akarja magasba emelni. Csakhogy ezek a színek többnyire külsőségek. Magyar nosztalgiai érzelmességükben már szinte az »Almodó Tiszapart – Szívem, lelkem odabajt« dallamát idézik. Egyébként színekért végigjárja az egész világot, de minden tájon szokványos tartozékokat talál. Megéneklí Sztálin arcképét, Mozartot, aki »Uszító szépség, lázító öröm A Bastille végső ostroma előtt«, a »katalán tűzvész«, az orosz május elsejét, a moszkvai fehér éjszakát, a Vörös Hadsereget, Sztálingrád romjait, a versailles-i nimfát, akinek szépsége »Új barikádon új életre kel, C' est la France éternelle«, a bécsi felkelést bécsi tájszólásban, Finnországot, ahol »Ama régi táltos Marxnak... Hős fiai: Lenin, Sztálin« a Kalevala ritmusában ostromolják »Mannerheimék gonosz várát«, Leningrád ostroma-

kor a Péter-Pál-erőd és a Nyevszkij proszpekt között »A láthatatlan őrség balad el: Nagy Péter, Puskin, s Lenin árnyai«, egy munkás ében hal, de helyére áll a felesége azzal a tudattal, hogy az ő kidöltével majd a lánya folytatja. Sehol egy kép, egy ütem, egy rím, amely eredeti élményről, átelt stílusról tanúskodik, de szinte – persze fordított előjellel – az a hang, melytől már gyerekkorunk óta a hivatalos magyar irodalom és közírás meglehetősen elkedvetlenített.

Vas igazát elismerve is kétségtelen azonban, hogy a nemzethalál rémének szertefoszlása, a földosztás, a nagybirtokrendszer védelmére hivatott közigazgatási apparátus szétzúzása, a demokratikus intézmények bizonyította szellemi szabadság reményt keltő jövő perspektíváját vázolta fel, és a politikai költészetben új hangnak adott érvényt; elegendő a Vas által is szimbolikus szereplőként említett Illyésnél keresni példát: meg kell csak hallgatni, hogy szólt a felszabadulás előtt a *Nem volt elég*, s utána a *Megy az eke*. Kialakulóban volt az irodalomnak elvi alapon létrejöhethető egysége is, amelynek éppúgy részese volt *Füst Milán* és *Kassák Lajos*, s az a nemzedék, amelynek nevében álláspontját Balázsról írott kritikájában Vas István kifejtette, a megszólaló új is, a negyedik, *Pilinszky*, *Nemes Nagy*, *Rába*, *Szabó Magda*, *Jánosy*, *Darázs*, majd egy-két év múltán a pályakezdő *Jubász*, *Nagy László*. Ellentmondások, feszültségek, elintézetlenségek, felrémelő veszélyek ellenére ritka pillanata volt az irodalmunk történetének.

A kérdés logikus, de jogos-e? Az irodalomtörténet ismer hasonló példát az egységre. A századfordulón a dualizmusnak a társadalmi valóság és a társadalmi rend szentesítette világgép közti szakadékot egyre mélyítő válsága ugyancsak létrehozott valamifajta egyetértést. A valóságot még *Szabolcska* is meglátta – lásd *Hír a falunkból* című versét –, *Kozma Andor* pedig így írt *Agrárszocializmus* című versében: „Míg tej- és mézfolyók között / A kövér jólét mellett / A vézna munkás sok napon / Még kenyeret sem szelhet, / S míg nagy latifundiumok / S dús telkek vidékén / A földmunkás földönfutó: / Seb tátong a békén. // No, persze, akinek jutott, / A földjét nem sokallja, / És kisebb gondja is nagyobb: Mint él a népnek alja. // S a legnagyobb urak szerint / Mind a bajoknak mélye: / Szabadság, szabadelvűség, / Reform és több eféle”. *Elek Artúr* Újabb magyar költők 1890–1910. című antológiájában a *Holnap* és a *Nyugat* költői mellé felvette *Bárd Miklóst*, *Jászay-Horváth Elemért*, *Kozma Andort*, s aligha szerkesztői tévedés, ízlésficam okán, noha az *Agrárszocializmus* verset joggal ítélnék a sematizmus előképének. A bajról tehát a Petőfi, a Kisfaludy Társaság tagjai is tudnak, beszélnek is róla valamilyen égi megoldás reményében, nehogy a társadalmi rendet fenyegető politikai eszméké és mozgalmaké legyen az egyetlen – elgondolni borzasztó –, a döntő szó. Talán nem is a tartalom volt veszélyes az uralkodó osztály szemében, inkább az új forma, amely fenyegetőbben utalt a minden érvényben levőt elsöprő forradalom realitására.

Amikor az *Új magyar költők* megjelent, az irodalmi egység lehetőségét már elfújta a politika szele, 1905. június 18-án a király a katonai létszámemelés ügyében három éve folyó obstrukciós harcnak véget akarván vetni, Fejérváry Géza bárót, a darabont testőrség parancsnokát nevezte ki miniszterelnökké. A kormány többszöri lemondása után december 16-án *Kristóffy* belügyminiszter előterjesztette az általános titkos választójogra vonatkozó

törvényjavaslatát. A parlamentben és a kulisszák mögött zajló alkudozások eredményeként 1906 áprilisában Wekerle lett a miniszterelnök; kormánypárt és ellenzék közös erővel szabotálta el a választási törvényt, amely mint Tisza írta: „...*voltaképpen csak burkolt formája egy olyan harc megindításának, amelyet osztálybarc néven, a szociáldemokraták már régen viselnek a mai politikai, társadalmi és gazdasági rend ellen*”. Hasonlóképpen vélekedett Ady is, de ő valóban viselni akarta, nem úgy, mint a szociáldemokraták: „*Régi módon Bécs csak kacagott / Itthoni, ál, úri ribil-
liókra, / De mit mi kezdtünk, s a lelkekben tombolt, / Már igazi, tüzes
forradalom volt*”.

Politikai költészete ezután valóban „az élet végső kérdéseiig nyúlik”, ahogy Lukácsot citálva Alföldy írja, meghatározásában legfeljebb a pátosz szót cserélném etoszra.

Ady felől nézvést irodalmunkat, persze el kell gondolnunk, jogosan beszélünk-e róla, mint politikus irodalomról? Mikszáthnak a pénzügyminiszter reggelije clanekdótázására telt, Krleza regényéből viszont megismerem a dualizmus korának valóságos politikai viszonyait, hitelesebben, mint Gratz Gusztáv monográfiájából; a példát meg lehetne toldani, hogy a kérdés jogosabb legyen. De mi a válasz rá?

Új helyzetben. A politika egy téma a sok közül, s bár a téma aligha jelentéktelen, önmagában mégsem esztétikai vagy erkölcsi tett, csupán általa az író nem kerekedik esetleg fogyatkozásai fölé. A hagyományos politizálás abban a világban, amelyben a jövőre nem alkalmazhatók a múlt tapasztalatai, ahogy a Római Klub elnöke állítja, korántsem biztosít művészi jelentékenységet. Ha az emberi nem került életveszélybe, a megoldást hiába keressük a megszokott módon, többé már nem elegendő osztályban, nemzetben gondolkodni, mégha „elöttünk egy nemzetnek sorsa áll” is: az emberiségben kell. A föld zsugorodik, mondja *Peccei*, s nemcsak annak következtében, hogy a század utolsó évtizedének népességnövekedését kétmilliárdra teszik az előrejelzések. A biológiai rendszerek kimerülőben vannak, egy főre eső hozamuk évek óta csökken, az energiaválság tovább tart. Félmilliárd ember vegetál ma az éhhalál szélén, mi lesz a sorsa a nyomorövezetekben születendő újabb kétmilliárdnak? A Kelet–Nyugat, Észak–Dél tengely mentén elrendeződött emberiség megosztva az egymásrautaltságnál bizonyos jelentéktelenebb ellentétek által, képtelen a faj sorskérdéseit megoldani, holott vallási, nemzetiségi, nemzeti gondjaival gyűrőköze is czzel kell szembenéznie.

Az irodalom akkor politizálna korszerűen, ha az emberi faj identitását keresné, azt tartaná fontosnak, ami összeköt, ahelyett, ami elválaszt. Meg kell változtatnia tehát távlatait, dimenzióit és ambícióit, amíg egy művészi alkotás csak keletkezése pillanatában és helyén érvényes, mind esztétikailag, mind erkölcsileg megkérdőjelezhető. *Jászai Oszkár* Művészet és erkölcs című könyvében, 1908-ban a l'art pour l'art jogosultságát cáfolva, feltette a kérdést: miért esne a költőietlenség bűnébe az, aki a világot leginkább foglalkoztató gazdasági bajokat választaná műve témájául? A kérdés pusztán azért naiv, mert ma már tudjuk, a baj korántsem csak gazdasági, még kevésbé az a megoldása. A szellemnek is kell, hogy javaslata legyen rá. Csak az az irodalmi jelenség korszerű, amelynek van; amelynek nincs, politizáljon bár az első szótól az utolsóig, nem bírhat valódi politikai érdekekkel.

Érte, érted, értünk!

Alföldy Jenő gondolatébresztő *Kísérletére* – ismerve a beérkező vitacikkek nagy számát – szabályos korreferátum helyett csak néhány, számomra különösen problematikusnak tűnő részt érintő gondolattal kívánok reagálni.

1. Igaz: a politikai költészet hanyatlása napjainkban nem vívmány. De: ne feledjünk el különbséget tenni „megrendelt”, vagy legalábbis „elvárt”, és „spontán” politikum között. Az utóbbi kevésbé látványos, viszont jóval időt állóbb. Elég, ha az ötvenes és hatvanas évek politikai költészetének nyilvánvaló különbségeire utalok itt.

2. Alföldy egyik alaptézisét: „A politikai költészet pillanatnyi hullámvölgyhelyzetét én annak tulajdonítom, hogy a felszabadulás utáni évtizedekben jelentőssé nőtt költők (és nemcsak költők, hanem epikusok és közírók is) megfelelő utánpótlás nélkül haltak meg vagy hallgattak el. Ez azonban nem indokolja, hogy ne lássuk meg azokat a lírikusokat, akik mégis vállalják, hogy az Illyés Gyulák, Veres Péterek és Lengyel Józsefek nyomában tátongó fájó hiányt betöltsék.” (Kiemelések tőlem!) teljes egészében vitatnom, s amennyire tőlem telik, cáfolnom kell. Az illendőség kedvéért, s hogy személyes panaszba ne fulladjon egy nyilvánvalóan elvi kérdés, nem saját, növekvő számú politizáló verseim sorsát kívánom itt taglalni. Csak megjegyzem: vannak, vagy legalábbis *lennének...*, mégpedig nem azért, hogy vizsályt és haragot szítsanak, hanem hogy a megértését és a közeledést sugallják azokban a közismert, gyötrelmes kérdésekben, amelyek generációmát leginkább foglalkoztatják...

Ám, ha „csak” műkedvelő kritikusként és gyakorló lektorként közelítem meg a kérdést, akkor is köteteket megtöltő cáfolati példatárat tudnék Alföldy Jenő elé tenni. A számtalanból most csak egyet, Apáti Miklós *Szerelmi történet* című, 1980-ban íródott könyvét említem. Éspedig azért, mert ez a regényszerű versfűzér illusztrálja az utóbbi 20 év versterméséből talán legnyilvánvalóbban azt a változást, amelynek politikai líránkat szükségszerűen el kellett érnie. Az ötvenes évek politikai versei – mai szemmel legalábbis – kevés kivétellel alig voltak művészibb fokon, mint – mondjuk – a közismert *5 éves terv* cigaretta dobozai. Egyformaságuk, harsogó pirosuk-színchagyott kékesszürkeségük abból az alapvető tévedésből fakadt, miszerint a „közösség költőjének” magasabb célok érdekében el kell nyomnia magában az elnyomhatatlant: a költészetben minden korban főszerepet játszó individuumot. Napjaink politikai költészetét éppen az emeli fel és menti meg, aminek jogát korábban elvitatták tőle. Az, amit rosszízű szóval „privatizálásnak” neveznek. Ezért is választottam mondandóm illusztrálására éppen Apáti könyvét. A *Szerelmi történet* ugyanis egyfelől szabályos „love story”, formájában „kései petrarkista” udvarló ének. Ami azonban a nyolcvanas évek legjobb verseskönyvei közé emeli, az éppen a *politikum*. A politikum, amely nem rikoltó tace-

paokból, hanem csöndes félmondatokból érteti meg az olvasóval, milyen köznapi bajvívások közepette, milyen hivatali packázásokon átbukdácsolva nyeri el a költő magyar anyanyelvű, de nem magyar állampolgárságú, „erdöntüli” kedvesét... E versekben a közéleti tartalmat a magáéleti intenzitás szikráztatja fel: „Veszélyes száj ez, barátaim: igaz. / Börtöncella jár ezért a szájért. / Ha ő / kimondhatná, mit Európánkban rettegünk, / nem volna több szavalat, s hálaének.”. „A tiszt se kérdené: mit hoztál magaddal: / a fenyőillat / pórusaiból nem vámolható. / ... „Majd eljössz, majd eljövök, majd / jön hat-hét új miniszter, rendeletsereg...”

Azt, hogy e versek mennyire túlnőnek két ember szerelmének témakörén, aligha kell külön bizonyítani. Korántsem véletlen, hogy legpolitikusabb (Apátinál sokkal direkterben politizáló) költőink egyike, Tóth Erzsébet reagált a Szerelmi történetre, *Érted és érte* című, Apáti Miklós-nak ajánlott versében: „Szerelmedért vámot kér Európa? / Ezt a táncot Európánkért. / Európa legjobb fegyvereiért: / a lelakatolt folyókért, népdalokért, kivégzett iskolákért, kitépott virágkezekért...” (Tóth Erzsébet: *Érted és érte*).

Így lesz, így lehet végül az „érted és érte” – az igazság és a szóformálás ereje által – „értünk”, azaz a legtisztább közösségi líra...

3. A korábbiakban már idézett Alföldy-passzus tévedései folytatódnak, sőt tetőződnek a *Kiserlet* egy másik részletében: „És ha tüzetesen megnézzük a felszabadulás utáni évtizedek magyar líráját, azt látjuk, hogy a korántsem politizáló természetű lírikusok legjava bőséggel teremtett politikai értelemben is jelentős művet; gondoljunk Weöres Sándor, Kálnoky László, Vas István, Jékely Zoltán, Csorba Győző, Nagy László, Pilinszky János, Juhász Ferenc és még jó néhány kitűnőségünk munkásságára, melyből tucatjával és tucatjával szemelgethetnénk, az olyan erős közéleti töltésű műveket, melyek nélkül a politikai líráról adott kép csonka és kirekesztősdit gyanítatóan hiányos volna.”. E néhány mondatban lehetetlen észre nem venni az önellentmondást: a nem kirekeszteni-akarásban a mégis-kirekesztősdit. Ha ugyanis a felsorolt költők „alapvetően nem politizáló természetűek”, akkor hogyan írhattak tucatszámra „közéleti töltésű” verseket? Vagy akár megfordítva: tucatnyi fontos közéleti vers megírása után hogyan, milyen alapon nevezhető egy költő „alapvetően nem politizáló természetűek”, akkor hogyan írhattak tucatszámra „közéleti töltésű” versekért iszonya volt az egyre kevésbé vonzó írói közszerepléstől, felszólalásoktól?... Mint a felsorolt költők közül számomra leginkább ismerős Jékely Zoltánnak, akit kényelmesebb örök-egy trubadúr-mezébe visszatuszkolni, mint felmutatni költészetének mély, megszenvedett, kiérlelt politikai tartalmát. Igaz, Jékely általában antikos epigrammákban (*Egy álljfeljancsira, Egy mikro-Napoleonra*) vagy a legjobbfajta romantikán iskolázott allegóriákban (*Az én országom, Petőfi utolsó dala*) mondja ki, amit a máról gondol, ez azonban nem egyéb, mint egy, a vers jövőjében gondolkodó, azt féltő költő szükségese és bölcs önvédelme. Az a módszer, amelyet előbb-utóbb nekünk, a hetvenes években felnőtt költőnemenzedéknek is el kell sajátítanunk, ha nem akarjuk íróasztalfiók-hizlálásra, vagy a joggal kárhoyzatott apolitikus magatartásra beprogramozni magunkat. Költői eszköztárunk ilyen értelmű megerősödése-megerősítése lehet az egyetlen garancia arra, hogy közéleti-politikai verseink valóban beépülhessenek a huszadik század magyar lírájába.

Vers és köz

Jegyzetlapok egy 1955-ben vásárolt József Attila-kötetbe

Ma is ezt emelem le a polcról. Afféle harmadolt áru példányt, a ké-
mény kötésben belenyomott „30” mellett rűt lilával, kereskedelmies vég-
zéssel ott a „20”. (Forint) Mosolyogva nézem a nagyobb számjegy óha-
tatlan diadalát: még pár hónap, s az évfordulót jelzi, a könyvét, s az enyémet.
Nyári keresetemből vettem, s nem tudom, mire használtam pontosan és hogy
pontosan használtam-e, akkor rögtön. De hát van-e a költészetnek pon-
tos használata? S mivel foglalkozom én magam például –, mert kiről szól-
jak hitelesen? Ennyiben a költészet, s megannyi tartozéka, mégis példák
adása, egyéni jegyű választásra, ellenőrzésre kínált, bírálatokra kitett min-
tapéldák gyűjteménye is, amikor úgynevezett költő vagyok? József Attilá-
nak ezt a kötetét alaposan tanulmányoztam mindjárt azokban az időkb-
ben. Részt vettem valami tanulmányi versenyen, és Ady meg Költőnk egész
jól ment, csak Juhász Gyula, mint ezt valahol már említettem, hagyott
a szárazon, tőle akkor kizárólag *A munka* című verset ismertem. És nem
mondhatom, amit ma már nyilván szinte akárki, hogy „ismertem viszont
Apollinaire-től azt, hogy...” Nem, s a világ költészetét sem akarom be-
lopni ide, ilyesmiket: „...bizonyosság... / Olyan nemesen éltek / Hogy
azok, akik még előtte való nap / Egyenrangúnak tekintették őket / Vagy
meg tán kevesebbnek is / Most bezzeg csodálták / Hatalmukat, gazdag-
ságukat, lángeszüket / Mert van-e fölemelőbb... / ...ha valaki... / ...eljut
odáig / Hogy az emlékezet jégmezőin / Az emlékekkel összetéveszti magát /
Az élet erősödik / És nincs szüksége többé senkire”. Vagy „Tűnt idő Lé-
nyemet formáló istenek / Eltűnök mint ahogy ti is eltűntetek / Borzasztja
szememet ez az üres jövő / Látom, hogy az egész múlt bennem élve
megnő / Nem halott, csak ami most még nem létezik / Múlt fény fakítja el a
hónap színeit / Idétlen a jövő, de az amit bevégzett / Az erőt, s a bátást
mutatja az egész”. Nem, én akkoriban még „csak” azt olvastam, s az
is volt ilyen összetett, hogy: „...bár hüvös, örökkévaló / dolgok között
kell ögyelegnem, / a palánkok közt szárnyaló / munkát nem lehet elfeled-
nem”. Azóta, ha nem is palánkok közt, meglehetősen sokat dolgoztam, meg
gondolkoztam, és arra jutottam, hogy sem Apollinaire-t József Attila nél-
kül, sem fordítva, sem a palánkok közt csavarogva, de munkátlanul, se
csak dolgozva és csavargástalanul nem hatásos nekem a világ, nem érzek
semmit „bevégzett”-nek, nem mutatja semmi „az egészet”. Ilyesmik se
tartoznak a lényeges gondolataim közé nyilván, mert akkoriban, 1955-ben
nem nagyon juthattak eszembe, jártam viszont már akkor is a Pálya ut-
cán, például az elveszített Berni Nemzeti Meccs délutánján, és a sport is
úgy jött be, ahogy még a régieknek. A költészet? A tanulmányi versenyen
épp egy hellyel maradtam le a biztos egyetemi felvételtől, de aztán így is
felvettek, az egyetemen egy jeggyel maradtam le az ösztöndíjról (német
társalgási gyakorlatok: 4-es), az egyetem után kiderült, hogy valami hoz-
zám fűzött (magyar nyelvésztudósi) reményeket nem váltottam be, és az

Illatos út palánkjai között lettem nevelőtanár. Önszorgalomból azóta se mentem ki oda, bár semmi elvi kifogásom. Közben tettem és töprengtem emígy-úgy, és azon is, hogy mi ez a sok költészet, amelynek nálam is ellenjátékosai és „legfőbb segítői” támadtak (szintén menet közben): műfordítandó írók, olvasandó írók, lejárandó terepek emberi és nem emberi lényei, megírandó bajnokságok szereplői, értékelendő pályatársak, megmentendő madarak és még sokan mások. A saját megcsinálendő úgynevezett éltém. Vagy meg nem csinálendő. (Lásd: nyelvész tudósi remények, másokéi, engem illetően). Most a minap, nem messze a Pálya utcától, ahogy a mindig koszosodó világos kordnadrágom zsebébe kavicsot választottam, meg teherautóról elhullajtódott kalász magvaiból kinőtt kalaszosféleség kalászát akartam városiasan aratni a Makk Hetes mellől egéreként fölemelt vak madárnak (kavics: Pilinszky; madár-egér-világosságudvar: Szabó Lőrinc), elgondolkoztam ezen a dolgon, hogy Alföldy Jenő kísérletéhez hozzászólnék... s hogy nagyon nekem való cikk, és hát mincként azt ismétlem, ahogy ezzel is, amazzal is egyetérték, mit ütközzünk össze épp így a pályán, ugyanazon kapu felé rohanva most a meccsen... elgondolkoztam egy palánk mellett, mi is lenne az, ami... De hadd áruljam el, nyelvész tudósi tevékenységektől nem azért húzódtam el, mintha nem becsülném azt a dolgot is akár a legtöbbre a világon, hanem mert eredendően megvolt a dolgom, mondjuk, eleinte költő formájában készültem annak, ami nagyjából most vagyok, efféle (akkor még múnusz osztályú) felügyelgetőnek, akire nem lehet meghatározott szerepkört osztani, se Illatos út cmeletkörletét, se pályán csatárt, védőt, semmi posztot, állandó mozgás a költőség (íróság), és a többi művészettől csak az különbözteti meg formajegyileg (ez egy egész világ volna, ahogy mondani szokás?), hogy fogalmakkal bánik és nagyon kötött formában kell bánnia velük, még ha szabad az a vers, akkor is; már amennyiben jó az a vers. Ne ágazzunk el erre; azt a pénzemet én, amely a legfontosabbak – az igazán lényegesek – közül való volt, palánkok közti lógással kerestem meg, a kábelgyár nevezetű helyek egyikén, 55-ben. Untam bitangul. Akkoriban még a Siklót arra lehetett használni itt, lakótörzshelyemen, hogy az *Igy irtok ti!*-nek valami 30-as évekbeli regényért cserélt példányával a laza lépcsőtömbökön ücsörögjön az ember, és a tömb siklásnak induljon vele, ecetfák és még kiszedetlen aknák közt-fölött. Most is, hogy az Alkotás és a Márvány (!milyen szép, ércnél maradandóbb páros) sarkán ezen a József Attila-ídézetem gondolkodtam (s persze, pontatlanul! most előre bevallom, nem úgy, mint egy másik alkalommal történt... „*míg* hűvös...”, de hát maga József Attila is, mint a dolgoknak afféle perifériáit járó, natúr változatokhoz szokott, belső rugalmú költőgyén, csinált egynémely változatot... nem is a verssoraira, hanem arra, amiből ezek aztán alakulnak... volt neki ez a vele született, nem középiskolás fokú, keveset számítógépczgető, inkább francia kaszinón, ezen az egyszerűnek csak *tűnő*, tűnékeny, nem hűvös, nem örökkévaló ábrákat dobó kártyajátékon és a gyufapörgetésen edzett költőgyéneknek jól való adománya... ezt aztán átadta... átadta a maga életének minden képlékenységét a végérvényesnek fogalmazott, bár változatokban is feltűnedezgető verssorok által), ezen gondolkodtam, ime. Aztán rátértem a Pálya utcára. Sütött a nap, téglafalak mellett haladtam el, gépkocsikat javítottak, egy rég bezárt suszterbolt fa küszöbére ki volt szögelve egy hol megazó, hol megszáradó félcipő. Az élet képeit tudtam látni

általuk. Semmiről meg nem feledkezve. Mentem, dolgoztam. Ugyanúgy, ahogy azt az ezeréves-vezekény-ívet, közel harmincezer prózaoldalt lefordítottam; ugyanúgy, ahogy gyerekkönyvet írtam: vagy húsz év elején, s végén egymással pontosan és pontatlanul rokon rajzöleletek jutottak, költőiesen az eszembe, vagy matematikásan, (mert ama régi tanulmányi versenyen ez volt: matematikából is döntőbe jutottam, tudván, hogy hozzá se tudok szagolni majd az ottani példákhoz, hát legalább hamar leadtam alkész dolgozatomat, és kiheveredtem az ellőgható délelőtt magas fűvű napfényébe), *ugyanúgy van*, fogalmaztam volna, rég, ama még enyhe-vidéki-divatossággal, ahogy minden divat a „vidéki” szó leértékelője... miközben a dolgok történnek tovább, a Pálya utca mai téglafala mellett egy tövis átszúrja a cipőm alig érezhető talpát (felügyelőcipőtalp!), a füveket a vak madárnak úgy vágom, ahogy (lassan harminc éve) csak hevertem köztük, ez mind a teljes élet, nem lehettem nyelvész tudós (sem), *mert* nagyon megvolt a köztér terepem, kivárási, mert fogalmam sem lehetett az épp mai szakaszairól, csekély körzeteiről –, amelyek csak egybe látva, egybe élve nem bizonyulnak rajtam túltornyosuló, engem elszorító (s „eredményükkel” másokat elszomorító) halmaznak. A szervesség ígérete volt meg számomra kezdettől a költészetben, s mint minden élet (Élet), ez is öntörvényűvé válik, a világ törvényeinek részeként. Avval a felelősséggel, ami minden élőt; hordozza azt, hogy nemcsak ő él, de az életnek ő a példája is (lásd: József Attila a füvekről), és minden viszontagságos látszat ellenére helyénvaló, s minden helyénvalóság látszata ellenére viszontagságos meglétű. Rilke írja: hogy „riad és esztelen a század, / ha hívságai mögött nem állhat / valami mozdulatlanul”. Ezt tanultam már tizenkilenc évesen, még az egyetem előtt. Vagy ki tudja, mikor. Még az ötvenesekben, vagy ahogy a háború után, végeredményben mégis a romok közül előmászva, mindent, amin maradt, nagylelkű gesztusokkal (hát ha elveszett volna...!) a törmelék alól kikaparva, tehát a költészeti válogatás egyik szép alapelvét gyakorolva, jóllehet akkor már vagy eldőlt, hogy ez az írás-dolog *lesz*, vagy úgyse ettől alakult, de a játékok minden esti behajózása képzetben, elalvás előtt... meg az a „R. L. Stevenson-tudat”, hogy nem lehet mindig odahaza lenni sem, a legfontosabbakat és a legkedvesebbeket se lehet örökké gondolni, óvni... a két véglet, s közöttük *minden rész*, ez volt, „csak” ennyi volt az elszánás tartalma. A költészetnek, (mert most történetesen róla beszélünk) alkalmasnak kellett lennie rá, hogy ezt a nagyon egyszerű, nagyon alapvető, mégsem akármilyen emberi vágyat befogadja, hordozza, mások számára átélhetővé tegye. Hogy a „mások” együttesének egy-valami egységként mutasson meg „engem”. Rilke mondta még akkor színtén: hogy némelyek tündökölni, virulni akarnak, látszani, és az szép lét, „mi” azonban meg akarunk érlelődni – és erre is sokat gondolok, még ha külön „érlelődni” nem akarok is, hanem úgy ki tudja, próbálok meg lenni, korántsem idézetként, és ehhez ragyogásmentesnek (homályosnak, sötétnek stb.) kell lenni, meg fáradozni kell.

Azt gondoltam én ott az Alkotás és a Márvány utca sarkán: megírom tételszerűen, József Attila-sorokról sorokra menve, mint érzem alapvetésnek azt, ami a költészetben *benne foglalt* alapvetés. Tehát nem „a” költészet. Kezdjük itt! Ezt gondoltam. Nézzük meg, mi a költészet tartalmi-formai burka, mi rossz mondható el róla, miként járatta le magát annyi mindennel, hogy annyi mindenre, ugye, nem is méltó (miközben az a sok

annyi minden: „mit csinált”? – hát ezt én nem vagyok hivatott eldönteni), szóval, míg sok hibátlan, kifogástalan, mindig lényegien élő, Pálya utcán sosem büslakodó, önmagát, s dolgát el nem hanyagoló, másoknak csalódást nem okozó gyakorlatias ember jár, s jár a kellő úton... addig az úgynevezett költő felteszi a kérdést: barátaim, óhajtotok tudni magatokról? s tömören, mert nagyon siettek? él bennetek vágy, hogy ne csak egy-egy statisztikai adat tömörségével, számítógép programjával találkozzatok? el tudtok hinni valami végelegeset, még ha tudjátok is: jön helyette újabb „végleges”; csak az azért *nem* szorítja ki mindjárt amazt, hanem van ez a toleránsnál is különb egységük, egységük, összetartozásuk, ahogy Csokonai és Berda és Kassák és mind az azótaiak közül a hozzájuk épp érdemben, nem forma vagy formátum szerint illők, egybetartoznak... s nem jelent-e ez is valamit? ez az egybefüggés? ez az egymást oly igen kizáró tények párbeszéde? nem látszat-e akkor csak az a nagy másság? Nincs-e mindennek akkor hát, íme, hozzászólása a leghétköznapibb gyakorlatnak ahhoz a részéhez, ahol épp a hajszályökerek vannak? Vagy az összetartozásról eszembe jutott, ahogyan a vak madárról írni próbálok, erről az összetartozásról..., emelyet kifogásolni is szokás, kevesellni... Itt hazaértem, s abahagytam. Tükrök a tükrökben, a költészet szerepe az életben, a valódi valóság szerepe a költészetben... Dolgok, hajszályökér-lényegek! Tudjátok igazán egymásról, jegyezhettem volna fel költőien. (Fogjuk rá.) Vagy teoretikusan: van-e köz-igény, s köz-nyelv (!), köz-megegyezés arra, ahhoz, abban, hogy mi is a költészeti közhez-szólás? Mi a köz-emberi? Hol a tudatosság minimális határa? (Mennyi képlékenység.). Mondhattam volna, mint szaktársaim szaktársa: több becsületet a költészetnek. (De hiszen – mintha volna ez is!) Akkor meg...?

Úgy érzem, hogy nem a Pálya utca mászkálója, nem a madarak felügyelője, nem hozzászóló, nem köz-ember vagyok, hanem magyar költő. Ezzel vagyok a nem is olyan sok elébbi (meg a többi említetlen) mind. Olvaszuk el az *Irgalom* című verset. A világ azóta bonyolultabb is lett, meg nem is. De a „kötetemben” (*Szállj költemény...*) címmel szereplő vers utolsó szakasza sem akármilyen: „nem muszáj / hősnek lenni, ha nem lehet”. Aztán mégis a *Nem emel föl* két sorát választom: „Intsd meg mind, kiket szeretek, / hogy legyenek jobb szívvel hozzám...” És olvasom, olvasom az 1955-ös könyvet. Évszámok, forintszámok... félre veletek! E város, e város-államnyi költészet-világ (*polisz*) lakója, már nem magamról beszélek, olvasok, írok. S milyen könnyű lett volna egykor, divatos ál-nyelvész tudóri, ifjlonci játékkal mondani itt valamit: nem „én”-zások, hanem „ti”-zások... Hanem ti, barátaim, akik ezt tényleg érthetitek – és miért ne érthetné bárki ezt! –, tudjátok, hogyan is van. (Hogyan is...?)

Nagyon sokféleképpen. De mi ez a vita, már amennyit én tudok róla eddig? Mit csinálunk vele? *Jobb sokféleségek* idején már?

Szerényen csak ennyit mondok: ezzel is verset írunk. *Allandóság változik*. A vers nekem mindig „a köz” volt. Ennek a tudatosságnak – hadd tudatosítsam – nem örülhet mindenkor a költőegyén. Ám egy idő múltán ő maga is megiródik olyanná, hogy „egyrészt” – már mindegy. És akkor nem is kell külön kezdődnie a „másrészt”-nek. Az is megvolt, kezdettől fogva. Az volt. (József Attilának, Paul Klee-nek; stb.) Amit – Apollinaire soráiból akár – kiolvashatunk erről: változatlanul igaz. A költészet különös rangja, hogy nem is oly különös.

ABLAK

A Kalevala ünnepére

A Kalevala ünnepe valójában az egész finn nép fennmaradásának ünnepe. Mert nemcsak az énekes őrzi a dalt, de a dal is őrzi énekesét! A nép megőrizte a dalt, a verseket, a versek őrizték a nép ősi történetét és nyelvét, tehát magát a finn népet is! Éppen százötven esztendeje, hogy a szegény falusi szabó orvossá lett fia, a népköltési kincsek nagy tisztelője, *Elias Lönnrot*, több mint fél évtizedes gyűjtése után 1835-ben kiadta a Kalevala első, nem teljes költeményfüzérét *Kalevala, vagy régi karjalai énekek a finn nép őskorából* címmel. Ez a legelső kötet mintegy 12 ezer sort tartalmazott. (Majd lankadatlan gyűjtői munka után készült el a Kalevala végleges kiadása, amely 1849-ben látott napvilágot. Ötven éneke több mint 22 ezer sort tartalmaz.) A Kalevala több vonatkozásban is világjelentőségű mű. Egyrészt, ami az énekelte versekben megőrződött, az még az osztály nélküli társadalom világát mutatja, az ősi nemzeti társadalomét. Másrészt, ezzel összhangban –, ahogy nagy tanulmányában *Otto Kuusinen* írja –, „*Ha összehasonlítjuk a Kalevalában tükröződő társadalmi viszonyokat például, azzal a társadalmi képpel, mely Homérosz eposzaiban mutatkozik, világosan látszik, hogy ez utóbbiak a nemzeti társadalom bomlásának jóval előreladottabb korszakát jelentik meg. A Kalevala minden bõse, még a legtekintélyesebb, a bátor dalos Vejnemöjnen is, végez testi munkát. A Kalevala-kori nemzeti társadalomban még nem fejlődött ki a gazdagok és szegények közötti ellentét. A nemzeti tagjai közt nincs, a különböző nemzetségek közt viszont lehetnek különbségek, mert az énekekben hangsúlyozzák például, hogy Vejnemöjnen nagy nemzetségből való*”... Kuusinen így foglalja össze a Kalevala jelentőségét: „... a Kalevala bizonyos tekintetben régebbi társadalmi fejlődési fokot képvisel, mint az *Iliász*... Történeti korára nézve (A késői gyűjtés miatt! K. D.) a Kalevala nyilván sokkal fiatalabb az *Iliásznál* és sok más nép eposzájánál, de szociális korára nézve, ha szabad így mondani, minden ismert eposzok között a legrégebbi.” Ebből a logikából az is következik, hogy születését tekintve is ősbibb lehet; történeti, gondolati magjai, eseménycsirái a vaskor elején, vagy még régebbi időkben gyökereznek. Ha akarjuk, Ilmarinen, a kovács, afféle félisten, varázsló, aki a vassal teremt új világot. Ahogy dallal-verssel kovácsolt néppé nemzetségeket Vejnemöjnen, s találó Kosztolányi jellemzése: a finn nemzet „dalban született.”

A mai énekesek őrzik-e még a dalt északi rokonainknál? Nincs mód e rövid megemlékezésben elemezni a mai finn költészet hagyományörző szerepét, ám úgy tűnik, mintha csak a Kalevala lelke hatna rájuk, nyelvi ereje, megjelenése nem, vagy alig. Noha a Kalevala világhírű lett, hatása kimutatható sokféleképpen, bár az egyes nagy nyelvekre való fordítása – e sorok írójának értesülései szerint – nem mind sikerült igazán. (Az angol és a francia nyelvű Kalevala-

lára gondolok.) Viszont a magyar Kalevalák *Vikár Béla* után – *Nagy Kálmán*, a fiatalon és tragikusan elhunyt erdélyi magyar költő tízéves felbecsülhetetlen áldozatosságú munkája nyomán éppen úgy remeklésnek mondható, mint a több mint két évtizede Finnországban élő *Rácz Istváné*, napjainkban pedig *Képes Géza* fordítja – már azt mondhatjuk, a magyar költészetnek is roppant tartóoszlopai. Minden bizonnyal a nyelvrokonság, a hasonló dallam, a magánhangzó-illeszkedés, az alliterációra való ősi hajlam, és még sok közös, már-már csak nehezen kimutatható belső nyelvi rend segítette a magyar Kalevala gyönyörködte világrajzövéseit. S ezért van, hogy talán a hatása is nagyobb a magyar költészetre, mint a finne, még napjainkban is.

A fiatal finn költők mohón ültették át magukba a nyugati költészet mutatványos hatásait, hiszen lemaradásuk nagyobb volt, mint a miénk. (Ha a költészet vonatkozásában egyáltalán lehet lemaradásról beszélni a magyar és a nyugati líra viszonyában?! Inkább a két költészet indíttatásának, hagyományainak más volta a szembetűnő!) Azt viszont elmondhatjuk, s hihetjük, hogy a közeli jövőben a finn költészet is jobban visszanyúl a kalevalai gyökerekhez! Csakis ez lehet megújító, éltető ereje! Az alább bemutatott fiatal finn költők talán még nem tudják ezt, viszont a *Hideg Antal* által fordított népköltészeti alkotások formájukban, alliteráló kaccsaikkal, történeti tömörségükkel – mely a magyar népballadák jellemzője is – igencsak a Kalevala hajtásai! Az itt bemutatott szemelvények a finn népköltészetben önálló műfajt képviselnek: *békeségóhajtók* néven ismertek. Az itt közöltek Lönnrot *Kanteletar*ából valók.

Az idén február 28-án, nemcsak Finnországban ünneplik meg az első nyomtatásos Kalevala világrajzöttének 150. évfordulóját, hanem szerte a világon. Ebből az alkalomból mutatunk be olvasóinknak négy finn költőt és közlünk ízeletőképpen népköltészeti alkotásokat.

A válogatásért és a fordításokban való nagyszerű segítségért köszönetet kell mondanom *Tuomo Labdelma* költő-műfordító barátomnak, aki egyébként néhány éve megnyerte hazájában az Ady-műfordító „verseny”, és önálló Ady-kötetet is összeállított, megjelentetett. S közben és jelenleg is – bár Ady költészetével és Kosztolányi novelláival foglalkozik behatódobban – rendszeresen fordítja anyanyelvére a mai magyar költők munkáit.

KISS DÉNES

SIRKKA TURKKA 1939-ben született. Hét kötete jelent meg, az utolsó 1983-ban, *Jöllehet nyár van* (Vaikka on kesä) címmel. Megjegyezzük, hogy a finn „vaikka” jelentései a következők: bár, habár, ámbár, noha, jóllehet. Ez a címvasztás is érzékelteti **Turkka** gondolati lírájának finom árnyalatait.

ILPO TIHONEN 1950-ben született, négy megjelent könyvéért több díjat is kapott. Legutóbbi, 1982-ben kiadott kötetének címe: *Eroikka*.

MATTI TIISALA 1955-ben született, orvostudományi egyetemet végzett. *Ez nem volt ajtó* (Se ei ollut ovi) című, 1982-ben megjelent első kötetéért díjat kapott.

LIISA IMMONEN 1960-ban született, zongoratanárnő a foglalkozása, verseskötete *Napfogyatkozás* (Auringonpimennys) címmel 1981-ben jelent meg.

Sima tóparti kövek, roppant tojások.
A fák között vontató látszik,
jön elő a félsziget mögül.
Elém ér.
Én ülök és írok és melegszik a kő.
Közeledik a hajóverte hullámlás,
hallgatom:
gondolataim szétkúszált hajszálok
az ágyon,
amikor reggel van,
vagy mint a finom faágak,
már láthatók,
tavasz kezdődik vagy már itt a tél.

SIRKKA TURKKA

Bent a fákbán halottak állnak
és néznek minket virágos szemmel.
Nem bombaszemmel, hanem esőszemmel.
Amikor áldásosan jársz,
téged is áldanak.
Áldott legyen a tekintet, amely téged áldott.
Kullero-virág, mely egy pillanatig rád sütött,
törékeny északi nap.
Élnünk az élőkkel kell,
de szólítsuk a halottakat:
mindvégig velünk vannak ők.
Ez volt az én látomásom.
Ezt mondtam már korábban is.
Mert amikor elzuhan a költő
nyíló ökléből kihull egy madár
szárnyra kél és elkezd énekelni.

Eroikka

E tavaszon, mikor visszafelé
néztünk
amikor az idő megszurte emlékün
s te ott álltál még az elhagyott
korban
kibontott hajaddal vöröslő
lángokban

érettük a tüzet, a vas hevült kékjét,
a születésünket, miként régi égét,
lelkünket útjára szelek ostromozták
kibomlott hajcopfod, lobogott az
orcád,

dacos vitorlakkal a szabadság felé
Libéria felé, szabad földek felé
a jószándékú pezsgő-golyók elé!

De mindezeket egyikünk se tudta.

Gyarlóságaimban hajósinasféle
irányítok jéghegyet
a hajók elébe
ez sorsunk szeszélye,
az út és e szándék végett
kell minékünk
vízhidegben létezőknek
süllyedni a mélybe.

LIISA IMMONEN

Liliom nyílik,
és a virágzása
végtelen
a liliom-mindenségben.

Hervadásakor
megtagadja természetét
és a világban
neve sem marad.

KISS DÉNES fordításai

Ments meg engem magas Isten

---

ments meg engem magas Isten
óvj meg Teremtőm oltalmaz
csatamének csánkjaitól
lovak patkolt patáitól

ments meg engem magas Isten
óvj meg Teremtőm oltalmaz
fchér fémek hatalmától
villogó vasak hegyétől
vasköpűnek verőjétől
tarackok tátott torkától

ments meg engem magas Isten
óvj meg Teremtőm oltalmaz
vitézeknek vészhelyétől
halált osztó harcterektől
ahol ólom olt életet
ólmogolyó ólmoz arcot
ahol fejünk fordul földre
nyakunk szarát elszakítják
híres hajam halálba hull
sörényem semmivé porlad

Hozzál békét határunkra

örök Öreg magas Istem
mennyek ura Mindenhatónk
hozzál békét határunkra
finn földekre nyugodalmat
békét hazánk határára
szép szavakat Karjalába
határra ha békét hoznál
finn földekre nyugodalmat

lehetnének legényeink
szelid szavú férjecskeink
mezőszerte magszórókká
szántóföldön szorgosokká
portánkon nem panaszkodnánk
völgy zugában nem zokognánk
nyír a nyékbe nem nyomulna
suhanc fává nem sarjadna

Fiúk csak mi fogtunk fegyvert

ősszel fogant fogyó fényben
teljesedett télő télben
tavaszkor már minket terelt
szerencsétlen szegényeket
nyavalyás nyomorúságba
    hej fiúk fegyvert kell fognunk
villogó pengét pengetni
fehér vassal vagdalkozni
fiatal fiúk harctérre
kardot lenget minden legény
zablázzák csaták csikaink
halál hámjában lovaink
    te is pompás pejparipám
velem felnőtt választottam
erre születél hát szépen
ezért futottad a földet
hogy háború hóhéroljon
fegyver által fúdd ki párád
csak ezért csutakoltalak
ettetelek itattalak
hogy pokolba poroszkálj
háború üljön hátadra
    kardra kényszerültünk mostan
fiatal fiúk harctérre
fázódunk éjente fagyban
lábalunk lucskos havakban
gazdafélék meg gunyhókban
gyáva kutyák gyalázatban
crős férfiként enyhelyen
    fiúk csak mi fogtunk fegyvert
de nem sorsunkat siratjuk
bajainkért nem bánkodnánk
édesink ha jól élnének
fonthajúink fecserészve
szüzcsekéink szeleskedve
menyasszonyok mézes kedvvel
menyecskék mind mosolyogva
özvegyasszonyok örömben
nénikék is bánat nélkül

HIDEG ANTAL fordításai

RADÓ GYÖRGY

Miskolctól Debrecenig ...és tovább

Felszabadulási emlékek. 1945 óta szinte műfaj a magyar (és sok más) irodalomban, jómagam is írtam már ilyen, hét évvel ezelőtt könyvbe is foglaltam egyet-mást Moszkvától Moszkváig címmel, mert számomra a felszabadulás útja a szovjet fővárosba vezetett, akárcsak további éveim jó néhány utazása. A könyv első fejezete külön is megjelent Debreceni napló címmel a Hajdú-Bibari Naplóban – de maradt még anyag bőven a tarsolyomban. Felbukkan, elbomályosul, majd újra előtűnik ez-amaz... Páfosz nélkül, józan derűvel, olykor életmentő humorérzékkel.

A Miskolc melletti Onga községben jutottunk át a tűzvonalon és indulunk el az immár felszabadult földön – kelet felé – hárman. Dr. K. Gy. tudós vegyész, békepárti illegális kommunista. A felszabadítókat arkangyaloknak mondja, akik tüzes karddal érkeznek megmentésünkre. Vitázom vele. Ők megtámadt hazájukat mentik meg és közben bennünket és más elnyomott népeket is – node arkangyalok? Orosz emberek, akiknek szenvedélyektől hajtott (vagy, ahogyan ők maguk mondják magukról: „széles”) természetét én Dosztojevszkijtől tanultam meg... – dr. L. Gy., neves magyar író fia, magántisztviselő volt, úgy hurcolták el Hitler-Horthy háborújába. És én magam: dr. R. Gy., aki a háború kitöréséig a székesfőváros egyik kerületi előljáráóságán szegénységi bizonyítványok kiállításával építettem a kapitalizmust.

Gesztely-Tiszaluc-Büdszentmihály (ma: Tiszavasvári)-Nyíregyháza-Debrecen: ezt az útvonalamat felvázoltam már könyvemben, csak azt nem írtam meg, hogyan folytattam életemnek, úgy hiszem, egyetlen kereskedelmi tevékenységét.

A tömegszállásról, ahol először helyet kaptam, reggel elindultam körülnézni, hol lehet valamit enni. December elején Debrecenben a nem oda valósinak ez sem volt egyszerű feladat. Hát látom, parasztszékér gördül ki a széles utcára, megrakva szép, nagy tökökkel. Itt is, ott is akad vásárló. Mit csinál vele? – szólítom meg az egyiket. – Itt, a szomszéd utcában már működik a pék – hangzik a felvilágosítás –, csak még nincs elég lisztje; egy pengőért szívesen kisüt egy tököt... Nos, egy pengő a tök, egy a sütés: megéri, hogy két napra is lesz ennivalóm. Lebonyolítom az ígéretes ügyletet és a nagy halom kisütött tökszeletet cipelem fekvőhelyemhez a tömegszállásra. Odaoldalog az egyik lakótárs: – De szép tök, szívesen adnék fél pengőt egy szeletért.

Van tíz szeletem, gyorsan kalkulálok: négyből jóllakom, hatot eladok, az három pengő, vagyis költségeim megtérülésén kívül jóllakásom és egy pen-

gő tiszta haszon. Sőt: szellemi haszon is, hogy megtanulom azt, amit az egyetem nemzetgazdaságtani kollégiumának kacifántos elméleteiből képtelen voltam megérteni, a gazdaságtan alapjait, a kereskedelem lényegét. Hogy a két pengő befektetéssel szerzett hasznom uzoraugyelet volt-e, vagy sem, ennek elbírálását az olvasóra bízom. Egyet bizonyosan tudtam már: hogy kereskedelemre, vagyis olcsóbb vétellel és drágább eladással végrehajtott árucelosztásra minden politikai rendszerben szükség van.

Amikor az általam kezdeményezett tőkárusításból szabályos üzletág lesz, s egy ismerősöm boltot nyit a főútvonalon, engem kér meg –, hiszen már rendszeres fordítói ügyeletet tartok törzscukrászdámban –, hogy szerkeszsek számára táblát, orosz nyelven hirdetve: Itt sült tök kapható. Az ötlet azonban nem válik be: egy szovjet kapitány felháborodva ront be a kis üzlethelyiségbe, és követeli, ne sérteggessék bajtársait azzal, hogy sertéseknek való ételt kínálnak nekik.

Pillanatképek a januári Debrecenből.

Szalai Sándor, a kiváló szociológus, aki utóbb a koncepciók perек során több évre börtönbe került, majd akadémikus és szakmájában világhírű lett, már 1945-ben az ország neves raccsolója volt; ő mondta: „Bavátom, tudod, mi van most Magyarovvszágon? A tolmácsok vémuvalma.” E megá-lapításához én is adalékokat szolgáltatam neki, amikor elmondtam, hogy egy ifjú hölgy, akit a magam akkori csekély nyelvismeretével mindössze három fzen okítottam orosz köszönésre és megköszönésre, már ennyi „tudással” tolmács lett a pályaudvari irányításnál.

Én azonban akkorra már tőkárusból, cukrászdai iratfordítóból és botcsinálta nyelvoktatóból ismét közhivatalnok lettem. Ahogyan akkoriban büszkélkedtem: a szegénységi bizonyítványosztás infernójából a diplomácia paradísójába avanzsáltam.

Volt azonban a tolmácsok közt egy valaki – magas diplomáciai rangot is viselt –, akinek emléket kell itt állítanom, mert éppen e sorok megírásának esztendejében távozott az élők világából: nagy idők tanúja, akkoriban összekötő kapocs a Szovjetunió és Magyarország között, utóbb irodalmunk lelkes terjesztője, sok magyar írónak igaz, jó barátja. Akkor Grigorjev tanácsos néven ismertük, utóbb sokunk kedves Geiger Bélája volt.

Én már 1940-ben találkoztam vele Budapesten. Úgy történt, hogy minnekutána a harmincas években becsavarogtam Európát Nápolytól Helsinkig és a belga Atlanti-parttól a lengyel Kárpátokig, a második világháború első szakaszában, amikor a nyugati kapuk bezárultak, de végre diplomáciai kapcsolat létesült Magyarország és a Szovjetunió között, nekem az a különös ötletem támadt, hogy az ellenforradalmi Magyarország állampolgára létemre egy szovjet tengeri fürdőbe, valahová a Krimbe menjek nyaralni. Vízumkérés ügyében felkerestem tehát a budapesti szovjet követséget. Fekete hajú, átható tekintetű fiatalember fogadott. Magyarként beszélt magyarul. Végighallgatott, majd óvatosan, mint akinek a legkülönfélébb provokációkra fel kell készülnie, és mégis baráti tanácsként közölte velem, hogy saját érdekemben mondjak le utazási tervemről, mert azonnal a magyar hatóságok feketelistájára kerülnék, ha ilyen útlevélért folyamodom – még jó lesz, ha onnan, a követségről távoztomban nem fényképeznek le rejtekből és nem követik a lépteimet... Aki a baráti tanácsot adta: Béla volt, ugyanaz, akivel évtizedekkel később annyit ültünk együtt Moszkvában és Pesten, szövögetve irodalmi kapcsolataink terveit.

1945-ben Béla, vagyis akkor Grigorjev követségi tanácsos valóban – Szalai Sándor szavával élve – tolmácsi rémuralmat létesíthetett volna Magyarországon, hiszen ő volt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének, Vorosilov marsallnak hivatalos kísérője, szakértője és fordítója. Ő azonban – bár látszólag zordonul hivatalos volt (féltek is tőle sokan) –, nem tagadta meg magyar voltát és veleszületett jószívűségét. Rideg szóval közölte a szovjet hatóságok rendelkezéseit és közben segített, ahol csak lehetett. Mert ismerte jól – saját hányatott sorsából ismerte meg, mint tizenkilences magyar kommunistának fogolycsere útján Moszkvába került fia – az emberek, családtagok, aggódó hozzátartozók szorongásait, gondjait. S most, 1945-re emlékezve, akkori hivatalos, száraz szavainak emlékét elmossa a Jókait (és sok mást) szeretettel és hozzáértéssel fordító, a Gorkij főiskolán irodalmunk orosz fordítóinak utánpótlását képző, magyar írók hosszú sorát a Szovjetunió távoli sarkaiba elkísérő Geiger Béla képe.

Ott volt ő 45-ben már Debrecenben is, de találkozásaink már Pesthez fűződnek.

Mert 1945. április 10-én, hat nappal az ország teljes felszabadulása után a kormány tisztviselőstül, irattárostul együtt egy emlékezetes különvonaton a fővárosba költözött és elfoglalta helyét a munkaügyek mai hivatalának Szabadság téri épületében.

Én is ott folytattam Debrecenben megkezdett hivatali és költői – külügyi bökverseket szerző – működésemet.

A bökversek iránt világeletemben szinte abnormis vonzódást éreztem. Még Debrecenben történt, hogy egy kedves kollégánk, aki Medve névre hallgatott, megkapta az akkoriban erősen dühöngő flekktifuszt, a háborúnak azt a velejáróját, melyet az olyankor mindenfelé elszaporodó ronda állatok terjesztenek. Én eléggé el nem ítéhetően egész Lafontaine-mesét költöttem, amely imígyen kezdődött: „A tetű abban lelte kedvét, hogy megcsípte doktor Medvét...” Ha pedig ma olyan régi kollégával találkozom, akivel Pesten róttuk együtt a külügyi éveket, rendszerint rögtön visszaemlékezik akkori műalkotásaimra, arra, hogy midőn az elnöki osztály svédországi követünk óhajára ívet körözött, hogy, akinél elintézetlen stockholmi irat van, azonnal intézze el, én azt írtam e körözünyre: „Bár van nálam sok holmi, / De egyik sem stockholmi” –, vagy néhány kolléga családnevét így foglaltam rímbe: „A külügyben Bárány, Farkas, Elefánt és Medve, / Az embernek Embert látni alig van már kedve” (látszik: nagyon birizgált és ismétlésekre csábított a „medve-kedve” rím).

Hazaérkezni a rommá lőtt, a nyilas terrorból ocsúdó Pestre: erről is sokan írtak már. Én a legkedvesebbnek Tabi László történetét tartom: hogy a lerongyolt, éhes tömeg miként állja körül mohó kíváncsisággal, mint a világ sorsának döntő élményét – a planétahúzó fehér egeret. (Örültem is, amikor filmen is, Bujtor Istvánnal és Székelyi Józseffel, viszontláttam ezt a jelenetet.) Nyilván a kontraszthatás váltotta ki tetszésemet, hiszen a tragikum akkor válik igazán érzékelhetővé, ha a derű hátteréből mered elénk. Hadd örökítsek meg én is egy derűs anekdotát abból a nehéz időből.

Főhőse Illés Béla, aki maga is nagy anekdotázó volt és hallgatói – sőt, olvasói is – sosem tudták, hol végződik a hitelesség, s kezdődik a képzelet játéka.

Nos, hát, Illés Béla magyar író szovjet őrnagyfi mundérban megérkezik az éppen felszabadult Budapestre. Egyenesen a városparancsnokságra indul.

A grúz városparancsnok jó ismerőse, aki tudja róla, hogy ennek az országnak irodalmát gazdagítja. Büszkén fogadja.

– No, Illés elvtárs, gondolok én magukra, írókra. Kérdezem a polgármestert: hol van itt az írószövetség. Hát azt mondja: maguknak, magyaroknak nincs írószövetségük. Hogy lehet az? – háborgok. Ha nincs, hát legyen. Ide azzal a térképpel, ahol ki vannak jelölve az elhagyott épületek. Hozza a polgármester és én mindjárt ki is választottam egyet maguknak, íróknak, a legjobb helyen. A város szívében.

Máris veszi elő és Illés Béla elé teríti Budapest térképét, rábök az írószövetség részére kijelölt házra.

Illés Béla elsápad. Dadogva mondja:

– Ezt ne... ezt inkább nem.

– De hát, mi a baj? Hiszen a legjobb helyen van, a centrumban...

Illés Bélában azonban feltámadnak ifjúkora pesti éveinek emlékei. S nem is a legkellemetlenebbek. Sőt, éppen az a baj, hogy nagyon is kellemesek... Ugyanis a kijelölt épület nem más, mint a Magyar utcai egykori Frida szalon háza. Csókos emlékek helye...

– Mit szólna a közvélemény, ha ezentúl az írók foglalnák el? Pont az írók – próbálja megértetni magát az őrnagy a városparancsnokkal.

Amaz mérges, hogy terve balul ütött ki.

– Hát, ha nem jó az, amit én adtam, válasszon maga – és elébe löki a térképet.

Állítólag ez az oka annak, hogy a Magyar Írók Szövetségének budapesti székháza – ellentétben a moszkvaival, a varsóival, a prágaival és még több mással – meglehetősen kiesik a forgalomból.

Se non e vero, e ben trovato.

Illés Béla előszavával jelent meg 1945 nyarán fordításomban Leonyid Pervomajszkij *Budapesti levél* című gyűjteménye, az első szovjet verseskötet, amely a felszabadult Magyarországon napvilágot látott... Azután következett Majakovszkij. A *Lenin-poémából* készült fordításom (1946 januárjában) már moszkvai kiküldetésemet készítette elő.

Moszkvában Szekfű Gyula követ mellett működtem hármasként minőségben: mint kulturális attasé, mint sajtóattasé és mint MTI-tudósító.

Szekfű Gyulának, a történésznek, írónak és diplomatának igen bonyolult pályáját és látszólag –, de csak látszólag! – ellentmondásos egyéniségét nálam erre hivatottabbak hosszú tanulmányai elemzik. Én itt csak egy valamit mondanék el róla: olyasvalamit, ami talán szintén ad egy kis kulcsot –, ha nem is állásfoglalásaihoz, de mindenesetre életéhez.

Első közös moszkvai napunkon ismerkedésre, afféle eligazításra hívta össze a követség egész személyzetét, titkárokat és hivatalsegédekét is beleértve. Több mindenről szó esett, végül pedig kissé zavarban így fejezte be:

– És még valamit. Demokratikus országot képviselünk, tehát felejtjük el a régi magyar urambátyám stílust. Engem szólítsanak egyszerűen követ úrnak, de... – itt kissé elakadt a szava, végül mégis kimondta –, ...de a feleségemnek... neki mondják azt, hogy „kegyelmes asszony”...

...Ismerkedünk Moszkvával, a szovjet hétköznappal. Sok minden, ami ma már Moszkvát járt honfitársainknak, s az ő elbeszéléseikből másoknak is természetesnek, megszokottnak tűnik, nekünk akkor újdonság, különlegesség volt.

Ma már tudjuk, hogy a sok „betűszó”, furcsa rövidítés nem szocialista

különlegesség, hanem világjelenség, nyilván az élet felgyorsulásának következménye. De akkor, mi, magyarok csak olyan régen polgárjogot nyert és szinte családiasan hangzó rövidítéseket használtunk, mint a MÁV, a Beszkárt (szép rímmel arra, hogy „tesz kárt”), a hajózási vállalat neve, a Mefter (mely ugyancsak rímet szolgáltatott arra a tolvajnyelvi szóra, hogy „defter”), a latinnak látszó Ibusz, vagy a becéző Oti és Mabi. (Ha akkor azt halljuk, „Ápisz”, semmiképp sem papírboltra, hanem bikaistenre gondolunk.)

Amikor a szovjet hétköznapiokban a Mosszovjet szó bukkant elénk, rögtön tudtuk, hogy ez nem lehet más, mint Moszkva város tanácsa, a Moszkovszkij Szovjet. De mit kezdjünk azzal, a humorosan hangzó szókurtítással, ami az írópapírok csomagolásán volt látható: *Narkombunprom*?

Rövid fejtörés után megfejtettük. Narodnij Kommisszariat Bumazsnoj Promislennoesztyi. Papíripari népbiztosság. Magyarul: Papipnépbiz. Rövidesen mi is így beszélgettünk: Mi lesz ma ebédre: marsül, serpör, vagy papcsir? (Az olvasó nyilván érti, hogy marhasültről, sertéspörköltről és paprikácsirkéről van szó.)

Zaharovról is meg kell itt emlékezni: amikor megérkezésünk után arra került sor, hogy személyzetet igényeljünk az e célra rendeltetett hivataltól, családos kollégáim szobalcányokat kértek, akik majd segítenek feleségüknek a háztartásban. Én, legényember lévén, dilemma elé kerültem: ha szemrevaló fehérepet kapok, akkor kiteszem magam mindenféle pletykának –, ha pedig nem szemrevaló, akkor minék? Férfit kértem tehát. Inast? Szolgát? Lakájt? Komornyikot? Hadd legyen ilyen is egyszer életemben, az elnevezés mindegy. Zaharov kiváló férfiú volt, még a régi muzsikok kategóriájából: amikor könyvvásárlásra kísért el és mindketten egy-egy jókora csomagot cipelve tértünk vissza a követségre, nem volt hajlandó mellettem menni, csak háromlépcsnyire mögöttem. Egyszer, amikor gyermekkorom régi álmát sikerült megvalósítanom és megvettem a GLÓBUSZ-t, visszük haza és egyszerre csak csödület zaját hallom magam mögött. Évődő hango-
kat:

– No, öreg, hát te cipeled a földkerekséget? – Elbírod-e minden baját, keservét? – Vigyázz, el ne ejtsd, mert akkor végünk! – ...és más hasonlókat mondanak Zaharovnak, ő pedig ügyet sem vetve a kötekedőkre, komoly hivatástudattal lépked nyomomban.

Titkárnőm is volt: ő csiszolta hibátlan oroszágúvá különféle átiratainkat. Reggelenként pontosan kilenckor megjelent hivatalában, követségi épületünk első emeletén és buzgón verte írógépét délutánig. Ha volt mit írnia. Ha nem volt, akkor is követelte a munkát, hát orosz verseket adtam neki másolásra. Egyszer egy nagyobb csomag vers – magyar vonatkozású művek gyűjteménye – került volna másolásra, de hivatalos átirat nem lévén, megnyugtattam, hogy a feladat nem sürgős, elég, ha két nap múlva végez vele. Másnap aztán megtudtam, hogy távozásom után délután is bent maradt a hivatalban és még aznap lemásolta az egészet. Késő estig verte a gépet. Mire volt ez jó? – kérdeztem csodálkozva. – A munkát el kell végezni – volt a válasz.

Egy hét múlva szabadságot kaptam és elhatároztam, hogy megtekintem Leningrádot. De hogyan utaznak a Szovjetunióban? – még nem tudtam. Hol és hogyan kell vasúti jegyet váltani, szállodai szobát foglaltatni?

Megkérem titkárnőmet, hogy ezeket intézze el.

Fél óra múlva közli, hogy nénikéje nagybeteg, haza kell mennie hozzá. Hát menjen – biztatom, az utazás lebonyolítása ráér, hiszen csak napok múlva készülök utazni.

A titkárnő nyomtalanul eltűnik és akkor bukkan elő újra, amikor már – az utazási adminisztrálást magam lebonyolítván – visszaérkeztem Leningrádból Moszkvába.

Ugyanaz a titkárnő, aki késő estig verte az írógépet, holott ráért volna másnap is...

Moszkvai diplomata-időszakom fél esztendeig tartott. Augusztus közepén indultam haza, a repülőgépen együtt minisztériumi főnökömmel, Czinkótszky Jenővel, a kulturális osztály vezetőjével, akire orosz nyelvtudása még az első világháború hadifoglytáborában ragadt rá, s aki most azért érkezett Moszkvába, hogy velem együtt végigjárva az illetékes szovjet vezetőket, nyélbe üsse a kiküldendő magyar ösztöndíjasok ügyét.

Repülőgépünk, mely öt óra alatt teszi meg az utat Moszkvától Budapestig, tankolásra leszáll Lvov repülőterén. Repülőtér? Valamikor tán az lehetett hangárokkal, állomásépülettel, de ekkor, alig egy évvel a háború pusztítása után, üres sík mező, csak az ott álló szuronyos őr jelzi a mező hivatását.

Meggémberedett tagjainkat kinyújtóztatni, kikászálódunk a gépből és néhány lépést teszünk a sík mezőn. Két civil a nyilván katonai objektumnak számító térségben.

A szuronyos őr hozzánk siet és erélyesen közli:

– Itt tilos sétálni. Azonnal szálljanak vissza a gépbe.

Főnököm, az egykori hadifogoly, már sietne is vissza a géphez, én azonban, immár, mint „dörzsölt moszkvai”, nyugodtan az őt elé lépek, s minthogy jólesne még egy kis friss levegőt szívni a lvovi mezőn, úgy, tesz, mintha nem értettem volna jól a szavait.

Azzal a kérdéssel fordulok hozzá, amelyet írásban csak a francia és az orosz szövegek jelölnek. A francia így: „Hein?” – az orosz (magyar átírásban) így: „A?” Ezt mindkét nyelv szabályai szerint jó hangosan kell ejteni, úgyhogy a magyar akár ráförmedésnek is vélné:

– He?

A szuronyos vigyázzba vágja magát, összecsapja bokáját.

– Tovarisz hinyirál!

No, igen, aki kemény „he”-vel reagál a szuronnal nyomatékosított felvilágításra, az csak katonai előljáró lehet. Logikus, ugyebár?

★

Ahogy így átnézem, végigolvasom a most feljegyzett, inkább derűs emlékfoszlányaimat az 1944–46-os időszakból, önkéntelenül a nyugati képes pletykamagazinok jutnak eszembe, a Stern és társai.

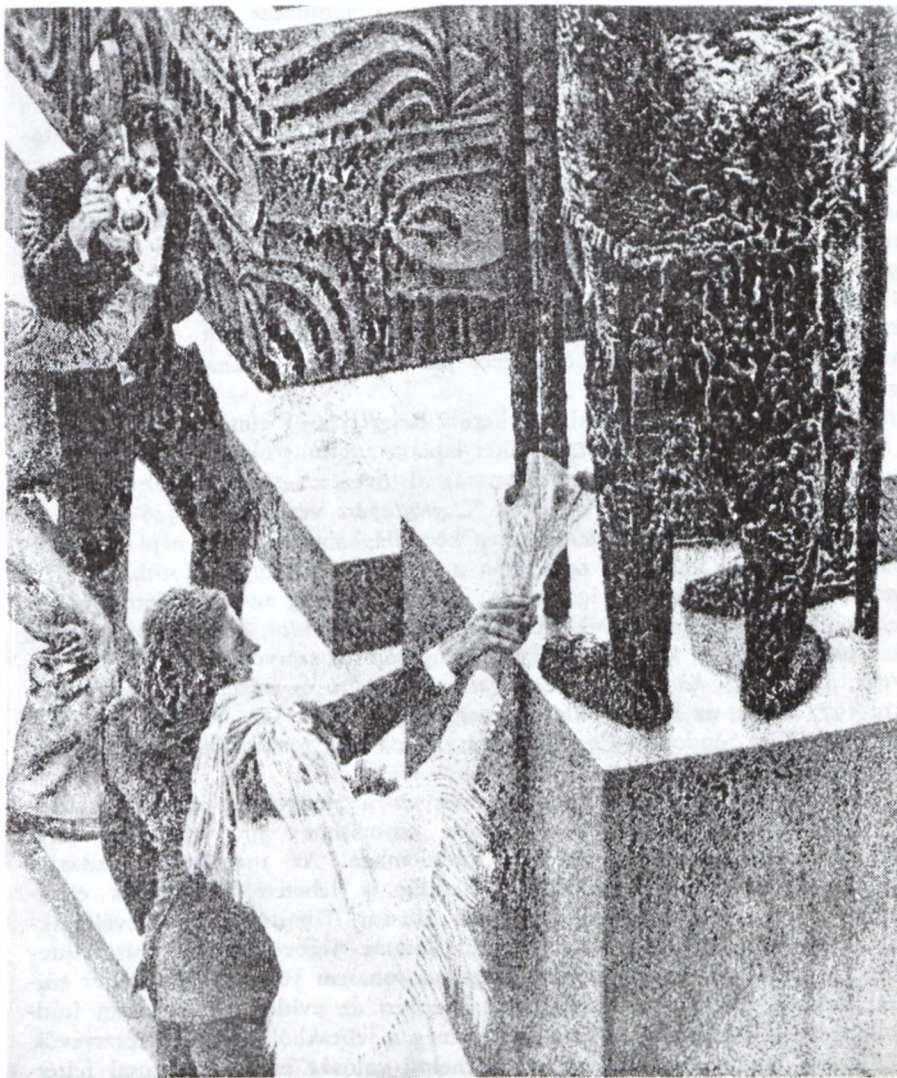
Mialatt népek történelmét gyűrja, formálja az idő, találmányok, a technika és technológia újításai alakítják át az életet, dúskáló csoportok és nyomorgó tömegek közt némán, vagy ki-kirobbanva folyik az ellentétek küzdelme, tudós elmék – ma már adatbankokra támaszkodva – keresik, kutatják itt is, ott is a megoldást – azalatt képes magazinok szorgos pletykavadászai és főként indiszkrét fotósai az unatkozó sekélylelkűek szórakozási igényeinek kielégítése végett királyi családok és popsztárok, playboyok és playgirlök hálósobáinak intimitásaira lesnek és ezeket tálalják, mint érdekességeket a magazinok olvasóinak.

Jómagam, ha nem is ilyen mértékben, ha nem is ennyire szélsőséges témakörökben, de mégiscsak pletykálkodva meséltem a fentiekben 1944-46-os emlékeimről.

Valahogy 180 fokra változtattam meg korábbi beszámolóim irányát.

Akkor az „alulnézetből” a „nagy vonalokhoz” igyekeztem eljutni: a részletekből valami egészet felfedezni. Most szétszórt morzsákat – vagy, ha szebben hangzik ez: mozaikköveket – dobáltam szét.

De mégis: nem a képes magazinok szórakoztatási igényével, hanem abban a reményben, hogy ezek a szétszórt mozaikkövek – ha nem állnak is össze egységes képpé – színezni, motiválni fogják az összefüggéseket... És, mit tagadjam? Jölesett papírra vetve felidéztem azoknak a ma már regényes múltként felidézhető időknek néhány halványuló emlékét.

Elfelejtett politikusok

Huszár Tibor: Beszélgetések; Politikuspályák

A XX. századi magyar értelmiség története nem kis mértékben a XX. századi magyar emigrációk története. Az 1919 után, a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején, majd 1945 és 1948 között, s végül az 1956 után külföldre menekültek százezrei között az írástudók száma tizezrekre rúgott. Sokáig hallgatni illett (és kellett) róluk. Majd a hetvenes évek elejétől, az ország határain kívüli magyarság iránti fokozottabb érdeklődés és figyelem következtében egyre többükkel és egyre gyakrabban lehetett találkozni a tv képernyőjén, a rádió hullámhosszain és a különböző sajtóorgánumok hasábjain. Az újabb kori magyar történelmet ismerő tv-néző, rádióhallgató és újságolvasó azonban jól tudta, hogy a paletta még korántsem teljes, hogy a magyar diaszpóra értelmisége nemcsak közgazdászokból, orvosokból, Nobel-díjas természettudósokból, szónokokból és párizsi lokáltulajdonosokból áll, hanem volt magyar kormányfők, parlamenti elnökök és vezető pártpolitikusok is élnek közöttük. Ők továbbra is tabu voltak.

Huszár Tibor könyvesboltokba is került *Beszélgetések* című interjúkötetével ez a tabu, úgy tűnik, megszűnt. A kötet lapjain ugyanis olyan – a hazai nyilvánosságban korábban általában némasággal övezett – emigránsok szólalnak meg, mint *Nagy Ferenc*, a *Független Kisgazdapárt* vezetője, s 1946-47-ben az ország miniszterelnöke; *Kovács Imre*, a két világháború közötti népi írói mozgalom kiemelkedő alakja, s 1945 után a *Nemzeti Parasztpárt* főtárgya; *Kiss Sándor*, a *Parasztszövetség* igazgatója; *Gombos Gyula*, az 1945 előtti *Magyar Élet és Magyar Út* című lapok szerkesztője; *Püski Sándor*, a népi írók kiadója, s az 1943-as szárszói konferencia kezdeményezője és szervezője; s végül *Fejtő Ferenc*, a *Szép Szó-kör* tagja és *Cs. Szabó László* író és esszéista. A beszélgetésekre 1977 őszén, az utolsó pillanatok egyikében került sor. Nagy Ferenc, Kovács Imre, Kiss Sándor és Cs. Szabó László ma már senki mikrofonja elé nem állhatnának...

A beszélgetéssorozat a harmincas évek és a negyvenes évek első felének szellemi mozgástendenciáit és ezek egymáshoz való viszonyát járja körül. A téma nem új a történeti irodalomban. Az 1929-33-as gazdasági válságot követő szellemi erjedésről eddig is lehetett színvonalas elemzéseket olvasni – mások mellett éppen Huszár Tibortól is. A levéltárakban, újságokban, sőt az ilyen típusú kutatás legbecsesebb forrásgyűjteményeiben, a személyes hagyatékokban azonban sohasem tükröződik a teljes történeti valóság. Bizonyos dolgok, sokszor éppen az evidenciák, sohasem íródnak le, s az is esetleges, hogy mi marad meg a leírtakból. A túlélő résztvevők kikérdezése, az ún. *oral history*, a történelmi valóság egyes aspektusai feltér-

képezésének éppen ezért igen hasznos, bizonyos esetekben nélkülözhetetlen válfaja. S ehhez jön még az objektív folyamatok szubjektív vetületének vonzereje, a történelmet csinálók vagy átélők egyedenként más és más optikája, amely az ilyen típusú munkáknak szerencsés esetben mindig különleges érdekességet kölcsönöz. Semmi kétség: a *Beszélgetések* e szerencsés esetek közé tartozik. Odatartozik, mert Huszár Tibor jól ismeri a kort, amelyről kérdez, s azokat akiket vallat. S azért is, mert a kérdezettek sem rejtőzködnek. Vállalják amik voltak, s amit mondtak.

Igen szűkkeblűen ítélnék meg azonban a kötet jelentőségét, ha szerepét csupán egyfajta forrásbázis-teremtésként határoznánk meg. A népi és urbánus ellentétek mibenlétéről, a népi mozgalom belső tagoltságáról, a Március Front felbomlásáról és egyéb kérdésekről feltáruzó új információk ugyanis csak a könyv egyik rétegét alkotják. A kötet szellemi érdekessége és izgalma – a fenti problémák körüljárása mellett – abból is adódik, hogy Huszár nemcsak múltat faggató történész, hanem jelenünk elkötelezett marxistája is, a kérdezettek pedig nemcsak egykori politikusok, hanem – ha más-más ideológiák jegyében is – az interjúk pillanatában is elkötelezett antikommunisták. A történelmi vallatás mögött vagy mellett tehát – noha mindig igen udvarias és tapintatos formában – más-más értékrendszerek és ideológiai meggyőződések összeütközéséről is szó van. Legnyilvánvalóbb ez a Gombos Gyulával, Kiss Sándorral és Püskivel készített interjúkban. Huszár ezekben kilép a kérdező szenttelen pózából, s a népi ideológia válfajaival szembesülve maga is ideológusként vitatkozik. Ennyiben a kötet két világ találkozása, illetve párbeszéde is, s mint ilyen történetíráson kívüli fontossággal is bír.

A *Politikuspályák* című kötetben összegyűjtött 22 portrét amelyek eredetileg a *Társadalmi Szemle* 1982-83-as számaiban jelentek meg, lényegében ugyanaz a társadalmi igény és politikai szándék hívta életre, mint Huszár Tibor interjúsorozatát. Ezt – József Attila szavait parafrázálva – röviden úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a múltunkat be kell vallanunk. *Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Révai József*, illetve *Tildy Zoltán, Mindszenty, Kéthly Anna, Barankovics, Sulyok Dezső* és az 1944 és 1949 közötti koalíciós időszak más vezető politikusai, akik közül nyolcan nyugati emigrációban, egy (Rákosi) pedig a Szovjetunióban hal(tak) meg, sokáig ugyanúgy elfelejtett vagy legalábbis hallgatással övezett alakjai voltak közel- és félmúltunknak, mint Huszár Tibor beszélgetőpartnerei. Ebben az értelemben a *Politikuspályák* is az ún. kényes témák kényességét csökkenti, s ezt nem lehet eléggé üdvözölni.

A huszonkét portré természetesen nem egyformán markáns, s akad közöttük olyan is, amelyeknek egészen elmosódtak a vonásai. *Vida István* Tildy- és Nagy Ferenc-portréja például egészen pasztikus, *Palkó Magda* Schlachta Margit rajza viszont meglehetősen halovány. Más az ecsetkezelése a kortársként megszólaló *Dancs József*nek (Dobi István) és *Nemes János*nak (Rákosi Mátyás), s más a többnyire fiatalabb évjáratú „céhes” történészeké. Egyes szerzők hősük mindenoldalú bemutatására vállalkoztak, mások megelégedtek (vagy adatbázisuk miatt meg kellett elégedniük) a történések felületi szintjének felvázolásával. A kötet tehát egyenetlen, ám ennek ellenére kézikönyvértékű, amely remélhetőleg nemcsak a közép- és felsőfokú oktatás segédkönyvévé, hanem az 1945 utáni magyar történelem iránt érdeklődők hasznos olvasmányává is fog válni. (Magvető; Kossuth.)

MÉRLEGEN

SZERZŐK, KÖNYVEK — VIDÉKRŐL

Visszhang

Az első szavunk a köszöneté és a háláé, mely e kitűnő, önmagán túlmutató gondolatokat teremtő kötet létrehozóinak jár. Elsősorban *Keresztury Dezső*nek, s nemcsak a szép és tartalmas előszóért, hanem azért az ötletért, hogy vallassák meg az írókat életükről, sorsukról, művészetükről. Ezt *Pete György* (az *Életünk* főszerkesztője) páratlan szorgalommal, s nem kevesebb hozzáértéssel maradéktalanul el is végezte. Ez alkalommal elsősorban erről szeretnénk szólni egy-két szót... Nem mintha az antológia „csak czért” lenne fontos. De — s itt már rá is térünk mondanivalónkra — tizenkilenc íróról, költőről, szociográfusról „egy füst alatt” véleményt mondani több, mint nevetséges. (Nem szólvá arról, hogy az írók lebecsülése, tekintve, hogy valamenynyí önálló egyéniség.) Továbbá: elég áttekinteni az írók életkori adatait, hogy világos legyen az összefogott vélemény lehetetlensége, a legidősebb 1905-ben, s a legfiatalabb 1957-ben született, tehát, egy fél évszázadnyi idő, ami átfogja a kötet szerzőit. S még változatosabbak a „civil” foglalkozások: olajipari munkás, segédmunkás épp úgy akad közöttük, mint tanácsi dolgozó, tanár és könyvtáros.

Ami összeköti őket, az az, hogy zalaiak. Halljuk a kérdést: irodalmi rendező elv-e, hogy ki hol él? nem lesz-e ebből egy újfajta, beszűkült lokálpatriotizmus? Vagy még inkább provincializmus? A kötet a kézzelfogható bizonyíték, hogy *egyáltalán nem*. Nem mert ha költői képekben, témákban, emberi sorsokban kapunk is

híradást a zalai tájról, emberekről — a szociográfiát kivesszük innen, hiszen annál nyilvánvaló —, akkor az tárgyi-tematikus indíték, de semmi esetre sem szemléleti. Nyoma sincs itt a „ki, ha mi nem” szemléletnek az ország többi részét kiszorító beszűkülésnek. Más az, amiből a „zalaiság” ered. Legvilágosabban *Keresztury* szép előszava igazít el: „*Örömmel üdvözöltem tehát a tényit, hogy ennek a zalai kiadványnak a létrebívói sem kívántak valamilyen zalai sajátosságot, göcseji mélymagyarságot, virágos zalaegerszegiességet kifejezésre juttatni. Csupán színpadot kívántak nyújtani olyan íróknak, költőknek, akik most éppen Zala megyében élnek...*”

Erre viszont *szükség volt*. Hadd folytassuk az előző idézését: „*Mint mindenütt az országban, Zalában is élnek olyanok, akikbe belefultadt a szó, a mondanivaló — mert olyanok a körülményeik —, elnémultak, vagy csak magukban dohogták tovább hatástalan lelkesedésük kitöréseit. Talán most, sokkal jobb körülmények között fölbívatják magukra a figyelmet, érezhetik a közszereplés gyakran görcsölgő izgalmát, a bár megkésve, de mégis időben érkezett tiszteletadás elégtételét.*”

Ennek az idézetnek az „igazságfedezete” ott van a kötet szerzőinek megnyilatkozásaiban. S ezeken kell elsősorban elgondolkoznunk. Mert a tizenkilenc szerző közül mindössze négy (!) az, aki jól érzi magát szűkebb hazájában, aki úgy érzi, biztosítva van számára az alkotás lehetősége. A többieknél annál több, an-

nál keservesebb a panasz. A „legprózaibb”, az anyagi lehetőségek is szűkössé váltak. S ez nem az „élvezeti cikkek” hiányát hozza magával (!), hanem a legfontosabbat, az írói kapcsolatok, társaságok kialakulásának, működésének is akadályává válik. „Nincs pénzünk vonatra” vallják jó néhányan. S nemcsak Budapestre, de a közeli nagyobb helységekbe is probléma már az utazás.

Nyilvánvaló: alkotni, magát a művet létrehozni kollektíven aligha lehet. De a művet megteremtő légkör, a gondolatok, ismeretek termékeny cseréje-ütköztetése *elengedhetetlen*. Ezt tudják, érzik, szenvedik ezek az írók, az anyagi hiány csak mint ennek kiváltója szerepel itte.

Az illúziók rombolása sohasem kényelmes és kellemes. De olykor szükség van rá. Kell. Jelen esetben azzal az illúzióval kell leszámolnunk, mely szerint a „vidéki irodalom ma már nincs hátrányban a fővárossal szemben”. Hát – mint a kötet mutatja – igenis abban van. Nem a mi rendszerünk hibája, hanem a múlt-sót régmúlt, mert az Osztrák–Magyar Monarchiára gondolunk! – még fel nem számolt öröksége. Budapest akkor lett „vízfej”, s a század elején induló irodalmi megmozdulásokat – gondoljunk csak a nagyváradi *A Holnapra!* – félbeszakasztotta a világháború, hogy az azutáni állapotokról már akár ne is ejtsünk szót.

Nyilvánvaló, a zalai – s általában a jelenlegi vidéki – írókon ez aligha segít valamit is. És szomorúan kell látni azt a visszahúzódást, bezárkózást, amit ez az állapot teremt. Példának néhány idézet! „Pessimista vagyok, mert a periférián élek.” „A pesti folyóiratok rendre visszaadják írásaimat.” (S ezt nem kezdő dilttáns írja!) „Nem adok írást, mert nem erőltetem senkire magam.” „Nem adok írást, mert félek a visszautasítástól.”

S ez annál inkább súlyosan esik a latba, mert ugyanczen nyilatkozatok között olvashatunk remek ars poétikákat, szép hitvallásokat korunk egyik fő veszedelme, a közöny elleni elszánt harcról. De ez nem tud ebben a szituációban kibontakozni. „Nem volt itt becsülete annak, aki írt” – mondják sokan. S még jó (!), ha nem ellenségesen, hanem csupán közönyösen tudomásul veszik az íróembert. Hiszen találunk itt olyan megnyilvánulásokat is, hogy „na végre műszaki könyveket olvasnak, s nem valami vacak irodalmat”.

Így a többség önmagába zárkózva, önmagának alkot. Holott, s nem „kioktatásként”, de mint megmásíthatatlan igazságot mondanánk, a fiókból az írás magától nem jön ki! Nem eszményünk a „házalás”, a nyugösködő szerző. De – uram bocsá! – Petöfi, Ady, József Attila első verseskötete is „támogatással” jelent meg, hogy le ne írjuk azt a kedvelt szép szót, hogy „protekció”. S a nyilatkozatok között sokan említik azokat, akik az induló írók kezét fogták, akire hálával és szeretettel emlékeznek. *Tüskés Tibor, Gerő János, Szijártó István, Fodor András* neve fordul itt elő legtöbbit.

Értjük a visszahúzódás okát, ismerjük a döcögő könyvkiadást, a szűkös körülményeket. Vak, aki nem látja. De az elhallgatás és befeléfordulás nem más, mint öncsonkítás. Hibás sok mindenki lehet – hibás is – a szenvedő azonban a hallgató író, s végső soron a közönség. Mert – mást ne mondjunk – ezt a kötetet is kár lett volna valami fiókba sülyeszteni.

Ismételjük: szándékosan nem emeljük ki neveket, elkerülendő az esetleges félreértéseket. De míg nincs olvasóink kezében ez a kötet, addig előlegben célszerű, ha kiírjuk a szerzők nevét: *Aranyi László, Bán Zsuzsa, Blazsetin István, Csordás János, Gelencsér István, Hegyes Zoltán, Karay Lajos, Kántor János, Lackner*

László, Lázár Tibor, Morvay Gyula, Orsós Jakab, Pécsi Gabriella, Pék Pál, Simán Mária, Szeles József, Takács László, Tóth Károly, Völgyi Ferenc. Ha látjuk a nevüket, figyelemmel és megérdemelt szeretettel fordulunk feléjük.

És itt mondunk köszönetet a kötet gondos lektorainak, Fodor Andrásnak és Tüskés Tibornak. A szép kötetet Szekeres Emil tervezte, a sikerült fotókat Cservenka György készítette. Létrejött a Zala megyei Tanács VB művelődési osztály és Levéltár jóvoltából. Köszönet érte nekik is.

BESSENYEI GYÖRGY

Félszárnyú szerelmeink

Simonyi Imre: Kettős szerelem

Petőfi közel másfélszáz éve még így fogalmazott: „szabadság, szerelem”. *Simonyi Imre* ma, 1984-ben ezt írja: haza és szerelem. A szópárban kifejezett fogalmi-érzelmi lényegzet, a valódi tartalmat azonban akkor ragadhatjuk meg a legpontosabban, ha az és-t elhagyva a két szót egybevont, önálló alakjában használjuk, így: hazaszerelem! Azaz: míg az előző megfogalmazásban (az idézett Petőfi-versben) a kettősség és az alárendeltségi viszony, addig az utóbbiban az egyenértékűség, a teljes egybecsés a szembeszökő. A módosulás miéretté adható válaszok sokféle gyökérből táplálkozhatnak, ám mindegyik egyetlen közös eredőre vezethető vissza: a haza és a szabadság állapota akkor és most. Amiként akkor, a nyolcszáznegyvenes években a haza fogalmának egyértelmű állandó jelzője a *szabad*, és elválaszthatatlan fogalompárja a *szabadság* volt, akként most, a napjaink jelenévé változott történelmi létben s annak egy adott, pillanatnyi metszetében – vagyis az egyéni tapasztalássá sűrűsödött személyes történelem emberöltöket átívelő folyamatában – ugyanaz a fogalom a szerelem totalitását választja a létét (meglétét) jelentő tartalmak egyetlen lehetséges kinyilvánítási módjául. S amiként a tárgyát-célját a Nőben föllelő szerelem hiábavalósága, férfi-

emésztő csalárdsága az egyetlen, öröktől létező valóság, akként az Asszony képét magára öltő, lényét és tulajdonságait magába olvasztó – vagy önnön lényegét asszonyisággá változtató – felnőttébb, teljesebb vonzalmat ébresztő Hon iránti szerelem sem részeltet másban, mint a hiábavalóság keserűségében; lettünk légyen bár okos vagy suta, hűtlen vagy örökléig hűséges szeretők. De mégis, szólni, tenni érte – és ez a bizonyosság biztonosságával tudható – csak így, már csak ebben a keserű, viszonzatlan szerelemben tehetünk. Körülbelül így, ennyiben írható föl, ez az alapképlete a Simonyi Imre költészete által közvetített világlátásnak. A szemlélet első közelítésben monolitikusnak is tűnhet (a jelzőtől kizárólag félreértelmezhető melléközöngéi miatt ózdkodom): a költő első kötete megjelenésétől (Tisztességes írás, Gyula, 1956) ugyanazokat az elemi erejű lételményeket fogalmazza versbe, újra és újra. Mind szélesebb indulattal, de mindig „belső valami fájdalmas körön”, mindig kihívóbb őszinteséggel, de mindig föltétlen tisztességgel, olykor már-már görcsös, öntéppő révületben, állandó „egyirányú menetelésben”: haza és szerelem: hazaszerelem! („*Elutazni valahová. A Lánya. Valahová. Talán épp a Hazába.*”)

De honnan ez a maró keserűség,

miért a viszonzatlan szerelem reménytelenséget keltő érzete, mi az, ami e két, azonos érzelmi gyökerű létszfé-rát, a *Nővel* és a *Hazában* – de írhatjuk így is: a *Nőben* és a *Hazával* – élelt ilyen elemi, egymást feltételező, egymást teljességgel átható totalitással, a hétköznapi és a költői praxist (amelyek, jól tudjuk, szét nem választhatók) egyaránt alapjaiban meghatározó mentalitássá lényegíti!? Aki Simonyi Imre – sajnos, nem nagy gyakorisággal sorjázó – kötetét ismeri és az azokban foglalt pozitívumokat sommázo, mintegy könyvre-könyvre komponált egységes gondolati rendszer (egymásba épített versciklusok) keretébe foglaló jelenlegit is forgatta, annak számára kézenfekvő következtetés a válasz: az a nem csupán mai, hanem egész poézisztörténetünkben ritkaságszámba menő emberi-alkotói alapállás, amelyet *organikus történelemszemléletnek* nevezhetünk. Ez a művekben és művek által kinyilvánított történelemszemlélet adja meg Simonyi költészetének markáns, egyedi alaphangját, amelyet egyfelől a konkrét történelmi tapasztalás (pl.: *Hazám, Természetes balál a XX. században*), másfelől épp eme tapasztalás(ok) által involvált *föltétlen bumánumra alapozott erkölcsi tartás* (pl.: *Síriat*) kettőse szervez megbont-hatatlan egységgé. A „haza és szerelem” összefüggésében fogalmazva: a férfi tisztasága: hűség a hűtlen szeretőhöz!

Úgy gondolom, hogy e recenzió, de a kötet olvastán is sokakban fölmerül a kérdés: van-e létjogosultsága manapság a konok, *számonkérő* hazaszeretlemnek – egyáltalán: mit is jelent közelebről ez a szó – leírható-e, kimondható-e a kifejezés „hűtlen haza” s ha igen, akkor miért és miben hűtlen? Érzésem szerint – túl azon, hogy a kötetben olvasható, a fenti kérdésekre konkrét választ adó versekre föl hívom a figyelmet – kísérletet kell tennem az elfogadható – no-

ha korántsem teljességigényű – felelet(ek) megfogalmazására; még akkor is, ha tudatában vagyok, hogy szavaink devalválódásának idején nehéz elkerülni a profanizálás buktatóit és a nemkívánatos, ideológikus felhangok „beolvasásának” lehetőségét. Az is nyilvánvaló, hogy e dolgozat keretei között a hazaszeretet és hazaszeretelm fogalmainak kritikai tartalomelemzését elvégezni lehetetlen, sőt, bajos akár csak szabatos, *közösségi érvényű* meghatározást adni. A két fogalom érzelmi telítettségében megragadható különbözőség azonban, azt hiszem, mindenki számára nyilvánvaló. S minthogy Simonyi számára (is) az egyetlen, a teljességet jelentő létforma a közösségi lehetne, törvényszerű, hogy az „én”-t organikus kisközösségek híján a közvetlen környezetben „lereagálni” képtelen érzelmek teljes, a hiány által fölfokozott sűrű telítettségükben a nagyobb, az egyéni identitás alappillércként (is) működő közösségre, a nemzetre – és mivel ez századunk húszas-harmincas éveitől meglehetősen képlékenyen bizonyuló „fogalom” – a nemzeti létet jelentő / biztosító tényszerű keretre, a hazára vetülnek. A Haza – a Nő, a Szeretlem, (s mint majd később látjuk) a „Régi Gyula” – ily módon a kizárólag csak a közösség léte (megléte) által szavatolt egyéni lét, a személyiség fönmaradásának szinonimájává (is) válik Simonyi költészetében. Így tehát, és persze a fél- és közelmúlt magyar történelme hon-, ember-, méltóság- és ideavesztéses időszakainak s a „nálunk nélkül végeznek rólunk” (in.: Báróczi Sándor: *A védelmezett magyar nyelv. Bécs. 1790.*) történelem- és politikacsinaló módszereinek ismeretében egyszerre természetessé és megindítóan emberivé válnak Simonyi komor indulatai, egy pillanatra sem kétséges a számonkérő szeretlem létjogosultsága. Hiszen a haza történelme személyes történelem is, a *Kettős szeretlem* költőjéé és a kultúr-

körhöz tartozó tíz-egynéhány millió emberé, és mert a nemzetet előrevivő (vagy csupán csak megtartó) lehetőségek elherdálása egyben az egyéni lét pástjainak csonkítása is. És ha igaz a mondás, miszerint a szerelem a legönösebb önzés, akkor Simonyi Imre rezignáltnak *okos egoista*.

Nos, az eddig elmondottakkal korántsem jellemeztem kimerítően Simonyi poézisét, inkább csak az általa művelt és képviselt költészeti típus alapelemeit igyekeztem körvonalazni. (Rövid kitérő erejéig idokívánkozik egy megjegyzés: a jelenlegivel a hetedik kötetét közreadó, hatvanegyedik évében járó József Attila-díjas, irodalmunkat markáns vonásokkal, költészetünket jelentős értékekkel gazdagító költő munkássága – jöllehet mindkettő régóta időszerű volna – ez idáig sem egy pályáivet bemutató-értékelő monográfiára, sem válogatott kötetre nem „érdemesült”. Jóvátehetetlen mulasztásaink szaporítása pedig – enyhén szólva – értékpocsékoló fényűzés.

Akár a versnyelv-versmodell, akár a poétikai előképek, vagy a szűkebb pátria, az alföldi kisváros, Gyula verssekben játszott szerepe felől közelítünk, a számba veendő jellegzetes vonások sokasága zavarbaejtő. Ezt a költészetet lehetetlen egyetlen képletben fölírni. Egyfelől a szikár, fegyelmezett, nem ritkán a központi versszervező erő, a versmag, a versgondolat groteszkül abszurd ellentettjeibe forduló, a valóság iszonyatát-képtelenségét ékként poentírozott nyelvi logikával kifejező versépítés (pl.: *Románc, Epilógus, Keser-vers*), másfelől az erőteljes s ezért olykor pongyolagságként ható indulati elemek lobogóan kamaszos hangütése, ismét másfelől az érett, kiábrándult férfi komor-keserű hangja (pl.: *Virágvasárnap, Nem egyeztél bele*). Egyfelől a népi költők – közöttük a versben is megidézett nagy előd, Sinka István – örökégének föl vállalása-továbbvitele (pl.: *Szülőházam, Szülőfalum*), másfelől a

belső vibrálásra, a gondolatritmusra épülő szabadvers kifejezetten *simonyis* válfaja. Egyfelől az imádott, az európai, kárpát-medencei pátria (pl.: *Rendületlenül, Szózat, Hazafele, Történelmi lecke, A Hazáról az utolsó szó jogán*), másfelől a gyűlölt-imádott, a kitzasztó-befogadó, a kisvárosnyi világváros, a hazában hazányi szerető: Gyula, képekben, hangulatokban, reminiszenciákban, mindenütt és mindig jelenvalóan: alfa és omega, kulcs a Szerelemhez, a Hazához, kulcs a Léthez (pl.: *Sarokasztal a „Kék Macská”-ban, A Fiúk a „Király”-ban, A „Kék Macska” meghal. A szerető vallomása*).

A recenziens, aki maga is személyes élményként élte meg a régi Gyulát, a tapasztalás bizonyosságával tudja, amit a *Kettős szerelem* olvasója a verssek jelzése-jelentéseként érzékelhet: ez a *gyulaiság* több mint egyszerű ottlét, nem csupán az odatartozás, hanem egy minőség, a *| egy létezőmód jelzője* („*Hisz az AKKORBAN él az azelőtt | az azóta s az ezután! Legy áldott | Régi Gyula. – Írta: Hű Szeretőd.*”). És persze azt is tudja, hogy a colour locale sugallta létezőmód generális tartalma, az emberléptékű élet – a lebontott negyedek-házak, az átépített utcatorok, a szétfűrészelt fahidak, a kivágott gesztenyeallék, egyszerűen – a „Régi Gyula” elsüllyedésével együtt pusztul, törredezik. Simonyi költészete a kezdetektől ennek az emberi léptéknek az elsíratása-visszaperelése, hiszen a költő tudván tudja, hogy a lét önmagában csupán az élet lehetősége, a szerelem önmagában csak a boldogság lehetősége, hogy e kettő megélhetősége *kimondás* nélkül pusztán a lehetőség léte a létezésre s a lehetőség e létnek nem bizonyítéka pusztán csak élethezés lehetősége és ezért a költő létlehetőségének létezési lehetősége a kimondás cselekvése. Tudja, hogy a kívánt, a szeretett, az elérhetetlen – az *igazabb* szeretők – megnevezésével a kínzó hiányérzet, ha

meg nem is szüntethető, legalább versnyi időre, csillapítható. S e mostani kötetében – miként az eddigiekben is – nevén nevezi, vég nélkül szólongatja – az állandósult hiány szüntelen jelenlétévé varázsolja – fáradhatatlanul idézi a távollévő, hűte-

len kedveseket: „Haza, Lány”. S a szerelemtől fűtött ráolvasó bájolás még így is, még akkor is érvényes, ha – nomen est omen – „*eleitől fogva*” félszárnnyú e „*kettős szerelem*”.

ENDRÓDI SZABÓ ERNŐ

„emberré az tesz, ha megszólalok”

Bertók László: Ágaktól gyökér

Hosszú az út Vésztől Pécsig – Csurgón és Nagyatádon át. A Kárpát-medence pereméig még inkább. De körbe fordulva, vissza a gyökerekig sokkal hosszabb. Különösen, ha töretlenül hozzuk a magunk sorsát.

A közelmúltban jelent meg Bertók László negyedik, önálló verseskötete. Ágaktól gyökér – ezt hirdeti a cím. S a könyv olvasásakor érezzük, hogy a rugalmas, élettel teli ágak a földig hajoltak a viharban. Megkapaszkodtak a földben, hogy újra gyökeret cresszenek. Mert a megbolygatott világ megfordult fája tudja, „... *hogy azóta, / a semmi semmit ér, / tehat a gyökér nem jelez. / furakszik még mélyebbre / bitér, tiszta vízér...*”

Igen! Kell a hit, hogy higgyük népünk, művésztünk és a magunk sorsának jövőjét, igazát. Kell a tiszta víz, meghűsíteni lázas arcunkat – nagyokat kortyolva oltani cserepes szánk és szikkadó lelkünk szomjúságát.

Bertók a közögeneráció kemény hangú, igényes, felelősséggel alkotó költője. Bátran néz szembe a valósággal, és szilárd erkölcsi alapról üzen hadat a gyávaságoknak, a torzulásoknak, a megalkuvásoknak, a hőkölcseknek. Hogy meggyőződéssel vállalhassa a maga korát és tehetségével kiküzdött szemléletét.

A mindössze kilencvenoldalas könyv négy rövid ciklusból áll. A nyitó és a záró egység feszesen közrefogja a belső képsorokat. Ez a befog-

lalo forma kemény harcok, belső vívódások színtere. Az indító versekben „*udvara nő minden szónak*”. Olykor úgy érzi, hogy „*létezem csak, mint a kövek*” – vagy éppen „*nézzük egymást, mint a katonák, / akik túl-élték, amit nem lebet*”. Mégis hiszi: „*aki nem csügged, az hazatalál.*”

A kötet középső két ciklusa egy kicsit fanyar, egy kicsit féltő – olykor bizakodó, olykor aggódó képekben fogalmazza meg mindennapi gondjainkat, a hétköznapi fonákságait – s a mindnyájunkra nehezedező felelősség terhét. Valamennyiünk nevében vitázik, kérdez, érvel, vall – és számba veszi a megélt „boldog jövőt”. Népünk jövőjét – meg a maga sorsát.

Az ironia és az önironia különösen erőteljes az „idegenvezető” verssorai-ban. Szűkebb és teljesebb hazájának bemutatásakor többször epésen – olykor naturalisztikus részletességgel ítélkezik, de ítéletei mindig a valóságra épülő tapasztalatok és költői absztrakciók karakteresen művészi kapcsolatai. – Jól látja, hogy az átlagpolgár „*nem érzi, hogy / a Kárpát-medence jelü szakajtóból / kilóg a lába*”. Teret és idősíkokat váltogatva főnről tekinti át a tájat és a történelem ficamait. De mi a fönt meg a lent, a magas és a mély; a semmi párhuzamosak és a végtelen? – Vajon ki lát jól, ki tud hibátlanul eligazítani és eligazodni?

A „szép, boldog jövő” megjelenítése és átélése is kcserű vagy fanyarkás – olykor groteszk fintor, máskor meg kemény kiállítás, ítélet. Néha már ott tart, hogy ha „csöndben kell megdögölni” – talán a fülünket is be kellene dugni. Sokszor már úgy élünk, mintha „véggéppen befalazva, / magukba...” élnénk.

Mégis fel-feltámadó bizakodással, makacsul visszatér – gyökereivel az ősi talajhoz – újra meg újra. Sejtései azt sugallják: „mert mindig történt csoda, / vagy csoda-féle, amikor / már senki sem figyel oda.”

S az ember „álmodozik, / hogy lesz valami jó / valából, valamikor”.

A kötetet záró negyedik ciklus szenvedélyes felelősségérzettel tér vissza költészetének alapkérdéséhez. Mi történt korunk emberének – és a költőnek – reményeivel, hitével, álmaival? S szinte kiszakad belőle a vallo-más, hogy „Akkor szabadna verset írni, / ha nem lehet már verset írni”.

József Attilához szóló „alkalmi” versében – négy szonettre feszítve – teríti elénk tömör képek parafrázisa-in át a mai költő kötődését a nagy elődhöz. Megilletődését így fogalmazza meg: „s mint akit a mindenség vert meg, / sírok egy törött kirakatban”.

Érzelmének és aggodalmainak meg-zokott nyíltságával néz szembe ön-magával a *Születésnap* párosban. Úgy érzi: „egyszóval, élünk, öregem, / közepesen, közepesen”.

Bár tapasztalja: „és néha kibagy a szíved, / de semmi sincsen nélküled, / és felelős vagy, mintbacsak / te szülte volna önmagad”.

A kötet egyik kulcsverse az *El-menni kevés, itt maradni sok* című. Újra vallatóra fogja a munka, az ál-mok és a szabadság lüktetését: „Építettem a végtelen falat, / és álmodoztam, mint aki szabad”. A verset lezáró egységben megfogalmazza maga vállalta kötelességét és lehetőségeit:

„Elmenni kevés, itt maradni sok, / emberré az tesz, ha megszólalok.”

Igen a költő felelőssége a megszólalás, az igazmondás joga és lehetősége!

S mire a kötet végére érünk, már tudjuk, már megbizonyosodtunk róla, hogy együtt utazunk életünk vonatján – az emberiséggel. Az is igaz, hogy „a boldond tekinget csak bátra / meg aki fél,” – de nem dönthetjük el, van-e joga valakinek is meghúzni a vészféket!?

Bár a költő átkelt már a „lengő fényhidakon” – újra csak visszatér a tárgyakhoz, az emlékekhez, a fákhoz. Most már a gyökerek titkait vallatja.

Bertók László szinte észrevétlenül érkezett meg a zárt, csöndes, szigorú falusi világból a mai magyar líra nyílt vizéire. Vitorláját feszíti a szél – a reménykedés; messzi utakra készül.

Költészete kiérlelt, erőteljes, dinamikus líra. A belső harc, a pontos, kemény ritmusok, a kifejező, szabatosan szerkesztett képek világa. A magyar klasszikusoknak és a népi lírának eredeti hangú, egyéni továbbépítése.

A felbontott térben és időben – az élet és halál feszes és áttételes párhuzamait felhasználva – biztos szigetek felé törekszik. Alkotásai újra meg újra emlékeztetnek a lényeg, a tapasztalati és az elvont igazság megragadásának jelentőségére. Hiszen az ember a művészetben azonosulhat a legteljesebben a világgal. A teremtő művészetben.

Bertók verseit a valóság meleg vé-rű, meggyőző hangú, színes megjelenítése járja át. Az azonosulás, a felismerés és az önkifejezés olyan művészi egysége, ami még – a jövőre vonatkozóan – sokat ígér. A hajlékony ágból szemünk előtt lett „dolgozó” gyökér, hogy táplálja a Somogyból ki-ágazó hazai líra terebélyesedő lomb-ját. (Magvető)

SZIRMAY ENDRE

Két költő Nógrádból

Bódi Tóth Elemér és Szepesi József verskötetei

A Nógrád megyei Tanács VB művelődésügyi osztálya a Palócföld Könyvek sorozatban tavaly immár 5. s 6. kötetét jelentette meg. Szerény, ám tetszetős küllemű könyvecskék, a hátsó borítón a szerzők portréival és vallomásaival, a gusztusos betűk eleve olvasásra ösztönzik a beléjük lapozót. Ezúttal két, szinte pólusként ellentétes alkatú költő munkásságából kapunk ízelítőt, hála a kiadói jótéteménynek.

Bódi Tóth Elemér mélyen intellektuális érzésű, „tudatos” költő, *Szepesi József* az „indulatos”, aki ha szélre fogja is „vádoló” szavait, mögöttük így is virtuálisan kirajzolódik egy dinamittal töltött, robbanni-kész láda. Mindketten bátran, magabiztosan állnak saját lábukon. Hogy választott mestereik is vannak? Az egyik legoriginálisabb magyar költő, *Ady Endre* versben-prózában két elődöt is vallott mesterének, *Csokonait* és *Vajda Jánost*.

Bódi Tóth Elemér – verseiből láthatóan – világot-járt ember; újságíró, több mint két évtizede munkatársa, ma főmunkatársa a megyei napilapnak. Vas megye szülötte, már gyermekfővel publikálta verseit. A szülőföld, a vasi tájak rabként tartják emlékláncon ma is. Minderről tökéletesen meggyőz a három ciklusra tagolt kötet első kis csokra, *Az emlékek öble*. Vasszilvágyból dalol lelke mélyén ma is, ízt, színt onnan olt verseibe. Mily nemes gesztus Nógrádtól, hogy menten az elfogultságtól, a Vas megyei szép rejtelmek kidalolásának épp ő ad teret. De Vas fia „arannyal” fizet e nemes cselekedetért. Már nem is szürkülő, de reménytelenül megszür-

kült s kopott nyelvünkbe versein át olyan szavakat s fogalmakat csempész be, melyekről nem alaptalanul gondolhatjuk, rég kivesztek nemcsak köz-, de irodalmi nyelvünkéből is. Íme, mutatóba: *lóstál, tergyegess, szelemen, böstörködik, banga, kepél, müge* s folytathatnánk.

A külhön, a nagyvilág a színpada a második, a *Változékony idő* ciklus verseinek. Nyugat iránti akaratlan kíváncsiságát, vágyát ő maga nyilatkoztatja ki, tán méreteiben legnagyobb verseibe beépített két sorában: „... *eleim kunyhója közelebb bozsgó Bécs-bez, / mint boldog Budáboz.*” München utcáin, London hídján, rakpartjain barangoló társának érzi a költőt e sorok írója. Ő is rötta azokat, s *Cs. Szabó* könyvcímével élve, a „dőveri átkelés” izgalmasában őt is megragadta a bizonytalanul kék-szürke-zöld tenger vijjogó sirályaival, a tenger, mely Bódi Tóthnak legnagyobb szerelmévé szegődő élménye marad. (Talán túl is énekli.) Tizenegy versének – egészében, vagy részben – ihletője a tenger. *A hajnalok bajnala* címűben éjszakákon át hallja a „tenger mormolását” (*Lévay József Mikes-e* első két sorának sztereotip visszahallásaként.)

A mesék kapujában a harmadik, egyben a kötet címét is viselő ciklus az igazán fölshabadító külső világ: jó légvételre biztató tájak, emberek. S ha a „*vén Európa csak sirály*” „*Dover fehérszikiáinál, ... árucserére szükített demokrácia tévelyeg / Egyik parttól a másikig*” – most a mesék kapujában, a Krímben, Jaltán, Bahcsiszeraáj szökőkútjánál, Csehov verandáján eloldottnak érzi magát a költő a korábbi kötöttségektől.

A világot vezető költővel hazatérve nyereséggé tesszük polcra a kis kötetet. Annyi hiányérzettel mégis, hogy a legszebb s legmagasztosabb emberi érzésből, a szerelemből fakadó vallo- másokkal adósunk maradt, vagy – ilyen élmények hiányában – mégsem?

Szepesi József *Elszórtan, mint a gyom* című kötete mintegy harmadával terjedelmesebb, mint a Bódi Tóthé s a versek száma is ilyen arányban magasabb, csaknem eléri a százat.

Szepesit korántsem intellektuális alapélmények tolták a versírás felé, fizikai munkás ma is, s így közel a forráshoz, melyből nemcsak vers, de társadalomrajz írásához is bizvást meríthetett. (Munkáját az *Írószemmel*-be is beválogatták.)

A cikluscímek hiányoznak a könyvből, jöllehet őt részre tagolja a szerző, vagy a szerkesztő a versanyagot, de mert átfolyás van a témákban, voltaképpen a tagolásnak nincs is gyakorlati jelentősége. Tán a keletkezések, az építkezés folyamatában lett volna célszerűbb a verseket egymás mellé illeszteni. Ebben az esetben a kronológia fejlődéstörténetet is jelentett s igazolt volna egyben.

A nyitás nyomban egy lefegyverzően szép kis szonett. Szepesi eredendően lírai alkat, hőmérőnek érzi magát a társadalomban. Szánja magát, s ugyanakkor azt is tudja, hogy „nincs száználmasabb az önszánalomnál”. Szürke reggelek ölik meg a „fakír hőst”, ki Jack London egyik figurájában vél önmagára ismerni, a nyilvánvaló áttételekkel persze. Utcákon, külvárosokban bolyong, szobájában heverészik, olvas. Mily remek képeket kap el kószálás közben! E szem- pár azonban nemcsak tárgyakat lát meg kitűnően, a társadalmat is konok tárgyilagossággal szemléli. Egyáltalán Szepesitől kijár az „adag” mindazoknak az „uraknak”, vezetőknél, főnököknek, kik pocakosak, sokpénzűek, gigerlisen elegánsak. Olykor olyanok

– ezt már mi tesszük hozzá kritikusán – amilyeneknek valaha a tőkéseket volt szokás ábrázolni baloldali gúnyplakátokon. S a borgőzös éjjelek leg- léhább vértanújának – ahogy a költő aposztrofálja önmagát – agya vesztég- zár alá kerül. . . Írni kéne – sóhajt s aztán iszik.

Hiába fekszik le a nővel, szeretke- zésre sincs erejük. Nem csekély ciniz- mussal „utóiratban” üzen a kedves- nek, ha még büzlük lábszaga, amit a franciaheverő beszített, szellőztesse ki a szobát. Egyáltalán – miként írja – úgy volt mindig a nőekkel is, mint a pénzzel: sose boldogította, de mindig jó volt, ha volt. . . Nem kis bátorság kell ily morál őszinte föltárásához.

S effajta helyzetekben – harcban társadalommal, alkohollal, nővel – kellett újra és újra talpra s helyt áll- nia közlendőivel.

A könyvcímadó vers, az *Elszórtan, mint a gyom*, a kötet egyik utolsó da- rabja. „*Ki fia-borja vagy, | miféle szél bozott? | Felelj, ha tudsz, Ci- gány, | nevezd meg önmagad.*” | Majd: „*Elszórtan, mint a gyom, | bur- jánzik szerteszét | véred a világban | öröktől parlagon.*”

Szepesi egyéni dilemmáit önmagá- ban mindenképp megoldotta, s egzisz- tenciálisan is bizonyára. De elérke- zettnek érzi az időt arra is, hogy a társadalom segítsen az „*oly sokat szenvedett bűnös, bús fajon.*” (Így ír- ja, igen, ily adys hangszereléssel.) „*Nyissatok ajtót emberek.*” E három szó a kötet utolsó versének utolsó so- ra. Sapienti sat.

Helyezzük polcunkra ezt a könyvet is a Bódi Tóthé mellé. Jó érzéssel te- hetjük. Nógrád szép szellemi termést takarított be velük a múlt esztendő- ben. Nyilván nem holmi „botcsinálta doktor” parancsára láttak e versek kö- tetekben is napvilágot. Ezt igyekez- tünk bizonyítani magunk is.

KISS GYULA

Befogadó és kitzasztító városban

Brackó István: Kinek fütüül a madár?

Mi marad az újságíró napi hordalékából? Elherdál-e mindent a rotációs gépek forgásának fokozására? A filléres információk villamoson zötyögve, autóbuszban szorongatva, vonaton pácolódva koppintanak csak meg egy-két olvasót, felszíppantva a jegyzetek, cikkek, tudósítások, riportok mögött gyakran indignáltan szót és gondolatot formázó hírlapíró fogyasztható, közprédára bocsátott idegsejtjeit? Vagy marad még az indulatok mögött és után annyi bölcs rezignáció, mellyel kiérlelhető a magasy nyomáson elpuffantott pillanatnyi hördülések továbghyűrűző, ülepedő, kövéredő, kimunkált töltete? „Átképezheti-e” magát a könnyülovassági rohamokra vezényelt huszár bölcs templómépítő mesterré, aki az időt már nem mérni, hanem eltölteni akarja?

A Miskolcon élő *Brackó István* újságíró *Kinek fütüül a madár?* című riportkötetét forgatva fenti kételyeimre is választ kapok, miközben több újrafelfedezés okán örvendhetek. Lehet, hogy nem éppen helyénvaló örömről szólni, ha robbanasveszélytől terhes városi közlekedésről, ha városnyi városrészt alapvető infrastrukturális hiányairól, ha a munkások ötleteit, újításait csak csúszópénzért elfogadó főnökökről, ha csak a pozíciót és nem a teljesítményt megfizető bérmnipulációkról, ha a több évtizednyi munkát nem becsülő üzemvezetőkről, ha a hitében halálíg megmaradt munkás árva lányáról, ha a gazdag vállalatok szegény országáról, ha a tisztas közzépszer diadalmaskodásáról, ha a közvélemény kisiskolás szinten tartásáról, ha a gazdasági mechanizmusunk kerkei közé rakott fékekről, ha sük-sükölő doktorokról, korán kelő embe-

rekről, kivesző kemény kortársainkról olvashatok.

Talán ráncolhatnám homlokom, hümmöghetnek, berzenkedhetnek, ha nem érezném azt az eltökélt igazság- és szabadságvágyat (nem félek leírni a közhelyes nagyotmondást), ami túl emelte a napi riporter-kapálás gyomirtó aprómunkáján az értékeket teremtő, megmentő gazda-ember magatartásában Brackó Istvánt. A *Napjaink* című folyóirat oldalairól ismerősek voltak már e riportok, de amikor a Borsod megyei Tanács és az Írószövetség észak-magyarországi csoportja közös kiadásában *Kalász László* kötetével indított sorozatba felvették Brackó írásait még talán a szerkesztők sem gondolták, hogy ilyen tiszta ívű, gondolatról gondolatra, témáról témára építkező kötet formálható Miskolc életéről, arról a városról, ahová a szerző „csak” bevándorlóként – errefelé úgy mondják: gyütt-mentként – érkezett Szabolcsból és a Viharsarokból. *Serfőző Simon* szerkesztői gondossága rendezte e könnyen befogadó és könnyen kitzasztító város krónikásává szegődő szerző írásait kemény köteté. Mondhattam volna: penge köteté.

Vágnak a témák, vágnak a sorsok, vágnak a gondok és vág Brackó István szemlélete. Jelenünk megtört lendületei, a körülöttünk élők sűrűsödő homlokbarázdái, illanó illúzióink hagyják pengenyomaikat rajtunk. A riporter felkutatta és fekélybontó érzékenységgel kanyarította körbe szikeéles stílussal, felkészültségre alapozott malíciával a látleteket. Egyes szám első személyben fogalmaz, de nem to-lakszik. Úgy van jelen, mint aki szemléli a különböző futamokat: a lakóte-

lep lakóinak kívánságait, a felmondásukat beadó művezetőket, a jelenről feltételes módban beszélő kortársait. Nem kívülállás ez, hanem az ítéletét, véleményét, gondolatait, tapasztalatait elegánsan átadó riporter szemlélete. Nem száguld, mint ... nem leplez le mint ..., nem bombasztikus poénvadász, mint ..., hanem értelmező és clemző, szemlélő és feltő, konkrét és kitekintő, mint... mint...

De félre a példákkal, elődökkel, hasonlítgatásokkal! Az elmúlt évtizedben megszorodott szociológiai szemléletű, szociográfiai vénával, talentummal megáldott, felvértezett kiválóságok között gyakran találhattunk különböző „újhullámos” törekvéseket. Brackó magatartásában, stílusában is értékmertő. Érzékenyen korrektek.

Mit szeretne, mire kíváncsi a szerző? A kérdés mögött nem szubjektív kíváncsiskodás, hanem közgazdasági szemlélettel és a humánium feltésével átszőtt vizsgálódások állnak. Szeretné, ha az építőiparnak sem lenne kedvenc színe a szürke. Kíváncsi, hogy miért kódósít és festi magát rózsaszínűre egy-egy vállalati, üzemi közösség, ha már országos dolgainkban kemények és kritikusok tudunk lenni. Szeretné, ha a tegnapi sörösüvegeket nem a mai kenyér reményében vinnénk vissza, és szeretné, hogy nem csak a szabad szombatokat várnánk, hanem a hétfőket is. Kíváncsi, hogy a közösség gondoljait felelősen, gondolkodva szóló állampolgárt mikor nem nevezik már végre kellemetlen nyüzsgőnek, kotnyeles illetéktelennek a közösség gondoljait hivatalból díjuttalványozott intézgetők.

Kérdéseket tesz fel tehát a szerző. Nem álmélkodó, a körülményeket figyelmen kívül hagyó átutató módjára, hanem tiszta, aggódó tekintettel,

mint aki érzi; neki jussa van kimonodani a kérdéseket, jussa van válaszokat is kapnia, mint annak a kétszáz-ezer miskolci embernek, akik csetelve-botolva igyekeznek céljaik felé a demokrácia ma még olykor útvesztős labirintus-rendszerében.

Miért? Miért a konok kérdések, miért a konok oknyomozás a buszon munkába araszoló gyárlista élete után, a terveire nem ismerő építész álmodott városképe után, az anyja ölében gögicselő csecsemő jövőjéért? A válaszra is rábukkanhatunk. Mert: „Az ember nem tud kibújni a bőréből. Az ember nem fér a bőrébe.”

Csakhogy a bőréből kibújni nem tudó, a bőrébe nem férő ember mindig más és más... A kohász abléz alatt már nem fogyaszt el nyolc-tíz liter vizet, a cementmolnár manikűr-készletet vesz, a bányásznak kisebb kesztyű is megteszi, a hengerész már nem izmaiban, hanem idegeiben érzi a nyűvést. Könnyebb lett a kéz, könnyebb lett a munka...(?) Vitatkozhatnánk, de megteszi ezt maga a szerző is, hiszen tudja, hogy azok szorulnak le a dísztribünökről, akik a leginkább oda-valók és akiknek tapsolni kellene, nem mindig csattan a tenyerük, mert foglalt a kezük: „szerszámot markolnak, bevásárlószatyrot cipelnek, gye-reket sőtálatnak, vagy éppen egymásik kezét szorongatnak”. Ilyenek Brackó emberei, ilyenek Észak-Magyarország keleti csücskében a krónikás társai, akik ugyan szeretnék, hogy nekik fűtyüljön – a nem Arany János-i – madár, de tudják, hogy vannak még, akik elpörölnék tőlük. A szerző értük pörlekedik.

Komoly sorozat jövőjét mutatja a miskolciak kezdeményezése, amely megérdemli az országos figyelmet.

SZENDREI LŐRINC

TANULMÁNY

DUBA GYULA

A Madách Kiadó 15 éve*

I. Nemzetiségi könyv- és lapkiadónk létét két évtizedes fejlődési folyamat clózte meg. Ez a folyamat egyetlen szakaszában sem nélkülözte a nehézségeket és minden időszakát a nemzetiségi kultúra és írásbeliség élni akarása, fokozódó öntudatosodása és jövőjébe vetett hite jellemezte. Irodalmunk és könyvkiadásunk háború utáni indulását – újrakezdését – 1949-re tehetjük, amikor az *Új Szó*ban megjelentek az első hazai versek, és a *Pravda Kiadó* magyar szerkesztőségének gondozásában, a *Magyar Könyvtár* keretén belül az első magyar könyvek. Az irodalom születésének nagy és komoly pillanata ez, olyan irodalom csirázásának, melyben a kezdetektől gyökeret ver, öntudatosul és formát keres a nemzetiségi önkifejezés és programkeresés igénye, a közösségi sorskérdésekkel való szembenézés szándéka. Írásbeliségünk születésének ténye a nemzetiségi politika kedvező és igazságos változásának az eredménye, melyben részt vesznek a párt- és állami szervek, az ugyancsak „pályakezdő” *Csevadok* és a népi erőkből újjászerveződő, népi-nemzetiségi kultúrközösség.

A kezdetek utáni két évtized az irodalmi fejlődésnek, a nemzetiségi sajtórendszer kialakulásának és a szellemi közélet megalapozódásának, valamint a magyar nyelvű könyvkiadás folytonosságának a jegyében telt el. Első könyveink megjelenése után állandósult a magyar könyvkiadás. Kezdetben önálló kiadó – a *Csehszlovákiai Magyar Könyvkiadó* –, majd a szlovák szépirodalmi kiadó magyar szerkesztősége, üzeme valósította meg. Könyvkiadásunk alapfeltétele és programos célkitűzése néhány éven belül nyilvánvalóvá vált: mindenekelőtt a nemzetiségi irodalom létét és fejlődését kell szolgálnia. Emellett egyértelműen hasznos kötelessége a szlovák és cseh irodalmak élő és klaszszikus értékeinek magyar nyelvű tolmácsolása. Könyvkiadásunk két évtized alatt szervesen beilleszkedett a csehszlovákiai társadalmi kontextus és kulturális intézményrendszer egységébe, nagy mértékben lehetővé tette irodalmunk felnövekedését és a hazai köztudatban, valamint az egyetemes magyar írásbeliség tudatában való térnyerését.

II. A *Madách Könyv- és Lapkiadó* 1969. január 1-gyel alakult. Alapító dekrétuma állandósította, önállósította és nemzeti vállalat szintjére emelte könyvkiadásunk akkori képviselőjét, a *Tatran Kiadó magyar üzemét*. Nem a semmiből keletkezett a Madách, húszéves kiadói múlt örököse, és ez a tény a nemzetiségi könyvkiadás folytonosságára utal. Nem új intézmény alakult tehát, hanem a meglevő, a régi bővült ki, önállósult és intézménycsedett. Munkatársai, szerkesztői gyakorlata, irodalmi célkitűzései és szerzői közössége maradtak, de vezetősége nagyobb hatáskört, tágabb lehetőségeket kapott, mely-

---

* Elhangzott Nagykürtösön (Csehszlovákia), a hagyományos Madách Irodalmi Napok keretében, 1984. novemberében.

lyel egyidőben az írásbeliség fejlesztésében vállalt felelőssége és elhivatottságának mértéke is növekedett. Ezek fontos körülmények, mert a nemzetiségi írásbeliség és kultúrtudat további önállósodását, öntudatosulását és minőségi fejlődését tették lehetővé. A Madách Kiadó léte, feladatai és eredményei feltételezik a nemzetiségi irodalom fejlődési törvényszerűségeire, szükségleteire és hivatásvállalására épülő, sajátos és körültekintő eszmei és gazdasági gondolkodást. Léven állami intézmény és nemzeti vállalat, része a köztársaság intézményrendszerének és gazdasági szervezetének, emellett azonban sajátos – nemzetiségi – érdekeket és szempontokat képvisel, mindenekelött a nemzetiségi kultúra önállóságát és benső törvényeiből következő, fejlődési sajátosságait. Olyan irodalompolitikai és kiadói gyakorlatot tesz lehetővé, amely összhangban van az egységes társadalmi célkitűzésekkel, de közben – ezeken belül – a parciális, sajátosan nemzetiségi érdekeket juttatja érvényre.

Az önállósult kiadó szervezeti kiépülésében a meglévőből, a folytatandóból indult ki, és első kiadói terveiben, irodalmi programjában írásbeliségünk alkotó területeinek akkori műfaji összetételét követte. A hatvanas évek végén a költészet, a széppróza és részben a kritikai irodalom voltak vezető műfajaink, s természetesen a rendszeres és számottevő fordításiirodalom. Ennek megfelelően a szerkesztőségi részlegen belül három szerkesztőség alakult: az eredeti magyar irodalom és a szlovák és cseh irodalmak önálló szerkesztősége, melyek élén vezető szerkesztők állnak. Néhány év alatt megszerveződött a gyártási-technikai osztály, a gazdasági osztály, magába foglalva az üzleti-terjesztői részleget. A kiadó, kiépülése során, bizonyos értelemben a nemzetiségi közgondolkodás iskolája lett, melyben az önálló politikai és gazdasági döntések nemzetiségi alapelemei szembesültek és belefolytak a széles körű társadalmi gondolkodás és irányítás gyakorlatába.

III. Kiadónk önállósulása olyan időszakra esett, amikor irodalmunkban jelentős újító szándékú alkotói törekvések jelentkeztek, műfaji és témagazdagodás és új esztétikai értékek kíséretében. Fél emberöltő távolából mérlegelve az akkori helyzetet, úgy látjuk, hogy az önálló kiadó létrehozása szükségszerű és törvényszerű volt, alakulását a mennyiségi növekedésnek minőségi értékekben való kifejeződése kísérte, s így létét indokolttá tette. A számbeli növekedés mutatói jelentősek voltak. A hatvanas évek végére irodalmunk meglévő három nemzedéke mellé felsorakozott egy új, fiatal nemzedéki csoport – közel kéttucatnyi kezdő alkotó –, melynek költői az *Egyszemű éjszaka*, prózaírói pedig a *Fekete szél* című antológiában kértek szót és mutatkoztak be az irodalmi közvélemény előtt, s tegyük hozzá, nem sikertelenül. Így a könyvkiadás szerzői bázisa kiszélesedett, műfaji érdekeltsége pedig látványos fejlődésnek indult. Az általános fejlődési irányzatot a kiadói produkció évi alakulása is bizonyítja.

Megjelent könyvek 1969–1983.

Év	Műszám	Eredeti	Szlovák	Cseh	Világirodalom
1969	28	11	1	14	2
1970	33	15	3	14	1
1971	36	18	4	11	3
1972	42	18	6	15	3
1973	46	20	10	12	4

Év	Műszám	Eredeti	Szlovák	Cseh	Világirodalom
1974	39	16	12	9	2
1975	36	20	5	8	3
1976	42	25	10	3	4
1977	52	23	12	16	1
1978	51	25	11	14	1
1979	43	20	6	14	–
1980	53	28	16	9	–
1981	55	29	12	14	–
1982	52	29	9	14	–
1983	50	25	6	19	–

Az adatok tanúsága szerint az önállósult kiadó évi teljesítménye (az 1974. évi kassai nyomdatűz idejének kivételével) egyenletesen növekedett. Az évi műszámok növekedése mellett – illetve mögött – azonban látnunk kell elsősorban az irodalmi élet fejlődését, s ezen belül is az eredeti magyar művek szaporodását, amely nemcsak mennyiségi mutató, hanem olyan jelzés, amely minőségi és műfaji gazdagodást is jelent. Az eredeti irodalom jelenléte, minősége és összetétele hat elsősorban az önállósult kiadói politikára, részben megszabja az évi tervek méreteit, másrészt ösztönzőleg hat a szerkesztőségi teljesítményekre, mert egyre igényesebb követelményeket támaszt a szerkesztők felkészültségével szemben, másrészt elmélyíti a kiadói tevékenység tudatosságát és célszerűségét. Végso soron megállapíthatjuk, hogy az önálló kiadó léte elősegítette a gazdagabb irodalmi differenciálódást, a műfaji sokszínűséget és a nemzetiségi kultúra általános fejlődését, öntudatosulását és reális jövőszemléletét.

IV. Írásbeliségünk kezdeteiből és korai fejlődéséből arra következtetünk, hogy az irodalom a történelmi tapasztalatokra és közösségi létélményekre mindenekelőtt érzelmileg reagál. Legalábbis ezt látszik igazolni a tény, hogy az ötvenes években irodalmunk központi műfaja a líra, és könyvkiadásunk első eredeti kötetei jórészt verskötetek. Ez szinte az ötvenes évek egészére érvényes. Mindenekelőtt volt – a vers. Mintha az ébredező nemzetiségi öntudat először önmagával – szubjektív érzéseivel – ismerkedne, a lírai érzékelés segítségével próbálná megismerni és felmérni a valóságot, mely körülveszi és létét meghatározza. Azt is megfigyelhetjük, hogy az értékkelő kritikai gondolkodás – mondhatnánk – természetesnek veszi ezt a magatartást. Az adott korszakban ébredező kritikai gondolkodásunk – Fábry Zoltánnal az élen – a költői művek elemzésével és bírálatával fogalmazza meg első társadalmi és eszmei-esztétikai felismerését és igazságait. A próza – nevezetesen az elbeszélés és novella, s méginkább a regény korszaka – a hatvanas évek elejével kezdődik (Rácz Olivér, Dobos László, Ordódy Katalin, Lovicsek Béla regényei), ezek a háború után született művek már történelmi-gondolati igényekkel közelednek a múlthoz s a jelenhez, és olyan nemzetiségi életsorsokat mutatnak fel, amelyek – természetesen a megírás adott művészi szintjén – általános közösségi élményeket és igazságokat összegeznek.

A kiadó első kétévi – 1969–70 évi – produkciója megbízhatóan tükrözi könyvkiadásunk akkori helyzetét, amelyre a Madách építhetett. Az alapítás első évének 28 megjelent kötetéből 11 eredeti magyar mű, a többi fordítás-irodalom. Az eredeti művek között hat verskötetet találunk, öt prózakötettel

szemben (két regény, egy novelláskönyv és két publicisztikai kötet). A következő év tizenöt eredeti kötetéből már csak kettő a verskötet, öt regény, két elbeszéléskötet és több közírói és tanulmánykötet adja az évi termést. Későbbi évek hasonló arányokat mutatnak, a prózairodalom teljesítménye ki-egyenlítődött a költészetével.

Nemzetiségi kultúránk fejlődése során kialakult alapfeltétel, hogy a Madách Kiadónak a szépprózai művek megjelentetése az egyik legfontosabb és legeredményesebb területe. A hatvanas évek során szépprózánk felfedte, kialakította és megfogalmazta történelemszemléletét, melynek jegyében elsősorban a nemzetiségi lét sorskérdéscinck és a dél-szlovákiai társadalmi valóság változásainak irányába fordult. Kiadópolitikánk – követve az irodalom irányvételét – ennek következtében úgy alakult, hogy a Madách Kiadó már kezdeti éveiben sorra jelentetett meg olyan prózai műveket – regényeket és elbeszéléseket –, amelyek társadalmi elkötelezettség és művészi igazságérzet tekintetében a környező nemzeti irodalmak szélesebb körű értékrendjében is helyt álltak, és legjobbjai a közép-európai szocialista prózairodalom szerves – mégha kevésbé ismert is – részévé válhatott. Egri Viktor *Agnus Dei* című regényét követték – másodkiadásban – Dobos László *Földönfutók*, Ordódy Katalin *Keskenyebb út*, Mács József *Adósságtörlesztés* című könyvei, majd Duba Gyula *Szabadelés* és Dávid Teréz *Ifjúságból elégtelen*, valamint *Időzített boldogság* című regényei. A fellendült regényirodalmat – a közös művészi-eszmei program jegyében – hasznosan és gazdagon kiegészítették a novellairodalom és elbeszéléskötetek, Gál Sándor *Múmia a fűben* és *Elsősztályú magány*, Egri Viktor *Eszter, Bella és a többiek* című kötetei.

A kiadói politika céltudatosságát dicséri, hogy a prózairodalom gazdagodásához olyan könyvekkel járult hozzá, mint Fábry Zoltán *Palackposta és Fegyver s vitéz ellen* című publicisztikai írásainak második kiadása – az első kiadások a második világháború előtt jelentek meg –, majd *Vigyázz szemmel* összegyűjtött kisebb cikkei, Darkó István novellái (*Romok és fények*), Tamás Mihály regénye (*Két part közt fut a víz*), Ilku Pál *Zendül az osztály* című könyve. Az első köztársaság irodalmi hagyományainak feltárással és közkézre adásával a tudatos – és tegyük hozzá: átgondolt – kiadói program egymás mellé helyezte a múlt és a jelen könyveit, hogy az irodalmi közvélemény összevegyesse őket, keresse közös mondanivalójuk jegyeit és általuk a nemzetiségi történelem és kultúrtudat folytonosságát, életképes alapjegyeit és jövőbe mutató értékeit. A polgári köztársaság szociális fogantatású kisebbségi prózája és a szocialista társadalom nemzetiségi prózájának igazságai a közös sorsélmények és létfeltételek folytán összecsengtek.

A prózairodalom terén kifejtett kiadói törekvések másik – nem kevésbé fontos – területe az elméleti-kritikai irodalom műfaja. Az irodalmi fejlődés és műfaji gazdagodás eleve feltételezte – és előidézte – az irodalomtudat és esztétikai értékrend bővülését, minőségi előrelépését, bár részben a kiadón múltott, milyen mértékben ad helyet terveiben ennek a műfajnak. A megjelent könyvek száma helyes arányérzékre vall és alátámasztja azt a felismerést, hogy az irodalomtudat kimunkálásához elengedhetetlenek az olyan elemző és összegező kritikai művek, amelyek helyesen és színvonalasan tudatosítják az elért eredményeket. A gondolkodó prózának szorosán a művészi-alkotó próza – és költészet – nyomában kell járnia, hogy a nemzetiségi közösség – de nem kevésbé az irodalom maga! – követni tudja önmaga fejlődését. Ennek tudatában a ki-

adó Fábry Zoltán, Turczel Lajos, Csanda Sándor és mások – részben irodalomtörténeti fogantatású kritikái mellett – már önálló léte második évében kiadta Tözsér Árpád *Az irodalom valósága* című tanulmánykötetét, esztétikai gondolkodásunk első – erősen személyes – vázlatát, amelyben, a költő erős egyénisége folytán egy önálló esztétikai értékrend és rendszer vázlata bontakozik ki. A könyvet egy év múlva követte Rákos Péter *Tények és kérdőjelek* című tanulmánykötete, majd két évre rá Zalabai Zsigmondnak *A vers túldalán* című kötete, melyben a szerző a legfiatalabb irodalmi csoport esztétikai gondolkodásának megfogalmazására és dokumentálására tesz kísérletet.

Az irodalmi mozgás törvényeit követve, a kiadó vállalta a nemzeti esztétikai költészet metamorfózisának aktív szolgálatát és alakítását. Líránk esztétikai irányvételének és minőségi változásának kiinduló pontja az *Egyszemű éjszaka* megjelenésével kapcsolatos. Az antológia költőcsoportja – és a velük együtt jelentkező fiatal prózairók, a *Fekete szél* antológia szerzői – olyan formai igényességet és avantgarde kísérletező kedvet hoztak az irodalomba, amely helykeresésük révén jelentősen tágitotta annak esztétikai gondolkodását, valóság-szemléletét és művészi értékrendjét. Bemutakozó antológiáik után sorra jelentek meg első, önálló kötetek – Mikola Anikó: *Tűz és füst között* (1971); Tóth László: *A hangok utánzata* (1971); Kulcsár Ferenc: *Napkitörések* (1972); Varga Imre: *Crusoe-szaltók* (1976) –, melyekben a fiatalos életérzés, sajátos irodalmi program és horizonttágító, individuális valóságsszemlélet kereste és követelte helyét, lehetőségeit és szerepét az irodalomban (és társadalomban). Az új költői törekvések szembesültek és valósággal megütköztek a régi – hagyományosabb – lírai kifejezésmóddal és részben megosztották az irodalmi közvéleményt, másrészt viszont magasabb szintű – tartalmasabb – művészi szintézis és gazdagabb lírai teljesség lehetőségét készítették el. Tegyük hozzá, hogy ezek a bonyolult, ellentétekben gazdag és társadalmi értelemben sem problémamentes folyamatok nehéz korban, útkereső eszmei-politikai feltételek között zajlottak, az 1968–69-es társadalmi válságot követő konszolidáció korában, ami a kiadó szerepét és felelősségét erősen megnövelte. A kiadó – elismerés érte – felvállalta a fiatalokat, az idősebbek helyzetét – programjuk érvényét – pedig azzal erősítette, hogy sorra jelentette meg válogatott verseiket. – Babi Tibor: *Se elevenen, se holtan* (1968); Ozsvald Árpád: *Galambok szállnak feketében* (1969); Dénes György: *Az idő börtönében* (1970), illetve új verseiket – Gál Sándor: *Szabad vonulás* (1969); Zsélyi Nagy Lajos: *Üzenet a barlangból* (1971); Veres János: *Homokvirág* (1972); Török Elemér: *Virágzó kövek* (1973). A szerkesztőségi koncepció egységében látta a lírát, és ellentmondásait közelítette egymáshoz, eredményeit összegezte. A további években is folytatta ezt a kiadói gyakorlatot, az érett és népszerű értékek begyűjtése és kiemelése mellett – a válogatott kötetek – állandó, gondos figyelmet fordított a fiatalokra. A felelős kiadói gondoskodás eredménye és reprezentáns példája a debütánsok munkáit megjelentető *Főnix Füzetek* sorozat. A sorozatnak öt év alatt kilenc füzete jelent meg, három műfajban (líra, kispróza és kritika), és olyan tehetségeket indított, mint Bettess István (*Bohócok áldozása*), Vajkai Miklós (*A másnapos város*) és Lacza Tihamér (*Ember a szóban*).

V. A kiadó tevékenységét napjainkban az a tény határozza meg, hogy hátrországgként olyan irodalmi munkaközösség – szerzőgárda – áll mögötte, amely – korlátozott méretei ellenére is – több jelentős műfajban képes létrehozni (szolid), maradandó értékeket. Szervező munkája során fejlett költészettel, színvonalas regényirodalommal és kisprózával, és megfelelő gondolati prózá-

val – elméleti kritikai irodalommal – számolhat. Az utóbbi években a gyermekirodalom is örvendetes fejlődésnek indult – Simkó Tibor: Tikirikitakarak, A müllök városa antológia és mások –, különösen a fiatal szerzők kezdeményezése folytán. A másik műfaj, amely az utóbbi évtizedben jelentősen fejlődött és felerősödött, a nemzetiségi tudatot és öntudatot tápláló, az önismertetet gazdagító helytörténeti, szociológiai és tudományos ismeretterjesztő irodalom. Az irodalmi szociológia és közírás könyvei – Babi Tibor: A hűség arca (1974); Duba Gyula: Vajúdo parasztvilág (1974); Gál Sándor: Mesét mondok, valóságot (1980); Zalabai Zsigmond: Mindenekről számot adok (1984) – nemcsak hazai elismerésben, hanem egyetemesebb figyelemben is részesültek. A tudományos teljesítmények között a néprajzi gyűjtések és feldolgozások eredményei jelentősek – Ág Tibor: Vétessék ki szülő szívem (1980); Martin György–Takács András: Mátyusföldi népi táncok (1981); Gágyor József: Megy a gyűrű vándorútra (1981); de Püspöki Nagy Péter kutatómunkája révén – Boldogfa (1981) – történetírásunk se eredménytelen. Az irodalommal határos tudományágak területéről – kultúrtörténet, szociográfia, helytörténet és műemlékvédelem – való, tudományos-ismeretterjesztő tanulmányokat és dokumentumokat az *Új Mindenes Gyűjtemény* három kötete fogta egybe, prezentálva a nemzetiségi tudományosság szerény, de nem jelentéktelen eredményeit. A hagyományteremtés további fontos műfaja a munkásmozgalom-történet, amely a két háború közötti, fejlett dél-szlovákiai munkásmozgalom és szociális helyzet dokumentumait dolgozza fel, bizonyítva a nemzetiség haladó történelmét és szocialista hagyományait (Az Út 50 éve). Végül – de nem utolsósorban – szólunk kell a Madách Kiadó képzőművészeti és művészettörténeti feladatvállalásáról, melynek jegyében néhány szép és jelentős művészalbumot és művészettörténeti monográfiát jelentetett meg (Szabó Gyula, Lőrincz Gyula, Bacsikai Béla, Rigele Alajos, Kisgaléria). Hatósugarát áttekintve, a Madách Kiadó úgy mutatkozik előttünk eredményei tükrében, mint bizonyos értelemben monopóliummal bíró, sokoldalú intézmény, melynek tevékenysége a nemzetiségi írott kultúra és szellemi alkotótevékenység egészét átfogja. Kiadói teljesítménye – önmagán is túlmutatva – azt bizonyítja, hogy a háború óta eltelt emberöltő folyamán írásbeliségünk, írott kultúránk beérett és kiteljesedett, adottságai és képességei arányában átfogja a humán szellemi tevékenység lényeges területeit és hangvételében, értékrendjében és valóság szemlélete sajátosságában önálló jelleggel bír, ennek folytán a nemzetiségi népcsoport életérzésének összegezője és programadója lehet. E tények a kiadó irodalompolitikáját is meghatározzák és munkájára minden téren nagy felelősséget rónak. Tevékenységének koncepciója, mindenre kiterjedő figyelme nemcsak az irodalom további fejlődését befolyásolja, hanem a mai érték- és eredmény szint fenntartását és megmaradását is biztosítja.

Minél fejlettebb egy közösség kultúrája, annál nagyobb szüksége van rá, hogy gyökereivel, a múltjával állandó és élő kapcsolata legyen. Az irodalom fejlődése feltételez bizonyos egyidejűséget, a meghatározó értékek állandó – mintegy időtlen –, egyidejű jelenlétét az irodalmi tudatban. Az összegezéseknek és átfogó szintéziseknek is ez az indoka és előfeltétele. Az irodalmi emlékezet felfrissítése fejleszti és gazdagítja az irodalom tudatát. A régi részben, elfeledett művek új társadalmi és irodalmi összefüggések között – újra kiadva – felfrissülnek és átértékelődnek. Az olvasók újból tudatosítják értékeiket. A nemzetiségi kultúrák számára létkérdés a hagyományteremtés és a történelmi-nyelvi gyökerek ápolása, számukra a múlt feltárása és őrzése jövőformáló

tényekenség. Ez egyik oka a kiadó sorozatai létrejöttének. A másik ok az irodalmi értékalkotás természetében rejlik. A művészi – irodalmi – érték egyszeri és megismételhetetlen. Ám tegyük hozzá, hogy kissé az idő függvénye is. A kor és az idő függvénye a mű hatása, a közösségi tudatban való jelenléte. Ahhoz, hogy az irodalom eredményei és értékei összegeződjenek, és kiemelkedjenek az átlagból – mondhatnánk klasszicizálódnak –, mennyiségi és időbeli tényezők kiteljesedésére van szükség. A mennyiségi tényezők lehetővé teszik a válogatást, a kiválasztást és az „újralfedezés” szükségét, míg az időbeli távolság az érték próbája, maradandóságának választóvize. A kiadó ezt az irodalmi „klasszicizálást” a *Csehszlovákiai Magyar Írók* (CSMI) sorozattal kezdte el és végzi ma is. A sorozatba való besorolás ténye mintegy tisztelgés az írói-költői életmű előtt. A sorozat az idődimenzió eredményességére is utal: irodalmunknak már vannak „életművei”. Mindennapi munkája, folyamatos alkotótevékenysége és értékteremtése nem nélkülözi a klasszicizálódás mozzanatát. Ez nagy eredmény, ha szocialista irodalmunk alig egy emberöltős létre gondolunk, és arra, hogy egész történelme rövidebb, mint egy átlagos emberélet.

A Csehszlovákiai Magyar Írók sorozat regényirodalmunk értékeinek a felmérésével kezdődött, aztán a költői életműveket vette sorra. Ez ideig – 1978 óta – 23 kötetet jelentetett meg. A sorozat öt antológiáját fontos kiadói tettek minősíthetjük. A *Szlovenszkói vásár* az első köztársaság kisebbségi irodalma kispromójának, a *Rejtett ösvény* lírájának a keresztmetszetét adja, míg a *Szlovenszkói kiildetés* a két háború közti esszé- és kritikai irodalom legjavát eleveníti fel. Ugyancsak a kisebbségi irodalmat prezentálja a *Szép Angéla báza* című antológia, amely néhány hosszabb elbeszélést és kisregényt tartalmaz. A *Családi krónika* novella- és elbeszélésantológia a háború utáni irodalom terméséből. Hasonlóan összegező szándékkal indította a kiadó további sorozatait, *A Szlovák Irodalom Könyvtárát* és *A Cseh Irodalom Könyvtárát*, amelyek a két nemzeti irodalom klasszikus értékeit hivatottak egységes külsőben – kiadásban – az olvasó asztalára tenni.

VI. Szocialista nemzetiségi könyvkiadásunk indulása óta fontos feladatának tekinti a szlovák és cseh művek magyar nyelvű megjelentetését. Felelős és következetes kiadópolitikájának eredményeképpen ezen nemzeti irodalmak kortárs- és klasszikus műveinek legjava olvasható magyar nyelven. A Madách Kiadó 15 év során 309 fordításkötetet adott ki, ebből 123 szlovák és 186 cseh művet. A tény meggyőzően bizonyítja a nemzetiségi alkotókészségnek a szlovák és cseh művészi értékek iránti, cselekvő és hiyátsszerű érdeklődését. A fordításiirodalom terén elért eredmények igazi jelentősége azonban abban rejlik, hogy ezen könyvek döntő többsége elkerül Magyarországra – jelentős példányszámban – a közös könyvkiadási egyezmény keretében, és így általánosan hozzáférhetővé válik az egyetemes magyar írásbeliségen belül. Ennek ellenértékéért a kiadó – mint a közös könyvkiadás gazdája – behoz a magyarországi könyvkiadás (Szépirodalmi, Európa, Móra, Gondolat, Corvina, Medicina, Zrínyi, Közgazdasági Könyvkiadók) évi terméséből 150–700 könyvet (átlag 1800–3000 példányban), mellyel gazdagon ellátja a hazai magyar könyvpiacot. Mindkét részről mintegy félmillió rubel értékű könyv cserélődik így ki évente, előnyös gazdasági feltételek mellett, melyek lehetővé teszik, hogy ezek a könyvek olcsóbbak legyenek. A gazdasági előnyöktől azonban sokkal jelentősebb az egyezmény irodalmi-eszmei hozadéka, mert a nagyvonalú könyvcseré szellemi termékek termékeny találkozását, irodalmi alkotó-

folyamatok kölcsönös közeledését és értékkiegyenlítődését jelenti. Tehát kultúrák találkozását, nemzeti alkotóerők szembesülését, s mindezt egy nagy múltú, harmincéves államközi egyezmény rögzíti és intézményesíti. A Madách Kiadó, mint a szellemi értékcseré szervezője és kiadópolitikai irányítója, mintegy összegezi sokrétű tevékenysége eszmei szempontjait és értékeit, és mindennapi munkájával az internacionális gondolkodás és a szocialista nemzeti-nemzetiségi együttélés és bizalom korszerű lehetőségének a kimunkálásán és fenntartásán tevékenykedik. (Nemzetiségi) Könyvkiadónk feladatai összességét látva válik igazán jelentőssé és fontossá: úgy szervezi és gondozza irodalmunkat, hogy problémáit és eredményeit nemzetközi összefüggések közé emeli, és értékeit a nemzeti irodalmak értékeivel szembesíti.

A kiadó jelene és jövője az irodalmi alkotófolyamat születő értékeinek gondozása mellett az összegezés vállalását, helytálló értékrend és történetileg megalapozott tudatszint kimunkálását és ápolását is feltételezi. A nemzetiségi önismeret és az irodalmi tudat emlékezeté és nemzetközi összefüggésrendszere egyre mélyül és növekszik. A kiadóra e téren komoly feladatok várnak. Tett is már lépéseket e téren, és nem eredménytelenül. A néhány évvel ezelőtt – 1981-ben – kiadott *Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona* az első lépés (nemzetiségi) kultúrtörténetünk és múlttudatunk emlékezetének összegezésében. Folytatása lesz – jelentőségében messze túlnóve azt – a készülő *Csehszlovákiai magyar irodalmi lexikon*, melynek első munkálatait – adatgyűjtését, címszójegyzékét – még 1977-ben kezdte meg a kiadó, s a lexikon kézírata jelenleg a befejezés stádiumában van. A lexikonírás és -kiadás sajátos, igényes műfaj, irodalmi tisztánlátást, célratorést és gazdag szerkesztői tapasztalatokat igényel, a szellemi érettség sokoldalú próbája. Megjelentetésével a Madách Kiadó – és irodalmunk – bizonyítja, hogy bár méreteiben szerényebb társa a környező szocialista nemzetek kiadóinak – és irodalmainak –, életerőiben és felelősségvállalásában azok eredményes és méltó partnere.

E számunk szerzői

Bessenyei György kritikus, irodalomtörténész (Budapest); *Csanády János* költő, a Budapesti Gyermekszínház dramaturgja; *Dobos Éva* költő, szinkron-dramaturg (Budapest, Pannónia Filmstúdió); *Endrődi Szabó Ernő* költő, könyvtáros (Pomáz); *Hideg Antal* költő (Kecskemét); *Kiss Dénes* költő, a Népszava versrovatának gondozója (Budapest); *Kiss Gyula* író, a Matyóföld főszerkesztője (Mezőkövesd); *Dr. Radó György* író, műfordító, irodalomtörténész (Budapest); *Romsics Ignác* tudományos munkatárs, MTA Történettudományi Intézet (Göd); *Sarusi Mihály* író, az MTI Békéscsabára kiküldött tudósítója (Békéscsaba); *Sík Csaba* Móra Könyvkiadó igazgatója (Budapest); *Szendrei Lőrinc* újságíró (Miskolc); *Szirmay Endre* ny. főiskolai tanár (Kaposvár); *Tandori Dezső* költő, író, műfordító (Budapest); *Varga Csaba* író, szociológus, a Népművelési Intézet tudományos főmunkatársa (Budapest); *Varga Imre* szabadfoglalkozású író (Budapest).

A kritika kritikája, avagy egy olvasó véleménye

Sok kritikát, recenziót olvasok, illetve olvastam. Mostanában egyre kevesebbet. Megválogatom, hogy kinek a kritikáját, recenzióját tartom arra érdemesnek, kinek a véleményét tudom elfogadni. Úgy látom, hogy manapság egyre kevesebb az őszinte, elemző, figyelemre méltó kritika. Sokkal több a felületes, odavetett, fanyalgó, semmitmondó, hányaveti írás, bármiről is legyen szó.

Miért ragadtam tollat mégis most gondolataim közlésére? Azért, mert úgy gondolom, megérdemli ez az írás, hogy elmondjam véleményemet róla. Körmendy Zsuzsanna nevével ritkán találkozunk a folyóiratok hasábjain. (Lapunknak évek óta rendszeres szerzője — a szerk.). Írása a Palócföld 1984. októberi számában jelent meg. Páral Gyilkosok és szeretők című nagy (?) könyvéről írt kritikáját kitűnő írásnak tartom. Nem szokványos kritika, kitűnően ismereti a lényegét, érezni írásából az őszinte véleményt, az átélést, mondhatnám azt is, hogy élvezetes olvasmány, ami feltétlenül arra inspirálja az olvasót, hogy olvassa el a regényt, vagy ha már olvastu, valószínűleg azonos véleményen van vele. Okos, megfontolt, reális ítélőképességű, stílusa választékos. Nevezhetném avatott tollúnak is.

Sok hasonló, tisztességesen megírt kritikára lenne szükség a kortársi magyar irodalomban is. En remélem, hogy Körmendy Zsuzsanna ezentúl gyakrabban ír majd recenziókat, nemcsak vidéki folyóiratokban és nemcsak külföldi szerzőtől. Szívesen olvas a közönség magyar szerzőt is — aki arra érdemes —, de az olvasó figyelmét nem árt a jó művekre felhívni.

Szabó Éva
Budapest

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG ELNÖKE:

Dr. Horváth István

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroska (cikk, tanulmány)

Kelemen Gábor (riport, szociográfia)

Kojnok Nándor (szépirodalom)

Dr. Praznovszky Mibály (bagyomány)

Czinke Ferenc (művészet)

Pál József szerkesztő (kritika)

Főszerkesztő: *BARANYI FERENC*

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI:

Csik Pál

Dr. Fancsik János

Füzesi István

Németh János

Dr. Szabó Károly

Dr. Tamáskovics Nándor

Tóth Elemér

A Nógrád megyei Tanács VB művelődési osztályának lapja.

Főszerkesztő: *Baranyi Ferenc*, Szerkesztőség: 3100. Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja: a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felcélós kiadó: *Bálint Tamás* igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírtápuzleteiben és a Központi Hírlap Irodánál (KHI, Budapest, V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest). Közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 16 Ft, előfizetési díj fél évre 48, egy évre 96 Ft. Megjelenik kéthavonta. *Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.* ISSN: 0555-8867. Index: 25-925.

Készült a Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat salgótarjáni telephén, 900 példányban 5,6 (A/5) iv terjedelemben. F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató. 85.38308 N. S.

Ára: 16,- Ft

PALÓCFÖLD
